

Fundusze
Europejskie

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Załącznik nr 1 do uchwały nr O/200/CVII/2025
Zarządu Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański
z dnia 25.02.2025 roku

Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański na lata 2023-2027

(wersja 3.0)

Suchowola, luty 2025

Spis treści

Wstęp.....	4
Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego	4
1.1 Nazwa LGD i forma prawna	4
1.2 Opis sposobu tworzenia partnerstwa	5
1.3 Ogólny opis struktury LGD	8
1.4 Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego.....	9
1.5 Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	10
1.6 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	12
Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR.....	13
2.1 Zwięzły opis obszaru.....	13
2.2 Mapa obszaru objętego LSR.....	14
2.3 Wyjaśnienie dlaczego dany obszar jest odpowiedni dla strategii	14
Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR	16
3.1. Proces partycypacyjny	16
3.2. Etap wdrażania: partycypacja, aktywizacja, partnerstwo, animowanie do współpracy i innowacji.....	25
3.3. Zasady horyzontalne, aktualizacja LSR.....	27
Rozdział IV Analiza potrzeb i potencjału LSR	28
4.1. Demografia	28
4.2. Rynek pracy	32
4.3. Działalność gospodarcza	35
4.4. Rolnictwo	37
4.5. Obszary cenne przyrodniczo i turystyka	40
4.6. Trzeci sektor	44
4.7. Pomoc społeczna.....	45
4.8. Edukacja	47
4.9. Aktywność kulturalna i sportowa	50
4.10. Współpraca z innymi podmiotami terytorialnymi, inne instrumenty lokalne i ponadlokalne na obszarze objętym LSR.....	52
4.11. Innowacyjne elementy w kontekście lokalnym.....	53
4.12. Dostępność.....	55
4.13. Kluczowe problemy, potencjały i potrzeby	56
4.14. Kluczowe grupy docelowe, w tym grupy w niekorzystnej sytuacji	63
Rozdział V Spójność, komplementarność i synergia.....	67
5.1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami na wyższym poziomie	67
5.2. Zgodność LSR z celami określonymi w programach, z których finansowana będzie LSR	69
5.3. Opis komplementarności, synergii i sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów, branż.....	71

5.4. Wartość dodana podejścia LEADER	73
Rozdział VI. Cele i wskaźniki	75
6.1. Specyfikacja i opis celów	75
6.2. Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania	82
6.3. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, opis sposobów realizacji wybranych przedsięwzięć z uzasadnieniem	82
Innowacyjność i opis metod jej wdrożenia	82
6.4. Przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć oraz zgodności ze wskaźnikami dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR	93
Rozdział VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	94
7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia	94
7.2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami	94
7.3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie ich definicji i zasad oceny, a także lub operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR, o ile zostały przewidziane w LSR	96
7.4. Realizacja projektów grantowych, w tym smart village oraz operacji w partnerstwie z partnerami spoza obszaru LSR	96
Rozdział VIII. Plan działania	99
Rozdział IX Plan finansowy LSR	101
Rozdział X. Monitoring i ewaluacja	102
Wykaz wykorzystanej literatury	107
Załączniki do LSR	108
1. Cele i przedsięwzięcia	108
2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu	110
3. Budżet LSR	114
4. Plan wykorzystania budżetu LSR	115

Wstęp

Lokalna Strategia Rozwoju dla obszaru Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański (LSR) jest strategicznym dokumentem opracowanym przy szerokim udziale społeczności lokalnej obszaru objętego LSR. Głównym celem tworzenia dokumentu było wskazanie aktualnych kierunków rozwoju oraz koniecznych zmian i interwencji jakie należałoby podjąć dla podniesienia jakości życia mieszkańców oraz rozwiązania najważniejszych problemów obszaru.

Opracowując strategię dążyliśmy do tego, aby opis sytuacji wyjściowej był jak najbardziej rzetelny i uwzględniał głos mieszkańców i przedstawicieli różnych podmiotów i organizacji. Dzięki temu podejściu zaproponowane w dokumencie kierunki działań odpowiadają rzeczywistym potrzebom i co ważne, możliwościom wdrożeniowym lokalnej społeczności. Silnie bazowaliśmy na naszych dotychczasowych doświadczeniach we wdrażaniu LSR na lata 2014-2020 i wiedzy wyniesionej ze znajomości naszego obszaru, bieżącej analizy sytuacji w poszczególnych gminach oraz aktualnych potrzebach zdefiniowanych podczas przeprowadzonych spotkań z mieszkańcami.

Te wszystkie działania pozwoliły na sformułowanie listy potrzeb i problemów, których rozwiązanie może przyczynić się do wzmocnienia sektora społecznego, publicznego, gospodarczego i podniesienia jakości życia mieszkańców oraz ich aktywności i chęci współdziałania. W oparciu o strategię uda się zmobilizować lokalną społeczność, by podejmowała kolejne wyzwania w zakresie realizacji swoich projektów i inicjatyw oraz realizowała cele i przedsięwzięcia przyjęte w dokumencie.

Lokalna Strategia Rozwoju została opracowana przy uwzględnieniu założeń Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027, Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027, lokalnych potrzeb i uwarunkowań. Przygotowanie LSR współfinansowane było ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 19.1. Wsparcie przygotowawcze objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.

Niniejsza lokalna strategia została pierwotnie opracowana dla obszaru 9 gmin: Dąbrowa Białostocka, Goniądz, Janów, Jaświły, Korycin, Mońki, Nowy Dwór, Suchowola i Trzcianne. W roku 2024 obszar został rozszerzony o kolejne 2 gminy: Lipsk i Sztabin.

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1.1 Nazwa LGD i forma prawna

Lokalna Grupa Działania – Fundusz Biebrzański (zwana dalej: LGD FB lub Stowarzyszenie) jest stowarzyszeniem „specjalnym” posiadającym osobowość prawną, działającym w szczególności na podstawie przepisów: **ustawy** z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach; ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności; **rozporządzenia** Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej; **innych aktów** prawa krajowego i europejskiego dotyczących działania Stowarzyszenia oraz **statutu** LGD FB.

Data rejestracji LGD FB w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS): 09.10.2015 r. Nr w KRS: 0000579955.

Dane teleadresowe:

Lokalna Grupa Działania – Fundusz Biebrzański

Siedziba: ul. Goniądzka 6, 16-150 Suchowola, tel. 85 71 28 307, e-mail: sekretariat@biebrza-leader.pl

powiat sokólski, województwo podlaskie.

Nadzór nad Stowarzyszeniem sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego.

1.2 Opis sposobu tworzenia partnerstwa

Pomysł na utworzenie Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański pojawił się w momencie, w którym określono wymagania dotyczące formy prawnej podmiotów mogących startować w konkursie na wybór strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (ogłoszonym w roku 2015). Na tym obszarze LSR na lata 2007-2013 realizowała Fundacja Biebrzańska. Z uwagi na formę prawną Fundacja Biebrzańska nie mogła startować w w/w konkursie. Stąd pojawiła się inicjatywa partnerów Fundacji Biebrzańskiej oraz ich władz do powołania nowego stowarzyszenia.

Z inicjatywy członków Zarządu i Rady Fundacji Biebrzańskiej (łącznie 16 osób) w dniu 12 czerwca 2015 r. odbyło się zebranie założycielskie nowego stowarzyszenia, podczas którego powołano Lokalną Grupę Działania – Fundusz Biebrzański. Od momentu rejestracji składane były deklaracje członkowskie do nowopowstałego podmiotu, który jest partnerstwem trójsektorowym.

Każda z gmin członkowskich: Dąbrowa Białostocka, Goniądz, Janów, Jaświły, Korycin, Lipsk, Mońki, Nowy Dwór, Suchowola, Sztabin i Trzcianne jest reprezentowana przez przedstawicieli lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, w tym mieszkańców. Jednym z członków stowarzyszenia jest główny inicjator jego powołania - Fundacja Biebrzańska. **W LGD FB obok osób fizycznych, członkami zwyczajnymi są także osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego, z wyłączeniem województw.** Wiosną 2022 r. samorządy podjęły uchwałę o woli dalszego kontynuowania członkostwa w Stowarzyszeniu w okresie programowania 2021-2027.

LGD FB jest stowarzyszeniem posiadającym doświadczenie we wdrażaniu podejścia RLKS/Leader poprzez wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2014-2020 i posiadany potencjał kadrowy w postaci pracowników biura, członków Zarządu, Rady i Komisji Rewizyjnej.

Również członkowie LGD FB posiadają doświadczenie w realizacji podejścia RLKS/Leader poprzez wdrażane przez siebie projekty (szczegółowo opisane w załączniku C do wniosku o wybór LSR).

Dodatkowo Stowarzyszenie i jej członkowie posiadają również doświadczenie w realizacji projektów partnerskich.

W okresie 2016-2022 LGD FB realizowało 2 projekty współpracy (projekty realizowane w partnerstwie): 1 projekt pn. „*Nowoczesna Odsłona Tradycyjnych Europejskich Smaków Polski i Litwy*” w partnerstwie z LGD Kalvarija (Litwa) - projekt międzynarodowy. 2 projekt pn. „*Produkt Lokalny Naszą Wartością*” w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”. Realizacja trzeciego projektu pn. „*Z TRADYCJĄ W NOWOCZESNOŚĆ*” w partnerstwie z Lokalną Grupą Działania Biebrzański Dar Natury

rozpoczęła się w roku 2023. **Doświadczenie członków LGD FB w realizacji projektów w partnerstwie** (szczegółowo opisane w załączniku C do wniosku o wybór LSR).

Realizacja wielofunduszowej LSR była dużym wyzwaniem, które na końcówce jej wdrażania, można określić jako sukces naszego Stowarzyszenia i oczywiście naszych mieszkańców.

LGD FB wdrażając strategię dysponowało następującym budżetem na wdrażanie LSR na lata 2014-2020:

- środki EFS: 8 811 684 zł;
- środki EFRR: 15 904 768 zł;
- środki EFRROW: 3 165 000 euro.

Według stanu na maj 2023 r. zostały one wykorzystane w następujący sposób:

- EFS: wartość zawartych umów: 8 806 424 zł (99,94%), projekty rozliczone (środki certyfikowane): 6 592 525 zł (74,81%);
- EFRR: wartość zawartych umów: 15 744 351 zł (98,99%), projekty rozliczone: 11 369 709 zł (71,48%);
- EFRROW: wartość zawartych umów: 3 031 699 euro (95,78%), projekty rozliczone: 2 291 000 euro (72%).

Stowarzyszenie zrealizowało również dwa duże projekty grantowe ze środków EFRROW: „Promocja i zachowanie dziedzictwa lokalnego obszaru Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański” oraz „Aktywne społeczności lokalne na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański”. Przyznaliśmy łącznie 25 grantów na łączną kwotę 830 320 zł.

W latach 2016-2022 LGD FB przeprowadziła łącznie 83 nabory w ramach trzech funduszy. Do biura wpłynęło 388 projektów, które zostały poddane ocenie.

W ramach ogłoszonych naborów na operacje z zakresu Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 dofinansowanie uzyskały 42 projekty, dzięki którym wsparciem zostało objętych m.in.:

- 774 dzieci w zakresie dodatkowych zajęć zwiększających ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej;
- 587 uczniów w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych;
- 21 miejsc wychowania przedszkolnego;
- 13 dzieci z niepełnosprawnościami;
- 340 osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym 63 osoby z niepełnosprawnościami;
- 104 osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objęto usługami społecznymi;
- 84 miejsca świadczenia usług społecznych.

W ramach ogłoszonych naborów na operacje z zakresu Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 dofinansowanie uzyskało 46 projektów, dzięki którym m.in.:

- odrestaurowano 11 obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- wsparto 5 obiektów infrastruktury przedszkolnej, w tym 4 dostosowano do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- zmodernizowano 1905 punktów w oświetleniu ulicznym, m.in. na terenie gminy Mońki, Suchowola, Goniądz, Nowy Dwór;

- zrewitalizowano obszar 6,51 ha oraz wsparto 26 obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach (powstały m.in. bezpieczne place zabaw, otwarte strefy aktywności, Twórczy Ośrodek Lokalnej Aktywności (TOLA) w Lipsku, zrewitalizowano Park Miejski w Dąbrowie Białostockiej i Goniądzu).

W ramach ogłoszonych naborów na operacje z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzeczn Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 wsparcie uzyskało 148 projektów, dzięki którym m.in.:

- zostało otwartych 61 działalności gospodarczych;
- 19 operacji zostało dofinansowanych w ramach rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa;
- dofinansowano organizację 13 wydarzeń promocyjnych;
- wsparto modernizację/budowę 35 obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.

Nie są to jeszcze ostateczne dane, gdyż proces wdrażania LSR na lata 2014-2020 trwa nadal.

Dodatkowo mieszkańców w trakcie realizacji LSR aktywizowało biuro LGD poprzez organizację działań aktywizacyjnych, takich jak wyjazdy studyjne, szkolenia, spotkania informacyjno-konsultacyjne, warsztaty, konferencje. Wypracowane relacje pomiędzy mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami są bardzo dobrym fundamentem dla wdrażania niniejszej strategii. Wypracowane działania aktywizacyjne, które są najlepiej odbierane wśród mieszkańców LGD będą kontynuowane w latach 2023-2027, są to m.in.: ogólnodostępne szkolenia dla mieszkańców - poprzedzone rozeznaniem wśród mieszkańców tematyki szkoleń (np. w roku 2023 LGD po kontaktach z przedstawicielami KGW realizuje projekt w ramach którego prowadzone zostały dwudniowe szkolenia z carvingu (dla 60 osób)), wyjazdy studyjne (które bardzo integrują mieszkańców) itp. Szczegółowe działania zostały wskazane w Planie komunikacji.

Stowarzyszenie będzie kontynuować swoją dotychczasową politykę poprzez efektywne wykorzystanie potencjału obszaru dla rozwoju ekonomicznego, zwłaszcza w zakresie wsparcia i rozwoju przedsiębiorczości, w tym związanej z szeroko pojętym produktem lokalnym i turystyką, inicjatyw wzmacniających kapitał społeczny i rozwój kompetencji zawodowych mieszkańców, wsparcia ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury publicznej. Planowane przedsięwzięcia w ramach LSR dotyczące wsparcia i ochrony dziedzictwa kulturowo-historycznego, będą uzupełniać dotychczasowe działania w zakresie tożsamości kulturowej i dziedzictwa lokalnego. Nowym obszarem wsparcia, zasygnalizowanym przez mieszkańców obszaru podczas konsultacji LSR są także inwestycje na rzecz ekologii i OZE. Szczególną uwagę zwrócono również na konieczność kontynuowania wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób starszych i niesamodzielnych z powodu wieku, choroby, a także niepełnosprawności, które wymagają m.in. rozwoju różnego typu usług opiekuńczych. Problemem, który pojawił się podczas spotkań i rozmów z mieszkańcami jest również aktywizacja ludzi młodych, seniorów, stąd również pojawiły się działania wspierające te grupy. Jednym z problemów, z którymi boryka się LGD FB, jest stosunkowo niska aktywność różnego rodzaju organizacji społecznych, w tym pozarządowych, stąd dalsza potrzeba skierowania środków na realizację m.in. operacji w partnerstwie i projektów grantowych.

W planie komunikacji określono szczegółowo metody komunikacji z tymi grupami, które w szczególności mają zostać objęte wsparciem w ramach LSR. Do tych grup skierowane zostaną przedsięwzięcia, które mają przyczynić się do włączenia tych grup i ich otoczenia do życia społecznego i zawodowego.

1.3 Ogólny opis struktury LGD

Zgodnie z zapisami statutu, członkiem zwyczajnym Stowarzyszenia może zostać każda pełnoletnia osoba fizyczna, która złoży deklarację przystąpienia do Stowarzyszenia, popierania jego celów i podejmowania działań dla ich realizacji. Członkami zwyczajnymi naszego Stowarzyszenia mogą być także osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego reprezentowane poprzez swoich przedstawicieli.

LGD jest partnerstwem, w skład którego wchodzi przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego. Wśród członków LGD z każdej gminy objętej LSR jest min. po jednym przedstawicielu z grupy interesu sektora publicznego, grupy interesu sektora gospodarczego i grupy interesu sektora społecznego (przyporządkowanie podmiotów do poszczególnych sektorów opisano w podrozdziale 2.3 *Wyjaśnienie dlaczego dany obszar jest odpowiedni dla strategii*). Tryb przyjmowania członków LGD FB i tryb odwołania od decyzji Zarządu do Walnego Zebrania Członków zawiera statut. Obecnie Stowarzyszenie liczy 72 członków. Wszystkie gminy, objęte LSR, są jej członkami i mają swoich przedstawicieli w każdym wymaganym sektorze.

Członkami stowarzyszenia są podmioty sektora publicznego: 19 członków (26,39%). Największą reprezentację wśród członków stowarzyszenia ma sektor społeczny, w tym mieszkańcy: 37 członków (51,39%), zaś sektor gospodarczy: 16 członków (22,23%).

Przedstawiciele wszystkich sektorów zaangażowani są w prace związane z przygotowaniem i wdrażaniem LSR.

Wszelkie działania realizowane przez Stowarzyszenie w ramach LSR wpłynęły stymulująco na społeczność lokalną. Zbudowany dotychczas potencjał, nawiązane kontakty robocze, pozyskani partnerzy do współpracy będą filarem dalszej działalności.

Stowarzyszenie ma charakter otwarty, inkluzywny i zachęca do podjęcia współpracy z LGD FB przez podmioty lub mieszkańców z terenu gmin objętych strategią. Zaproszenia do przystąpienia do Stowarzyszenia wystosowywane są w sposób bezpośredni, na spotkaniach informacyjnych, indywidualnych konsultacjach, a także na stronie internetowej LGD FB.

W skład Stowarzyszenia wchodzi reprezentanci różnych środowisk, tj. przedsiębiorcy, reprezentanci i pracownicy instytucji publicznych i niepublicznych, w tym edukacyjnych i kulturalnych, a także stowarzyszeń, parafii, które na co dzień podejmują pracę na rzecz różnych grup społecznych np., dzieci i młodzieży (m.in. szkoły, ośrodki kultury), osób z grup w niekorzystnej sytuacji (ośrodki pomocy społecznej, ngo). Ma to ogromne znaczenie dla charakteru interwencji podejmowanej przez LGD FB w lokalnym środowisku. **Budowanie partnerstwa, które jest procesem ciągłym, sukcesywnie uzupełniane jest o przedstawicieli grup docelowych, niezbędnych do rozwoju społeczności lokalnej i sprostania wyzwaniom jakie stawia RLKS.** Dlatego też w skład Stowarzyszenia wchodzi zarówno mieszkańcy, podmioty publiczne jak i przedsiębiorcy (tworzący miejsca pracy), gospodarstwa agroturystyczne, koła gospodyń wiejskich (dbające o dziedzictwo kulturowe i aktywność mieszkańców), ochotnicze straże pożarne oraz inne podmioty, które będą uczestniczyły we wdrażaniu wielofunduszowej strategii.

Fundamentem działania LGD FB są pogłębione, partnerskie relacje i współpraca pomiędzy Stowarzyszeniem a jego członkami.

Oczywiście partnerstwo w ramach LGD FB otwarte jest na nowe podmioty mogące przyczynić się do lepszego odzwierciedlenia potrzeb lokalnych oraz sprawniejszego wdrażania LSR i osiągania założonych celów. Dlatego zabiegać będziemy o udział podmiotów, które będą

ukierunkowane na ważne i dość trudne dla RLKS kierunki interwencji m.in. zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej, wzrost dostępności lokalnych usług społecznych, wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej (cele w ramach EFS+). Wykorzystamy również doświadczenie we współpracy z organizacjami spoza obszaru LSR, która została nawiązana w perspektywie 2014-2020 i pozwoliła na sprawną i efektywną realizację trudnych projektów finansowanych w ramach EFS, realizowanych w partnerstwie z podmiotami z obszaru LGD FB, a skierowanych do naszych mieszkańców.

Udział lokalnych podmiotów i zaangażowanie społeczne w przygotowanie LSR opisano w rozdz. III.

1.4 Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym LGD jest Rada, składająca się z 11 osób, w tym przewodniczącego i wiceprzewodniczącego wybieranych i odwoływanych przez Walne Zebranie Członków spośród członków LGD. Do kompetencji Rady należy przede wszystkim wybór operacji, które mają być realizowane w ramach LSR, a także ustalanie kwoty wsparcia.

W skład Rady wchodzi przedstawiciele publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno – gospodarczych z zastrzeżeniem, iż **żadna grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji**.

Mając na uwadze potrzebę zapewnienia wyboru operacji przez Radę niezdominowaną przez jakąkolwiek grupę interesu LGD powołała do Rady osoby (4 kobiety, 7 mężczyzn, w tym m.in. 4 osoby powyżej 60 r.ż., rolnika, sołtysa, przedstawiciela OSP i KGW) reprezentujące:

- a) grupę interesu sektora publicznego – 5 osoby (45,45% całego składu Rady),
- b) grupę interesu sektora gospodarczego – 4 osoby (36,37%),
- c) grupę interesu sektora społecznego – 2 osoby (18,18%),

Przynależność do grup interesu będzie monitorowana na bieżąco w trakcie realizacji LSR.

Główne zasady pracy Rady:

- decyzje Rady, w szczególności decyzje w sprawach związanych z oceną i wyborem operacji, podejmowane są w formie uchwały zwykłą większością głosów (każdy członek Rady dysponuje jednym głosem). Tryb głosowania określają Procedury - decyzje podejmowane są poprzez wypełnienie karty oceny operacji,
- członkowie Rady są zobowiązani zachować bezstronność w wyborze operacji,
- żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

Członek Rady nie jest jednocześnie członkiem Zarządu, Komisji Rewizyjnej ani pracownikiem biura. Ponadto w statucie i regulaminie Rady jest zapis o braku możliwości upoważniania osób trzecich do udziału w podejmowaniu decyzji. Prowadzony jest również rejestr interesów członków Rady, który pozwala na identyfikację grup interesów oraz charakteru powiązań z wnioskodawcami/poszczególnymi projektami. Członkowie Rady zobowiązani są do uczestniczenia w szkoleniach w zakresie oceny wniosków w celu podnoszenia wiedzy i kompetencji (zgodnie z opracowanym planem szkoleń). Ponadto Regulamin określa również działania dyscyplinujące wobec członków Rady. Decyzje Rady, w szczególności decyzje w sprawach związanych z oceną i wyborem operacji, podejmowane są w formie uchwał zwykłą większością głosów (każdy członek Rady dysponuje jednym głosem). System wyboru operacji opiera się na *Procedurze wyboru i oceny operacji w ramach LSR* oraz *Procedurze wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych*. Pracą Rady kieruje Przewodniczący lub w przypadku jego nieobecności Wiceprzewodniczący. Zgodnie z Procedurami nad prawidłowym

przebiegiem oceny i wyboru, poprawnością dokumentacji, zgodnością formalną czuwać będzie pracownik biura oddelegowany do pomocy podczas posiedzenia Rady.

Członkowie organu decyzyjnego w zdecydowanej większości posiadają doświadczenie w wyborze operacji i ustalaniu kwoty wsparcia zdobyte w ramach wdrażania LSR na lata 2014-2020. Niweluje to zagrożenia nieprawidłowości na etapie wyboru operacji, które mogłyby się pojawić w sytuacji zasiadania w organie osób bez odpowiedniego doświadczenia i kompetencji. Niemniej jednak, Stowarzyszenie zapewni poprzez plan szkoleń dla członków Rady, możliwość dalszego podnoszenia ich kompetencji i umiejętności.

1.5 Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Organami władzy Stowarzyszenia są: Walne Zebranie Członków (WZC), Zarząd (6-osobowy, w skład którego wchodzi osoba młoda do 25 r.ż. i 2 osoby powyżej 60 r.ż.), Komisja Rewizyjna (3-osobowa) oraz Rada (11-osobowa). Zgodnie z § 7, ust. 1 pkt 14 Statutu celem LGD FB jest m.in. aktywizowanie seniorów oraz ludzi młodych do kandydowania na członków organów LGD. Kadencja organów LGD FB wynosi 4 lata. Szczegółowe rozwiązania stosowane w procesie decyzyjnym reguluje statut oraz inne dokumenty wewnętrzne Stowarzyszenia opisane w dalszej treści strategii.

Sposób podejmowania decyzji w LGD FB jest kolegialny i oparty na skutecznej komunikacji, popartej doświadczeniem i wypracowany w czasie wielu lat funkcjonowania LGD. Każdy organ ma swoją rolę do odegrania. Zapewniona jest współpraca i wymiana informacji. Nad całością czuwa Zarząd i powołane biuro kierowane przez dyrektora. Stowarzyszenie posiada zaplecze kadrowe przygotowane do zarządzania i wdrażania środkami finansowymi w ramach strategii. Biuro zatrudnia obecnie 4 pracowników w oparciu o umowę o pracę. Pracownicy posiadają doświadczenie w realizacji i rozliczaniu projektów współfinansowanych ze środków unijnych, aktualizacji dokumentów strategicznych oraz w zakresie doradztwa beneficjentom. Pracownicy posiadają nie tylko niezbędną wiedzę teoretyczną, ale także praktyczną pozwalającą sprawnie działać w celu realizacji założeń LSR. Praca biura LGD FB dzięki systematycznemu podnoszeniu kwalifikacji, udziałowi w szkoleniach przebiega sprawnie, a obsługa Beneficjentów jest profesjonalna, co potwierdzają przeprowadzone wśród nich badania (w ramach monitoringu i ewaluacji). Jakość udzielanego doradztwa monitorowana będzie nadal w sposób ciągły na podstawie: pytań ankietowych (w celu pomiaru jakości doradztwa umieszczonych w karcie doradztwa) wypełnianych przez osoby korzystające z doradztwa, analizy ilościowej i jakościowej wniosków, które przy współpracy doradczej pracowników biura uzyskały dofinansowanie. Analizy te służyć będą okresowej ocenie pracowników oraz ustalaniu zakresu szkoleń dla nich, które będą miały na celu, między innymi, eliminację słabych stron tej usługi. Wszelkie informacje dotyczące pracowników biura LGD, w tym warunki lokalowe opisane są w Regulaminie Biura.

Zarówno doświadczone biuro jak i członkowie Zarządu (osoby z doświadczeniem kierowniczym i nadzorujący różne projekty) oraz skład Rady gwarantują zdolność do prawidłowego wdrażania strategii i osiągnięcia celów w sposób sprawny i skuteczny.

Dzięki prawidłowemu gospodarowaniu środkami publicznymi w ramach realizowanych projektów kontrole przebiegały prawidłowo i nie wykazywały nieprawidłowości. Dotychczasowe strategiczne działanie Stowarzyszenia mające znaczenie dla procesu wdrażania planowanej LSR skupiały się na budowaniu efektywnego partnerstwa i współpracy przy realizacji operacji przyczyniających się do osiągnięcia mierzalnych efektów założonych w LSR. Tym samym **Stowarzyszenie ma struktury wewnętrzne i organizacyjne posiadające odpowiednie**

kwalifikacje ekonomiczne oraz administracyjne niezbędne do gospodarowania środkami publicznymi. Poza tym, ze względu na stale zmieniające się zasady realizacji projektów/operacji i przepisy prawa, pracownicy biura LGD uczestniczą regularnie w szkoleniach i spotkaniach informacyjnych organizowanych przez Instytucje Zarządzające, organizują wewnętrzne spotkania pomiędzy Lokalnymi Grupami Działania celem wymiany doświadczeń i dzielenia się wiedzą, uczestniczą także w komercyjnych profesjonalnych szkoleniach dotyczących spraw kadrowych, finansowych, zamówień publicznych i innych. LGD jako organizacja zachęca i ułatwia swoim pracownikom uczestnictwo w kursach, studiach podyplomowych i innych formach podnoszenia kwalifikacji. Dzięki temu rośnie stale profesjonalizm kadr LGD, a takie podejście zapewnia kwalifikacje ekonomiczne oraz administracyjne do gospodarowania środkami publicznymi.

Lokalna Grupa Działania – Fundusz Biebrzański doskonale wie jak ważne są prawidłowe partnerskie relacje, które stanowią fundament i są niezaprzeczalną cechą podejścia RLKS. Posiadamy wieloletnie doświadczenie w funkcjonowaniu, we współpracy z organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami, mieszkańcami oraz samorządami. Ten okres pokazał nam, iż każdy podmiot tworzący LGD ma do odegrania inną rolę, ale wszystkie muszą ze sobą współpracować i podejmować właściwe decyzje, aby realizować cele. Relacje między członkami LGD na etapie opracowania i wdrażania LSR są oparte na stałym partnerstwie i skutecznej komunikacji. **Dodatkowo w celu pogłębienia partnerstwa i lepszej komunikacji, wymiany informacji i wykorzystania potencjału członków oraz mieszkańców obszaru LSR, Stowarzyszenie zakłada:**

- Powoływanie zespołów roboczych, badawczych, problemowych lub innych form organizacyjnych przydatnych w działalności Stowarzyszenia (przykładem jest działający obecnie Zespół ds. Monitoringu i Ewaluacji). Jest to forma pośredniej współpracy pomiędzy członkami partnerstwa.
- Wszelkie zmiany w LSR wymagają konsultacji z mieszkańcami (tym samym z naszymi członkami, którzy zamieszkują obszar objęty LSR) – wpływ na ostateczną decyzję Zarządu mają również członkowie - korzystanie z uwag i doświadczeń członków i mieszkańców (współdecydowanie).
- Stosowanie różnorodnych, przyjaznych dla odbiorcy form komunikacji (nie tylko formalnej) - Zarząd opracował dokument *Zasady wymiany informacji oraz sposoby komunikacji wewnątrz LGD FB* na podstawie którego zostaną wypracowane preferowane formy kontaktu z członkami i przedstawicielami organów. Obecnie najczęstszą formą kontaktu jest kontakt osobisty, telefoniczny, sms, mailowy, wykorzystujący aplikację Messenger lub WhatsApp.
- Otwartość na zgłaszanie nowych pomysłów/inicjatyw dotyczących funkcjonowania Stowarzyszenia i wdrażania LSR oraz stosowanie zachęt w tym zakresie – odbywa się to m.in. podczas bezpośrednich spotkań, korespondencji mailowej oraz za pośrednictwem strony Stowarzyszenia (Zarząd poinformuje o wynikach weryfikacji propozycji, inicjatyw wraz z uzasadnieniem). Każdy mieszkaniec obszaru LSR będzie miał możliwość odwiedzenia biura, które czynne jest od poniedziałku do piątku. Podczas rozmowy z pracownikiem/dyrektorem będzie mógł również zgłosić swoje uwagi, pomysły, inicjatywy.
- Dodatkowo na etapie opracowywania niniejszej strategii zachęcano wielokrotnie do zgłaszania swoich pomysłów, fiszek projektowych m.in. w trakcie spotkań, przez stronę internetową, kontakt osobisty, telefoniczny.
- Umożliwienie członkom Stowarzyszenia wpływania na częstotliwość posiedzeń WZC i podejmowanie decyzji, w zależności od zgłaszanych potrzeb – możliwość zwoływania WZC

na wnioszek wąskiej grupy członków LGD FB (min. 20 % liczby członków) – zastosowanie znajdują zapisy statutowe.

- Opracowanie i wdrożenie Planu komunikacji (zał. 7 do wniosku o wybór LSR) – założono szereg działań angażujących mieszkańców (w tym osoby w niekorzystnej sytuacji) w realizację LSR.
- Informacje o wydarzeniach, zorganizowanych spotkaniach i innych aktywnościach LGD będą przekazywane poprzez stronę internetową, lokalny portal, podczas bezpośrednich kontaktów z członkami/mieszkańcami obszaru.

Stowarzyszenie zachęca również społeczność lokalną do aktywnego uczestnictwa w działaniach integracyjno-aktywizujących realizowanych przez Stowarzyszenie, nie wykluczając nikogo z możliwości udziału i kierując swoją ofertę do różnych grup.

1.6 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Statut (uchwalany i aktualizowany przez WZC). Statut określa cele i zasady działania LGD FB, sposób nabycia i utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członka zwyczajnego i wspierającego. Ponadto przedstawione są w nim organy władz, ich kompetencje, w tym organu odpowiedzialnego za wybór operacji tj. Rady, zasady reprezentatywności w tym organie, sposób zmiany statutu i rozwiązania Stowarzyszenia. Statut określa ponadto organ kompetentny w zakresie uchwalenia LSR i jej aktualizacji oraz kryteriów wyboru operacji.

Regulamin obrad Walnego Zebrania Członków (uchwalany i aktualizowany przez WZC).

Określa szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, sposób informowania członków o posiedzeniach, zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD (sposób zgłaszania kandydatów, oddawania głosów, ograniczenia dotyczące możliwości łączenia różnych funkcji w LGD, wybory uzupełniające), organy Walnego Zebrania, zasady protokołowania posiedzeń.

Regulamin Rady (uchwalony przez WZC i aktualizowany przez Zarząd). Reguluje szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, w tym sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów, dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, sposób wyłączenia Członka z oceny, zasady protokołowania posiedzeń.

Regulamin prac Zarządu (uchwalany i aktualizowany przez Zarząd). Określa zasady powoływania, zadania Zarządu, kompetencje, tryb zwoływania posiedzeń, dokumentację.

Regulamin Komisji Rewizyjnej (uchwalany i aktualizowany przez WZC). Określa zadania, tryb pracy.

Regulamin Biura (uchwalany i aktualizowany przez Zarząd). Określa zasady organizacji biura, zatrudniania i wynagradzania pracowników, uprawnienia dyrektora biura, opis stanowisk prezentujący podział obowiązków i zakres odpowiedzialności oraz wymagania konieczne i pożądane, podstawowe obowiązki pracodawcy i pracownika, zasady świadczenia doradztwa, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.

Polityka rachunkowości (uchwalana i aktualizowana przez Zarząd). Określa ogólne zasady rachunkowości, prowadzenia ksiąg rachunkowych, dowody księgowe i gospodarkę kasową oraz założowy plan kont.

Polityka bezpieczeństwa (uchwalana i aktualizowana przez Zarząd). Reguluje zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD, a także zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.

Procedury wyboru i oceny operacji w ramach LSR oraz Procedury wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych (uchwalone przez WZC, aktualizowane przez Zarząd). Określają zasady uzgadniania terminów i warunków naborów wniosków, zasady oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalenia kwoty wsparcia, w tym zasady bezstronności członków Rady, prowadzenia rejestru interesów członków Rady oraz zasady przekazywania do SW dokumentacji dot. przeprowadzonego wyboru wniosków.

W związku z tym, iż działalność Stowarzyszenia jest procesem ciągłym i dynamicznym, organy LGD FB na bieżąco będą reagowały (w tym opracowywały nowe rozwiązania) i dostosowywały swoje wewnętrzne dokumenty do zmieniającego się otoczenia i przepisów prawa.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

2.1 Zwięzły opis obszaru

Obszar objęty wdrażaniem LSR leży w północno-wschodniej części Polski, zrzesza gminy w obrębie województwa podlaskiego. Na strukturę administracyjną obszaru LSR składa się 11 jednostek samorządowych, w tym: 5 gmin miejsko-wiejskich (Dąbrowa Białostocka, Goniądz, Lipsk, Mońki, Suchowola) i 6 gmin wiejskich (Janów, Jaświły, Korycin, Nowy Dwór, Sztabin, Trzciannie) położonych w trzech powiatach: augustowskim, monieckim, sokólskim.

Wg danych GUS na dzień 31.12.2020 r. obszar LGD obejmuje 2 559 km² i jest zamieszkały przez 63 578 mieszkańców. Liczba mieszkańców poszczególnych gmin jest zróżnicowana – od 2 325 osób (gmina Nowy Dwór) do 14 309 osób (gmina Mońki).

Tabela 1. Gminy obszaru objętego LSR

Gmina	Typ gminy	Powiat	Powierzchnia [km ²]	Liczba ludności
Dąbrowa Białostocka	Miejsko-wiejska	sokólski	264	10 639
Goniądz	Miejsko-wiejska	moniecki	377	4 768
Janów	Wiejska	sokólski	208	3 850
Jaświły	Wiejska	moniecki	175	4 539
Korycin	Wiejska	sokólski	117	3 108
Lipsk	Miejsko-wiejska	augustowski	184	4 678
Mońki	Miejsko-wiejska	moniecki	162	14 309
Nowy Dwór	Wiejska	sokólski	121	2 325
Suchowola	Miejsko-wiejska	sokólski	256	6 562
Sztabin	Wiejska	augustowski	363	4 720
Trzciannie	Wiejska	moniecki	332	4 080
Suma	-	-	2559	63 578

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

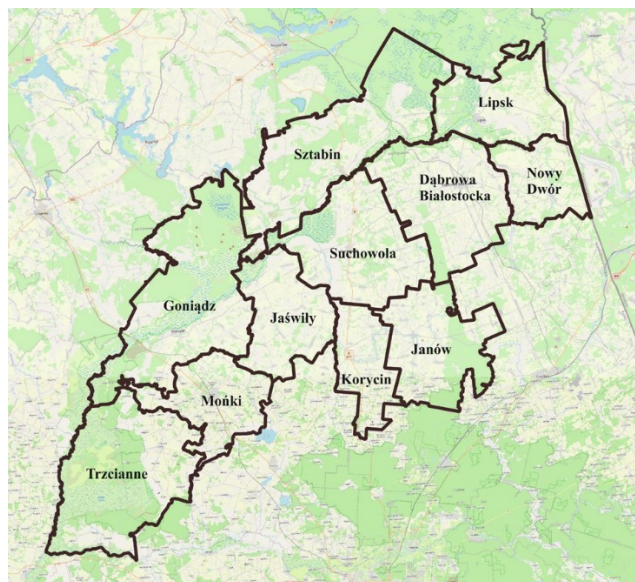
Na całym obszarze objętym LSR i we wszystkich gminach zakładana jest realizacja operacji w ramach każdego z trzech EFSI, tj:

- Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) - w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027;
- Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+) - w ramach Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027;
- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) - w ramach Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.

2.2 Mapa obszaru objętego LSR

Obszar objęty LSR jest spójny, gdyż każda z gmin pozostaje w bezpośrednim lub przynajmniej w dalszym sąsiedztwie, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar. Spoiwem pomiędzy jedenastoma gminami jest rzeka Biebrza oraz Biebrzański Park Narodowy (prawie cały bieg Biebrzy znajduje się na terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego - ok. 155 km).

Rysunek 1. Obszar objęty wdrażaniem LSR

Źródło: opracowanie własne na podstawie Państwowego Rejestru Granic (PRG) i OpenStreetMap.org.

2.3 Wyjaśnienie dlaczego dany obszar jest odpowiedni dla strategii

Obszar LSR obejmuje tereny rolnicze, cenne przyrodniczo, powiązane terenami chronionymi, rzekami, lasami, leżące w granicach Sieci Ekologicznej Natura 2000, tworząc spójne funkcjonalno-przestrzenne terytorium zlokalizowane w pasie oddziaływania doliny Biebrzy i Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Zgodnie z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) wszystkie gminy poza Mońkami posiadają status gminy zagrożonej trwałą marginalizacją wg *Zaktualizowanej listy gmin zagrożonych trwałą marginalizacją na potrzeby programowania 2021 – 2027*.

W Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 (SRWP 2030) wyznaczono tzw. obszary strategicznej interwencji (OSI), czyli obszary istotne z punktu widzenia priorytetów polityki rozwoju województwa. OSI to obszary o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego kierowana jest interwencja publiczna łącząca inwestycje finansowane z różnych źródeł, w tym w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne i w zasoby ludzkie, lub rozwiązania regulacyjne.

Samorządy obszaru LSR należą do kilku OSI wyznaczonych w SRWP 2030:

- OSI „Obszary zagrożone trwałą marginalizacją” (obszar na którym występuje kumulacja problemów społecznych: Dąbrowa Białostocka, Janów, Korycin, Goniadz; obszar na którym występuje kumulacja problemów społeczno-ekonomicznych: Jaświły, Nowy Dwór, Suchowola, Lipsk, Sztabin, Trzcianne).

- OSI „Miasta powiatowe” – Mońki.
- OSI „Obszary wiejskie, w tym przyrodniczo cenne” – całość obszaru LGD poza terenami miejskimi gminy Mońki oraz Dąbrowa Białostocka.

Obszar objęty LSR poprzez swoją geograficzną bliskość, brak dużych miast, charakteryzuje się podobnymi potrzebami i oczekiwaniami.

Cały obszar gmin jest terenem zdominowanym przez działalność rolniczą. W strukturze gospodarczej gmin zdecydowanie dominuje rolnictwo oparte na indywidualnych gospodarstwach rolnych (występuje też specjalizacja w produkcji mleka, zbóż, drobiu). Wg danych GUS za rok 2020 na obszarze LSR funkcjonuje 9166 gospodarstw rolnych, najwięcej w Dąbrowie Białostockiej, Suchowoli i Mońkach. Problemem są jednak słabo prosperujące małe gospodarstwa rolne, stąd też potrzeba aby wsparcie ukierunkowane zostało również na ich rozwój np. w zakresie gospodarstw agroturystycznych.

Brak na obszarze ośrodków przemysłowych, wielu dużych firm. Większość osób zatrudniona jest w szeroko pojętej administracji publicznej lub w sektorze MŚP.

Ze względu na położenie i specyfikę geograficzno-przyrodniczą obszaru LSR, turystyka (w tym organizacja wypoczynku i rekreacji) ma szczególne znaczenie dla aktywizacji zawodowej i rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców w tym zakresie.

Obszar nie jest zróżnicowany kulturowo. Charakteryzuje się wspólnymi tradycjami, lokalną tożsamością, poczuciem przynależności do wspólnoty.

Jednym z głównych problemów obszaru LSR, który również pokazuje jego podobieństwo, jest stosunkowo wysoki odsetek osób wykluczonych społecznie. Świadczą o tym przede wszystkim dane dotyczące odsetka mieszkańców korzystających z pomocy społecznej. Na analizowanym obszarze w 2021 r. ze świadczeń pomocy społecznej korzystało około 8,4% wszystkich mieszkańców. Największy problem odnotowano w 6 gminach: Janów, Jaświły, Korycin, Lipsk, Suchowola, Trzciannie. Na przestrzeni lat 2014 – 2021 liczba osób korzystających z pomocy społecznej zmniejszyła się na całym obszarze LSR prawie o połowę. Spadki są porównywalne do wskaźników wojewódzkich (-49%) oraz ogólnokrajowych (-51,9%). Należy jednak zauważyć, że zasięg korzystania z pomocy społecznej na terenie LSR jest znacznie wyższy niż dla województwa (4,9%) oraz ponad dwukrotnie wyższy niż dla kraju (3,7%).

Szczegółowy opis obszaru i populacji jej zamieszkującej znajduje się w rozdziale IV.

Na obszarze objętym LSR zidentyfikowano trzy podstawowe grupy interesów sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, które reprezentowane są przez podmioty, w tym osoby fizyczne, uczestniczące w procesie opracowywania LSR jak i późniejszego jej wdrażania (np. poprzez członków Rady). Przyporządkowanie podmiotów do poszczególnych sektorów wygląda następująco:

- do grupy interesu sektora publicznego należy, m.in.: gmina, powiat, członek rady gminy, członek rady powiatu, sołtys, samorządowe jednostki organizacyjne gminy lub powiatu;
- do grupy interesu sektora społecznego, należą w szczególności: mieszkańcy, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, związki zawodowe, organizacje społeczno-zawodowe rolników, w tym koła gospodyń wiejskich inne dobrowolne zrzeszenia i ruchy obywatelskie;
- do grupy interesu sektora gospodarczego, należą w szczególności podmioty prowadzące działalność gospodarczą, w tym przedsiębiorstwa społeczne i rolników, a także samorząd gospodarczy, w tym m.in. cechy branżowe, cechy rzemiosł, izby gospodarcze lub przemysłowo-handlowe, izby rzemieślnicze, izby rolnicze;

Ponadto na obszarze objętym LSR zidentyfikowano również inne grupy interesariuszy, takie jak: koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne, seniorzy, sołtysi, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw rolnych. Wyodrębnienie tych grup nastąpiło w oparciu o dane ilościowe oraz na podstawie zgłaszanych podczas konsultacji uwag o ich roli i oddziaływaniu na rozwój obszaru objętego LSR.

Identyfikacja grup interesów pozwoli na wypracowanie takich mechanizmów, np. na etapie podejmowania decyzji przez Radę/wyboru operacji, aby uniknąć konfliktu interesów oraz dominacji jakiegokolwiek grupy. Należy podkreślić, iż najsilniejszą grupą interesu, która może mieć potencjalnie największy wpływ na decyzyjność LGD jest sektor publiczny, dlatego też zadbano, aby ta grupa interesu w szczególności nie zdominowała procesów decyzyjnych w ramach wdrażania LSR.

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

3.1. Proces partycypacyjny

W 2022 roku odbyła się końcowa ewaluacja LGD FB, która to wskazała na konieczność tworzenia nowego dokumentu strategii w związku z nowym okresem programowania. LGD podjęło się partycypacyjnego sposobu przygotowania LSR czyli włączania mieszkańców na każdym kluczowym etapie tworzenia, co pozwoliło zachować ciągłość procesów oraz transparentność. **Partycypacyjny charakter procesu tworzenia strategii wyrażał się poprzez głębokie włączenie mieszkańców w proces decyzyjny, przypisując im jednocześnie rolę realnych współtwórców koncepcji rozwoju obszaru LSR.** Wdrażanie LSR ma również partycypacyjny charakter albowiem większość członków to mieszkańcy obszaru LSR, którzy współpracują na zasadzie pogłębionego partnerstwa, które opisano w rozdziale I. Zmiany LSR będą wymagały konsultacji z mieszkańcami.

Do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju wykorzystano liczne dane i wnioski zebrane w ramach szerokich konsultacji społecznych prowadzonych w okresie od października 2022 r. do czerwca 2023 r. Na każdym kluczowym etapie przygotowywania LSR starano się o jak najszerze zaangażowanie społeczności lokalnej. W proces opracowania LSR zostali włączeni przedstawiciele różnych środowisk reprezentujących odmienne często interesy, w celu wypracowania wspólnych kierunków rozwoju dla całej społeczności objętej LSR. Podczas spotkań dochodziło do gorących dyskusji i ucierania się stanowisk różnych grup interesariuszy. **Bezpośrednią kontrolę nad opracowywaniem LSR sprawował Zarząd LGD.** Powołano również dwie Grupy Robocze (GR1 i GR2). **W skład GR1 zostało powołanych 16 osób** (przedstawiciele przedsiębiorców, KGW, rolników, seniorów, ludzi młodych, OSP, ngo, gmin, ośrodków kultury, ośrodków pomocy społecznej) reprezentujących każdą z gmin członkowskich. Przedstawiciele GR1 brali udział w każdym z etapów prac nad tworzeniem LSR. **W skład GR2 zostało powołanych 5 osób** (przedstawiciel Rady, Komisji Rewizyjnej i biura oraz 2 przedstawicieli Zarządu). Grupa ta była bezpośrednio odpowiedzialna za proces konstruowania strategii i końcową akceptację poszczególnych etapów prac nad dokumentem.

Ogromne znaczenie miał udział członków LGD w partycypacyjne przygotowanie LSR, co potwierdza iż relacje między członkami oparte są na pogłębionym partnerstwie oraz chęci dalszego współdziałania i realizacji niniejszej strategii (szersze informacje w rozdziale I). Wszelkiego rodzaju informacje o konsultacjach dotyczących projektowania LSR poszczególnych etapów były zamieszczane na stronach internetowych LGD i gmin członkowskich (w zakresie spotkań konsultacyjnych) oraz ich tablicach ogłoszeń a także na

słupach ogłoszeniowych. Warto podkreślić, iż informacje o konsultacjach były rozpowszechniane w social media m.in. poprzez udostępnianie na prywatnych profilach naszych członków na Facebooku, a także na portalu iSokolka.eu.

Udział ludzi młodych i seniorów w procesie partycypacyjnym pokazał, iż istnieje konieczność skierowania również do tych grup określonych działań i przedsięwzięć, które będą realizowane na ich rzecz. Również plan komunikacji odzwierciedla zgłaszane potrzeby na rzecz tych grup: np. zajęcia sportowe, artystyczne, operacje integracyjne i animacyjne i inne.

Proces przygotowywania niniejszej LSR uwidocznił się na stronie www.bierza-leader.pl w zakładce *Wsparcie przygotowawcze - opracowanie LSR*.

Na każdym kluczowym etapie prac nad opracowaniem LSR wykorzystano adekwatne do potrzeb metody partycypacyjne.

Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną					
Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzućcia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)
1 etap - ETAP DIAGNOSTYCZNY – analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru LGD					
1.1.	Badania ankietowe na etapie ewaluacji LSR 2015-2022	Wnioski z ewaluacji wykorzystano do opracowania materiałów szkoleniowych na spotkania konsultacyjne w tym ankiet.	Przyjęcie wniosków do opracowania formularza ankiety na spotkania konsultacyjne	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego	Ankieta skierowana do wszystkich mieszkańców obszaru LGD (rok 2022).
1.2.	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach punktu konsultacyjnego w godz. pracy biura tj. 8.00-16.00 pozyskiwano ankiety dot. potrzeb mieszkańców, fiszki z pomysłami na projekty, przeprowadzano wywiady indywidualne.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, pozyskane fiszki projektowe.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego II - Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR	Punkt był ogólnodostępny dla wszystkich mieszkańców i reprezentantów różnych podmiotów i wszystkich grup interesariuszy. Informacje o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej LGD.
1.3.	Spotkania konsultacyjne w każdej gminie członkowskiej (9 spotkań)	Spotkania poświęcone były w szczególności analizie mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń, analizie potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru oraz planowanych działań i rezultatów, zasad wyboru operacji i kryteriów oraz monitorowania i ewaluacji oraz celów LSR. W trakcie spotkań wypełniono ankiety.	Przyjęto wszystkie ankiety i wnioski do analizy. Ze spotkań powstał raport, w którym dość szczegółowo scharakteryzowano wyniki. Uwzględniono w LSR większość postulatów związanych z potrzebami dostępności, rozwoju oferty kulturalnej, edukacyjnej, wykorzystania potencjałów: przyroda, rolnictwo, organizacje pozarządowe.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI - Cele i wskaźniki	W spotkaniach udział wzięło 133 osoby. Mieszkańcy, przedstawiciele jst, organizacji pozarządowych, KGW, OSP, rolnicy, przedsiębiorcy, nauczyciele, seniorzy. 21.11.2022 r. - Dąbrowa Białostocka i Nowy Dwór, 22.11.2022 r. - Sztabin i Lipsk, 23.11.2022 r. - Suchowola i Goniądz, 24.11.2022 r. - Korycin i Janów, 25.11.2022 r. - Jaświły i Mońki, 28.11.2022 r. - Trzcianne.

1.4.	Badanie potrzeb mieszkańców obszaru LGD – ankieta CAWI ankieta PAPI	Osoby wypełniające ankietę odnosiły się do potencjałów, problemów i potrzeb obszaru LGD (w tym w zakresie innowacyjności, cyfryzacji, aspektów partnerskiej realizacji projektów i innych zagadnień), które należy wspierać wdrażając nową strategię.	Przyjęto wszystkie ankiety do analizy, dzięki której pozyskano informację o największych problemach, potrzebach, osobach w niekorzystnej sytuacji.	IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	Mieszkańcy gmin objętych Lokalną Strategią Rozwoju. W badaniu wzięło udział 361 osób. Ankieta udostępniona na stronie internetowej LGD, na stronach gmin członkowskich i podczas 9 spotkań konsultacyjnych na terenie gmin. Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.
1.5	„Zgłoś pomysł na projekt” – nabór fiszek projektowych	W ramach wzmocnienia partnerstwa na obszarze LSR LGD zorganizowało nabór fiszek z pomysłami na projekty. LGD podczas spotkań zachęcało do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów poprzez wypełnienie opracowanej fiszki. Zbiór fiszek prowadzony był za pomocą strony internetowej jak również w wersji papierowej.	Cześć pomysłów zaadaptowano na działania w ramach przedsięwzięć: organizacja zajęć w przedszkolach, szkołach, zajęć aktywizacyjnych dla młodzieży, opiekuńczych dla seniorów, inwestycje związane z małą infrastrukturą rekreacyjną, jak również inwestycje w zakresie odnowy i bezpieczeństwa publicznego.	VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Fiszki zbierano w formie elektronicznej oraz papierowej. Zaproszenie do wypełnienia zamieszczone było na stronie www.biebrza-leader.pl . Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.
1.6	Warsztaty diagnostyczne	W ramach spotkań z przedstawicielami sektorów publicznego, społecznego i gospodarczego poproszono uczestników o opinie co do kierunku wsparcia w ramach opracowywanej LSR. Wypracowano kierunki działań/ działania.	Przyjęto wszystkie uwagi do analizy. Cześć pomysłów ujęto jako elementy przedsięwzięć.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	W 3 odrębnych spotkaniach przedstawicieli sektora publicznego, społecznego i gospodarczego (w dniach 13-14.04.2023 r.) wzięło udział łącznie 18 osób.
1.7	Grupy Robocze (GR1 i GR2)	Wykorzystano materiały zebrane podczas I etapu diagnostycznego. Raport diagnostyczny został zatwierdzony przez GR1 i GR2.	Przyjęto uwagi zgłaszane podczas I etapu opracowywania LSR	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Członkowie Grup Roboczych (GR1 i GR2). Spotkanie w dniu 29.03.2023 r. (15 osób) oraz w dniu 26.04.2023 r. (13 osób) – akceptacja ostatecznej wersji raportu.

Podsumowanie etapu 1.

Zebrane dane ankietowe w ramach ewaluacji były podstawą do opracowania założeń ankiet w zakresie poznania potrzeb oraz problemów mieszkańców, które były zbierane podczas spotkań konsultacyjnych w gminach członkowskich, oraz za pośrednictwem strony internetowej www.biebrza-leader.pl, <http://www.lgd-bdn.pl/> a także dzięki partnerskim relacjom z gminami członkowskimi - na stronach internetowych gmin. Spotkania w gminach członkowskich pozwoliły poznać najważniejsze potrzeby i problemy mieszkańców. Mieszkańcy pracowali w formie warsztatowej/dyskusyjnej, **sformułowali najważniejsze problemy**: odpływ ludzi młodych, starzejące się społeczeństwo, brak atrakcyjnych miejsc pracy, słabe zaangażowanie mieszkańców w życie społeczne (np. mała aktywność społeczna, niski poziom inicjatyw społecznych). Wykaz zgłaszanych pomysłów (w kolejności ważności): ścieżki rowerowe i piesze; środki na zakładanie działalności gospodarczej; zagospodarowanie zaniedbanych, nieużytkowanych terenów, budynków; opieka nad seniorami; rozwój OZE; miejsca dla młodzieży: skatepark, park rowerowy, siłownie; zachowanie dziedzictwa kulturowego; organizowanie spotkań integracyjnych, łączących pokolenia; place zabaw, boiska (budowa i remonty); kluby zainteresowań zwłaszcza dla młodych; aktywizacja społeczno-kulturalna w tym osób z niepełnosprawnościami; usługi opiekuńcze; wyjazdy wakacyjne, wycieczki, wizyty studyjne; wsparcie przy zakładaniu i prowadzeniu działalności (doradztwo, promocja).

Mając na względzie partnerskie podejście podczas organizowanych spotkań zachęcano mieszkańców już na etapie opracowywania LSR do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów poprzez wypełnienie fiszki projektowej. **Na każdym kroku konsultacji LGD zachęcało do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw i pomysłów, dzięki czemu LGD pozyskało fiszki w zakresie projektów.** Przeprowadzone działania w ramach pierwszego etapu dały podstawy do przeprowadzenia etapu 2 czyli określenia celów LSR, działań i rezultatów.

Wszystkie dane pozyskane w ramach powyższego etapu zostały wykorzystane do opracowania LSR.

2 etap - ETAP STRATEGICZNY – określanie celów LSR, działań i rezultatów

2.1.	Spotkania konsultacyjne w gminach	Wnioski ze spotkań i badań ankietowych pozwoliły na sformułowanie wstępnej wersji celów wraz z potencjalnymi typami przedsięwzięć.	Przyjęto większość wniosków ze spotkań m.in. konieczność wsparcia seniorów poprzez działania animujące, opiekuńcze. Część zgłaszanych potrzeb, jak np. budowa dróg, czy problemy komunikacyjne została odrzucona z uwagi na brak możliwości rozwiązania tych problemów w ramach LSR.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV -Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	Wykorzystano informacje uzyskane podczas spotkań w 11 gminach członkowskich w dniach: 21.11.2022 r. - Dąbrowa Białostocka i Nowy Dwór, 22.11.2022 r.- Sztabin i Lipsk, 23.11.2022 r.- Suchowola i Goniądz, 24.11.2022 r. – Korycin i Janów, 25.11.2022 r.- Jaświły i Mońki, 28.11.2022 r.-Trzcianne. Zaproponowano wówczas, aby położyć nacisk na: wzrost przedsiębiorczości, zachowanie dziedzictwa kulturowego, wzrost jakości edukacji, wzrost integracji społecznej, rozwój turystyki, poprawę ochrony środowiska, rozwój srebrnej gospodarki, rozwój rolnictwa ekologicznego, rozwój powiązań społ.-gosp. pomiędzy gminami.
------	-----------------------------------	--	--	--	---

2.2	Warsztaty strategiczne	W ramach spotkań z przedstawicielami sektorów publicznego, społecznego i gospodarczego dyskutowano nad celami i odpowiadającymi im przedsięwzięciami. Ponadto sformułowano wnioski: istnieje duża potrzeba rewitalizacji obszarów zdegradowanych jak również zapewnienia miejsca spotkań dzieci i młodzieży poprzez np. urządzenie placów zabaw, urządzenie terenów zielonych.	Przyjęto wszystkie wnioski ze spotkania.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	W spotkaniu przedstawicieli sektora publicznego, społecznego i gospodarczego (w dniu 26.04.2023 r.) wzięło udział łącznie 13 osób.
2.3	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach punktu konsultacyjnego mieszkańcy LGD mieli możliwość zapoznania się z wypracowanymi w ramach partycypacji planowanymi celami LSR oraz wstępną wersją planu działania. Nie zgłosiły one wniosków do zapisów LSR w zakresie celów oraz planu działania.	Osoby konsultujące nie miały uwag do planowanych celów.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR, VI- Cele i wskaźniki	Punkt był ogólnodostępny dla mieszkańców. Informacja o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej.
2.4	„Zgłoś pomysł na projekt” – ankieta pomysłów projektowych	W ramach wzmocnienia partnerstwa na obszarze LSR LGD wydłużono nabór fiszek z pomysłami na projekty. LGD podczas wcześniejszych spotkań zachęcało do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów poprzez wypełnienie opracowanej fiszki. Zbiór fiszek prowadzony był za pomocą strony internetowej jak również w wersji papierowej.	Brano pod uwagę wyłącznie te propozycje, które mogą być realizowane w LSR zgodnie z PS WPR i FEEdP.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Fiszki zbierano w formie elektronicznej oraz papierowej. Zaproszenie do wypełnienia zamieszczone było na stronie www.biebrza-leader.pl . Nie stwierdzono żadnych ograniczeń w przekazie za pośrednictwem internetu, w tym mediów społecznościowych.
2.5	Panel ekspercki (członkowie GR1 i GR2)	Wypracowano ostateczną listę potrzeb, celów i przedsięwzięć. Wskazano pomysły odnośnie innowacyjności: automaty vendingowe, zielony transport na obszarze LSR, aplikacja informacyjno-promocyjna.	Wzięto pod uwagę wyłącznie te propozycje, które mogą być realizowane w LSR zgodnie z PS WPR i FEEdP i najczęściej zgłaszane podczas procesu konsultacji. Odrzucano pomysły marginalne. Przyjęto pomysły odnośnie innowacyjności.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI – Cele i wskaźniki VIII – Plan działania	Członkowie Grup Roboczych (GR1 i GR2) i ekspert. Spotkanie w dniu 23.05.2023 r. (11 osób).

Podsumowanie etapu 2:

W ramach etapu przygotowano strukturę celów z podziałem na 5 celów wraz z przypisanymi im przedsięwzięciami. Dzięki zorganizowanym spotkaniom z różnymi grupami docelowymi udało się wypracować konkretne rozwiązania na zdiagnozowane problemy (większość osób widziało cele LSR w zakresie wzrostu przedsiębiorczości, zachowania dziedzictwa kulturowego, jakości edukacji i integracji społecznej, działań rewitalizacyjnych).

Niestety ograniczony budżet spowodował głęboką dyskusję wśród uczestników aby skupić się na obszarach wymagających szczególnej interwencji.

W części diagnostycznej LSR scharakteryzowano większość problemów i potencjałów wskazanych przez mieszkańców, natomiast nie na wszystkie z nich jest odpowiedź w części strategicznej (w celach, przedsięwzięciach), ponieważ ogólnie ograniczenia LSR, wytyczne i wielkość przeznaczonych środków nie pozwala na rozwiązanie wszystkich problemów obszaru. Przykładem mogą tutaj być główne problemy, które wskazywali mieszkańcy – „niskie wynagrodzenia”, problemy komunikacyjne na terenie gmin, w LSR są ograniczone możliwości eliminacji takich problemów, które są pochodną wieloletnich procesów społeczno-gospodarczych, a dodatkowo nie ma w LSR dedykowanych tym zagadnieniom środków. Aby częściowo zniwelować problem braku możliwości sfinansowania wszystkich działań w ramach środków pochodzących z PS WPR i FEDP zdecydowano, aby część działań wzmocnić poprzez wykorzystanie innych źródeł finansowania, tj. Programu Interreg Litwa – Polska 2021-2027, gdzie można pozyskać finansowanie na wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych i Rządowego Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030, gdzie można pozyskać dotacje na projekty wzmocnienia kompetencji organizacji obywatelskich. Szerzej o tych dodatkowych źródłach dofinansowania napisano w rozdz. IX.

Przeprowadzone działania w ramach pierwszego i drugiego etapu dały podstawy do przeprowadzenia etapu 3.

Etap. 3 ETAP – ZARZĄDZANIE WDROŻENIEM - sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów, monitoring i ewaluacja, komunikacja ze społecznością lokalną

3.1.	Spotkania konsultacyjne w gminach	W ramach spotkania oprócz zebrania wniosków dotyczących diagnozy zebrano także informacje na temat kryteriów wyboru i oceny operacji.	Przyjęto wnioski ze spotkania m.in. premiowanie tworzonych miejsc pracy, wpływ na rozwój turystyki, rolnictwa, produktów lokalnych, poprawę stanu środowiska naturalnego.	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru X – Monitoring i ewaluacja	Wykorzystano informacje uzyskane podczas spotkań w 11 gminach członkowskich w dniach: 21.11.2022 r. - Dąbrowa Białostocka i Nowy Dwór, 22.11.2022 r.- Sztabin i Lipsk, 23.11.2022 r.- Suchowola i Goniądz, 24.11.2022 r. – Korycin i Janów, 25.11.2022 r.- Jaświły i Mońki, 28.11.2022 r.-Trzcianne.
3.2	Spotkanie-warsztat z członkami LGD	Biuro LGD przeprowadziło warsztat problemowy. Omówiono doświadczenie z wyboru operacji w ramach 2014-2020. Osoby w większości wskazywały iż forma praktykowana w perspektywie 2014-2020 była dobrze funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę procedur zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne. W oparciu o plan działania przedyskutowano i zebrano wnioski w zakresie uwzględnienia w kryteriach preferowania m.in. osób młodych do 25 r. ż, kobiet, operacji realizowanych w partnerstwie.	Przyjęto wnioski ze spotkania m.in. premiowanie w kryteriach osób młodych do 25 r.ż., seniorów, projektów realizowanych w partnerstwie.	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru X – Monitoring i ewaluacja	Członkowie LGD. W spotkaniu wzięło udział 12 osób. (biuro LGD, Suchowola 10.05.2023 r.).

3.3.	Punkt konsultacyjny w biurze LGD	W ramach punktu konsultacyjnego mieszkańcy LGD zapoznawali się z wypracowanym w ramach partycypacji planowanym sposobem wyboru operacji. Osoby w większości wskazywały iż forma praktykowana w perspektywie 2014-2020 była dobrze funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę procedur zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne.	Osoby konsultujące nie miały uwag do propozycji	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru X – Monitoring i ewaluacja	Punkt był ogólnodostępny, w konsultacjach uczestniczyli mieszkańcy, przedstawiciele samorządów, członkowie KGW, OSP, przedsiębiorcy. Informacja o możliwości konsultowania zapisów LSR w punkcie konsultacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej.
3.4	Warsztat ekspercki (członkowie GR1 i GR2)	Wypracowano kryteria wyboru projektów wraz ze sposobem zarządzania strategią, monitoringiem i ewaluacją.	Wzięto pod uwagę wyłącznie te propozycje, które mogą być realizowane w LSR zgodnie z PS WPR i FEdP i najczęściej zgłaszane podczas procesu konsultacji. Odrzucano pomysły marginalne.	VII – Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru X – Monitoring i ewaluacja	Członkowie Grup Roboczych (GR1 i GR2) i ekspert. (biuro LGD, Suchowola 23.05.2023r. – w spotkaniu wzięło udział 11 osób).
3.5	Konsultacje LSR	W ramach konsultacji omówiono główne założenia LSR.	Zgłoszono, aby uwzględnić w LSR innowacyjne OZE – uwagę uwzględniono.	VI- Cele i wskaźniki	Mieszkańcy obszaru LSR, spotkanie w dniu 22.05.2023 r. i 29.05.2023 r. (liczba uczestników: 27)
Podsumowanie etapu 3: Osoby w większości wskazywały iż forma sposobu wyboru i oceny operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów oraz forma monitoringu i ewaluacji w perspektywie 2014-2020 była dobrze funkcjonalna i przejrzysta dlatego należy przyjąć zbliżoną formę zaktualizowaną o aktualne przepisy i wytyczne. Na zakończenie prac nad dokumentem przygotowano wstępną wersję dokumentu, która podlegała konsultacjom. LSR jako ostateczny dokument zostanie przyjęty uchwałą WZC.					
PRZYJĘCIE LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU – uchwała Walnego Zebrania Członków Lokalnej Grupy Działania – Fundusz Biebrzański z dnia 05.06.2023 roku					

Kluczową rolę w procesie partycypacji odegrali mieszkańcy, przedstawiciele stowarzyszeń, KGW, seniorzy, osoby młode do 25 r.ż., pracownicy urzędów gminnych, sołtysi, pracownicy placówek edukacyjnych, a także osoby kierujące ośrodkami pomocy społecznej, ośrodkami kultury oraz przedsiębiorcy i rolnicy. Planowany jest stały kontakt z tymi osobami na etapie wdrażania LSR.

W badaniach mieszkańców udział wzięły głównie osoby w wieku produkcyjnym (ok. 75% osób to były osoby w wieku 25-55 lat), dość duży udział osób młodych do 25 roku życia (ok. 24% badanych) i istotny udział osób pow. 65 roku życia (ok. 13%). Na spotkaniach konsultacyjnych stacjonarnych udział osób w wieku senioralnym był już zdecydowanie wyższy. Osoby uczestniczące w konsultacjach stacjonarnych to przede wszystkim osoby z wykształceniem wyższym. Profil demograficzny uczestników prac nad LSR z wykorzystaniem innych metod i narzędzi był bardzo zróżnicowany. Pod względem statusu zawodowego badani mieszkańcy reprezentowali głównie samorząd i inne instytucje publiczne oraz sektor prywatny, w tym przedsiębiorców i rolników. Dość wysoka reprezentacja dotyczyła uczniów/ studentów.

Tabela 2. Badani mieszkańcy wg statusu zawodowego

Odpowiedź	%	Liczba badanych
Bezrobotny	1,7%	6
Pracownik w sektorze prywatnym	12,2%	44
Przedsiębiorca	7,2%	26
Rolnik	13,9%	50
Pracownik w samorządzie	17,2%	62
Pracownik innej instytucji publicznej	13,9%	50
Pracownik organizacji pozarządowej	2,5%	9
Emeryt/ rencista	5,3%	19
Uczeń/ student	20,5%	74
Inny status	5,8%	21

Źródło: badania własne

W procesie partycypacji uczestnikami prac nad LSR były też osoby z grup w niekorzystnej sytuacji takich jak: seniorzy, osoby młode, rolnicy z małych gospodarstw, kobiety. Zastosowane metody partycypacyjne na etapie tworzenia strategii zapewniły identyfikację problemów tych grup. Niemniej wykazano także, że istnieje potrzeba większej aktywizacji tych grup, także w zakresie bardziej aktywnego udziału w pracach partycypacyjnych, uczestnictwa w konsultacjach i integracji społecznej. Zaplanowano takie działania na etapie wdrażania LSR.

3.2. Etap wdrażania: partycypacja, aktywizacja, partnerstwo, animowanie do współpracy i innowacji

W trakcie wdrażania LSR stosowane będą adekwatne do potrzeb metody partycypacji. Wykorzystane zostaną dotychczasowe rozwiązania, jak również (jeśli będzie to konieczne) nowe metody. **W ramach wdrażania LSR i realizacji planu komunikacji planowane są działania, których celem będzie nawiązywanie współpracy pomiędzy podmiotami z naszego obszaru (kojarzenie partnerów).** Biuro LGD organizować będzie temu dedykowane spotkania, warsztaty, działania integrujące (jak np. wizyty studyjne), które pozwolą na nawiązanie głębszej współpracy pomiędzy podmiotami.

Na etapie wdrażania LSR zaplanowano działania w zakresie aktywizacji ludzi młodych, seniorów, osób niepełnosprawnych, kobiet, także z wykorzystaniem różnorodnych metod aktywizujących społeczność: projekty grantowe, operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR, przygotowanie koncepcji Smart Villages i inne działania animacyjne opisane w planie komunikacji.

Zaplanowano następujące działania w ramach LGD w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR: możliwość zgłaszania pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR (także w partnerstwie); przewidziano otwarte konsultacje nowych pomysłów LGD; zaplanowano animowanie podmiotów z obszaru objętego LSR do współpracy z innymi podmiotami (nie tylko z LGD) poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne, itp.; zaplanowano animowanie podmiotów do współpracy z partnerami spoza LGD.

Zaplanowano szereg działań w celu animacji udziału lokalnych społeczności w projektach na rzecz osób w niekorzystnej sytuacji. Część tych działań zawarta jest w logice LSR: grupy w niekorzystnej sytuacji są zdiagnozowane, a przedsięwzięcia są do tych grup skierowane, co powoduje, że beneficjenci na etapie wnioskowania muszą poruszać się w pewnych ramach zakresowych, w tym kierować planowane operacje do osób w niekorzystnej sytuacji. Poza tym w ramach przedsięwzięcia P.5.2 zaplanowano wprost operacje, które stanowią formę animacji (operacja nr 15 i 16) do uczestnictwa w projektach skierowanych do osób w niekorzystnej sytuacji. Dodatkowo w lokalnych kryteriach oceny ujęto kryteria, które premiuja operacje przeznaczone dla osób w niekorzystnej sytuacji. Wybranim przedsięwzięciom przypisano wskaźniki produktu, które dotyczą udziału w projektach osób w niekorzystnej sytuacji, co spowoduje, że beneficjenci będą na etapie aplikowania o fundusze zobligowani do ujęcia tych osób jako grup docelowych.

W LSR zaplanowano następujące przedsięwzięcia dedykowane do realizacji

- w partnerstwie (z partnerami z obszaru objętego LSR) - P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR),
- jako projekty partnerskie - P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR).

W celu zapewnienia udziału mieszkańców w realizacji i aktualizacji LSR opracowany został plan komunikacji, w którym opisano działania komunikacyjne oraz środki przekazu do mieszkańców. W planie komunikacji zawarto również jakie działania skierowane do mieszkańców podejmowane będą w przypadku problemów z realizacją LSR, lub niskim zaangażowaniem społeczności w działania realizowane przez LGD. Dlatego w działaniach zapewniających udział społeczności we wdrażaniu LSR wykorzystywane będą różne formy komunikowania zróżnicowane w zależności od odbiorców, co opisane zostało w wymienionym już planie komunikacji. Ponadto LGD w trakcie realizacji LSR będzie monitorowała dobór metod i jeśli okaże się że komunikacja jest nieskuteczna podejmie szybkie działania w celu rozwiązania problemu.

W planie komunikacji przyjęto następujące rozwiązania adekwatne do utrzymania zaangażowania dotychczas aktywnych grup lokalnej społeczności na etapie wdrażania LSR: wspólne z LGD planowanie konkretnych operacji; wspólne tworzenie ogólnodostępnego banku pomysłów na projekty; przyznanie specjalnych nagród dla najbardziej aktywnych grup społecznych i mieszkańców.

Zaplanowano następujące działania, aby poinformować o strategii szerszą społeczność lokalną i zmobilizować biernych dotychczas interesariuszy do realizacji strategii: realizacja

konkursów na pomysły projektowe, w których każdy uczestnik otrzyma nagrodę (np. książkę, mapę, koszulkę) jeśli zgłosi dowolny pomysł na stosownym formularzu; zachęcanie biernych interesariuszy do realizacji działań poprzez indywidualne rozmowy; zaangażowanie osób znanych do promocji LSR.

Zaplanowano następujące działania związane z animacją społeczności na rzecz wdrażania projektów innowacyjnych: organizacja szkoleń i warsztatów dotyczących rozwiązań innowacyjnych, poszukiwanie podmiotów do współpracy w zakresie innowacji, spotkania kojarzące podmioty skłonne do współpracy w zakresie innowacji, wizyty studyjne do miejsc gdzie funkcjonują innowacje wg definicji ujętej w LSR.

Wyżej opisane działania dotyczące aktywizacji seniorów, osób młodych, animowanie do innowacji i partnerstwa mają odzwierciedlenie w **planie komunikacji** oraz w ramach przedsięwzięcia **P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)** i mają także odzwierciedlenie we **wskaźnikach produktu**.

3.3. Zasady horyzontalne, aktualizacja LSR

Na etapie tworzenia jak i realizacji LSR uwzględniono poszanowanie zasad horyzontalnych określonych w art. 9 rozporządzenia 2021/1060, w tym: poszanowania praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej; zasady równości kobiet i mężczyzn; zasady równości szans i niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, w tym zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami; zgodności działań z celem wspierania zrównoważonego rozwoju określonego w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czyni poważnych szkód”.

Poszanowanie tych zasad i ich wsparcie zostało uwzględnione poprzez: uwrażliwienie procesu tworzenia i realizacji LSR na osoby z grup w niekorzystnej sytuacji, kierowanie strumienia interwencji na etapie wdrażania LSR do tych grup (np. kobiety, seniorzy, itd.); zastosowanie dedykowanych tym grupom metod komunikacji na etapie wdrażania (ujętych w Planie Komunikacji); zastosowanie w kryteriach wyboru aspektów wpływu na środowisko; promowanie projektów poprzez kryteria ich wyboru wpływających pozytywnie na poprawę stanu środowiska naturalnego; poszanowania praw podstawowych, zasady równości kobiet i mężczyzn, zasady równości szans i niedyskryminacji.

Aktualizacja LSR

Stosunkowo długa perspektywa realizacji Strategii, ewentualne sugestie społeczności lokalnych oraz prowadzona sukcesywnie ewaluacja może wykazać potrzebę modyfikacji pewnych jej zapisów. Bardzo istotne znaczenie ma więc szczegółowe zapisanie procedury aktualizacyjnej na przyszłość. Wprowadzenie stosownych rozwiązań ma zapobiegać niejasnościom i powstawaniu konfliktów wewnątrz.

Mając powyższe na uwadze, w celu dokonania zmian w LSR należy stosować się do następującej instrukcji:

1. Za przygotowanie projektów zmian odpowiada biuro LGD, mogą też być przygotowane przez grupę mieszkańców.
2. Zmiany mogą być dokonywane w następujących okolicznościach:
 - a. jako wnioski z monitoringu i ewaluacji LSR.
 - b. na wniosek Zarządu LGD lub Walnego Zebrania Członków.

- c. w związku z koniecznością dostosowania dokumentów do wymogów instytucji wdrażającej lub zarządzającej.
 - d. inne nieokreślone sytuacje, które są korzystne i konieczne z punktu widzenia wdrażania LSR.
3. Projekt wraz z uzasadnieniem zostaje przekazany do konsultacji społecznych (min. 7 dni przed planowanym terminem przyjęcia zmian za pośrednictwem strony internetowej), przy czym zostaje wskazany termin zakończenia konsultacji na stronie internetowej LGD.
 4. Uwagi do projektu zmian mogą wnosić mieszkańcy obszaru LSR oraz instytucje i organizacje działające na jego terenie.
 5. Biuro LGD sporządza listę uwag ze wskazaniem sposobu ich rozpatrzenia.
 6. Zmiany do LSR wprowadza organ wskazany w statucie, tj. Zarząd.
 7. W sytuacjach wyjątkowych, za które rozumie się zagrożenie dla prawidłowości realizacji strategii możliwe jest skrócenie okresu konsultacji, jednakże wymaga to zgody Zarządu.
- Powyższa procedura zabezpiecza interesy społeczności lokalnych w zakresie możliwości wnoszenia uwag do LSR. Jest to niezwykle istotne z punktu wiarygodności i ciągłości realizowanych działań.

Rozdział IV Analiza potrzeb i potencjału LSR

4.1. Demografia

Na przestrzeni lat 2014-2020 liczba mieszkańców wszystkich gmin obszaru LSR uległa zmniejszeniu i zmalała o 6 677 osoby (spadek o 9,50%) na całym obszarze. Największy procentowy spadek liczby mieszkańców odnotowały gminy Nowy Dwór (16,67%), Lipsk (13,48%) oraz Jaświły (11,93%) i Dąbrowa Białostocka (11,74%). Na terenie LSR występuje zbilansowana struktura płciowa mieszkańców z niewielką przewagą kobiet (50,27% kobiet i 49,73% mężczyzn). We wszystkich gminach średnioroczny przyrost naturalny w latach 2014-2020 był ujemny i wynosił minus 363.

Tabela 3. Zmiana liczby ludności na przestrzeni lat 2014 – 2020 w gminach obszaru LS R

Gmina	Liczba ludności w 2014 roku	Liczba ludności w 2020 roku	Zmiana liczby ludności	% zmiana liczby ludności
Dąbrowa Białostocka	12 054	10 639	-1 415	-11,74
Goniądz	5 071	4 768	-303	-5,98
Janów	4 275	3 850	-425	-9,94
Jaświły	5 154	4 539	-615	-11,93
Korycin	3 393	3 108	-285	-8,40
Lipsk	5 407	4 678	-729	-13,48
Mońki	15 279	14 309	-970	-6,35
Nowy Dwór	2 790	2 325	-465	-16,67
Suchowola	7 099	6 562	-537	-7,56
Sztabin	5 245	4 720	-525	-10,01
Trzcianne	4 488	4 080	-408	-9,09
Suma	70 255	63 578	-6 677	-9,50

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 4. Migracja w gminach w latach 2014 - 2020

Gmina	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	średnia
Dąbrowa Białostocka	-84	0	-87	-73	-89	-74	-69	-79
Goniądz	-7	0	-27	-14	-4	-23	-20	-16

Gmina	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	średnia
Janów	-2	0	3	-16	-18	-3	-41	-13
Jaświły	-34	0	-46	-31	-47	-41	-18	-36
Korycin	-3	0	-8	-26	-7	-24	-9	-13
Lipsk	-29	0	-22	-47	-40	-51	-51	-34
Mońki	-73	0	-53	-71	-48	-52	-21	-53
Nowy Dwór	-8	0	-12	6	-11	-16	-8	-8
Suchowola	-56	0	-25	-28	-30	-14	-29	-30
Sztabin	2	0	-9	-23	-39	-15	-28	-16
Trzcianne	-12	0	-4	-22	-25	-19	-31	-19
Suma	-306	0	-290	-345	-358	-332	-325	-279

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 5. Przyrost naturalny w latach 2014 – 2020 w gminach obszaru LSR

Gmina	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	średnia
Dąbrowa Białostocka	-49	-58	-81	-62	-94	-57	-104	-72
Goniądz	-38	-10	-6	-30	-7	-26	-36	-22
Janów	-36	-18	-44	-33	-29	-33	-38	-33
Jaświły	-45	-39	-33	-32	-38	-35	-43	-38
Korycin	-14	-41	-31	-10	-3	-10	-23	-19
Lipsk	-23	-11	-29	-18	-45	-45	-66	-34
Mońki	-21	-42	-10	7	-22	-34	-59	-26
Nowy Dwór	-21	-31	-14	-29	-38	-33	-34	-29
Suchowola	-36	-36	-30	-50	-33	-16	-63	-38
Sztabin	-10	-22	-45	-18	-17	-18	-46	-25
Trzcianne	-19	-33	-25	-20	-32	-20	-46	-28
Suma	-312	-341	-348	-295	-358	-327	-558	-363

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Podobnie jak w przypadku przyrostu naturalnego, migracja we wszystkich gminach również była ujemna. Tylko w nielicznych przypadkach na przestrzeni ostatnich lat odnotowano dodatnią migrację. Największy odpływ mieszkańców nastąpił z terenu gminy Dąbrowa Białostocka (średniorocznie 79 osób, nie wliczając roku 2015 z powodu braku danych z GUS).

Średniorocznie (w latach 2014-2020) z terenu LSR migrowało 279 osób.

W 2020 roku na obszarze LSR odnotowano 471 zameldowań i 796 wymeldowań, saldo – minus 325. Obszar LSR podobnie jak kraj i województwo cechuje dużo wyższa mobilność migracyjna kobiet niż mężczyzn.

Tabela 6. Migracja w gminach objętych LSR w roku 2020

Obszar	zameldowania ogółem				wymeldowania ogółem				saldo migracji
	ogółem	mężczyźni	kobiety	różnica m-k	ogółem	mężczyźni	kobiety	różnica m-k	ogółem
Polska	398 290	188 893	209 397	-20 504	393 807	186 260	207 547	-21 287	4 483
Podlaskie	11 452	5 231	6 221	-990	12 770	5 804	6 966	-1 162	-1 318
Dąbrowa Białostocka	74	29	45	-16	143	62	81	-19	-69
Goniądz	29	12	17	-5	49	25	24	1	-20

Janów	16	4	12	-8	57	22	35	-13	-41
Jaświły	19	9	10	-1	37	21	16	5	-18
Korycin	12	7	5	2	21	9	12	-3	-9
Lipsk	39	16	23	-7	90	38	52	-14	-51
Mońki	149	72	77	-5	170	76	94	-18	-21
Nowy Dwór	24	14	10	4	32	11	21	-10	-8
Suchowola	45	16	29	-13	74	37	37	0	-29
Sztabin	39	15	24	-9	67	28	39	-11	-28
Trzcianne	25	15	10	5	56	25	31	-6	-31
Obszar LSR	471	209	262	-53	796	354	442	-88	-325

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 7. Liczba mieszkańców w wieku nieprodukcyjnym do liczby mieszkańców ogółem – rok 2020

Obszar	ogółem	w wieku przed-produkcyjnym	w wieku produkcyjnym	w wieku poprodukcyjnym	w wieku nieprodukcyjnym	udział osób w wieku nieprodukcyjnym do osób ogółem
Polska	38 088 564	6 997 537	22 631 307	8 459 720	15 457 257	40,58%
Podlaskie	1 156 591	209 606	691 765	255 220	464 826	40,19%
Dąbrowa Białostocka	10 639	1 659	6 341	2 639	4 298	40,40%
Goniądz	4 768	891	2 792	1 085	1 976	41,44%
Janów	3 850	694	2 275	881	1 575	40,91%
Jaświły	4 539	714	2 758	1 067	1 781	39,24%
Korycin	3 108	573	1 820	715	1 288	41,44%
Lipsk	4 678	650	2 848	1 180	1 830	39,12%
Mońki	14 309	2 402	8 750	3 157	5 559	38,85%
Nowy Dwór	2 325	401	1 328	596	997	42,88%
Suchowola	6 562	1 127	3 876	1 559	2 686	40,93%
Sztabin	4 720	791	2 850	1 079	1 870	39,62%
Trzcianne	4 080	725	2 454	901	1 626	39,85%
Obszar LSR	63 578	10 627	38 092	14 859	25 486	40,09%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Liczba mieszkańców w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym + poprodukcyjnym) wyniosła na obszarze LSR w 2020 roku 25 486 osób, co stanowiło 40,09% wszystkich mieszkańców. Wskaźnik ten był niższy od analogicznego dla kraju (40,58%) oraz minimalnie niższy niż dla województwa (40,19%). Pozornie zadowalająca wartość wskaźnika dla obszaru LSR wynika z faktu niskiego udziału osób w wieku przedprodukcyjnym. Spośród gmin LSR najniższy wskaźnik osiąga gmina Mońki (38,85%), najwyższy – Nowy Dwór (42,88%).

Odsetek osób młodych, w wieku przedprodukcyjnym, w Polsce wynosi 18,37%, w województwie podlaskim 18,12%. W prawie wszystkich analizowanych gminach (poza gminami: Goniądz oraz Korycin), odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym był niższy niż w Polsce oraz w województwie podlaskim. Średnio na terenie LSR osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowią 16,71%. Najniższy odsetek osób młodych wystąpił w gminach: Lipsk (13,89%), Dąbrowa Białostocka (15,59%) i (Jaświły (15,73%).

Odsetek osób w wieku produkcyjnym był na terenie LSR wyższy (59,91%) niż średnia dla Polski (59,42%) i dla województwa (59,81%). Teren LSR osiąga przeciętny odsetek ludności w wieku produkcyjnym (w pięciu gminach odnotowano wartość powyżej 60%, ale w pięciu odsetek jest niższy niż w kraju).

Tabela 8. Ludność wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w 2020 roku

Obszar	ogółem	w wieku przedprodukcyjnym	w wieku produkcyjnym	w wieku poprodukcyjnym
Polska	100,00%	18,37%	59,42%	22,21%
Podlaskie	100,00%	18,12%	59,81%	22,07%
Dąbrowa Białostocka	100,00%	15,59%	59,60%	24,80%
Goniądz	100,00%	18,69%	58,56%	22,76%
Janów	100,00%	18,03%	59,09%	22,88%
Jaświły	100,00%	15,73%	60,76%	23,51%
Korycin	100,00%	18,44%	58,56%	23,01%
Lipsk	100,00%	13,89%	60,88%	25,22%
Mońki	100,00%	16,79%	61,15%	22,06%
Nowy Dwór	100,00%	17,25%	57,12%	25,63%
Suchowola	100,00%	17,17%	59,07%	23,76%
Sztabin	100,00%	16,76%	60,38%	22,86%
Trzcianne	100,00%	17,77%	60,15%	22,08%
Obszar LSR	100,00%	16,71%	59,91%	23,37%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

W przypadku analizy osób w wieku poprodukcyjnym, średnia dla całego obszaru LSR (23,37%) była wyższa niż średnia ogólnopolska i wojewódzka. Jedynie w gminie Mońki (22,06%) odsetek osób starszych był niższy niż w Polsce (22,21%) oraz w województwie (22,07%). Największy udział osób w wieku poprodukcyjnym był w gminie Nowy Dwór i wyniósł 25,63%.

Na analizowanym obszarze zmniejsza się liczba osób młodych (w wieku przedprodukcyjnym). Największy procentowy spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym odnotowano w gminach: Dąbrowa Białostocka (-16,08%), Jaświły (-15,70%) i Korycin (-10,19%).

Największy wzrost osób w wieku poprodukcyjnym widoczny był w gminach: Mońki (10,66%) oraz Goniądz (8,50%). W czterech gminach odnotowano spadek liczby osób w wieku poprodukcyjnym: Nowy Dwór (-10,11%), Trzcianne (-4,76%), Janów (-3,61%) oraz Jaświły (-2,82%).

Poniżej przedstawiono wskaźnik obciążenia demograficznego, który pokazuje jak wiele osób w wieku nieprodukcyjnym przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym. Im wyższa wartość, tym większe obciążenie demograficzne – jedna osoba pracująca musi bowiem utrzymać większą liczbę osób pozostających bez pracy (m.in. dzieci i osoby starsze). Średnia wojewódzka w tym wypadku wyniosła w 2020 roku 67,2, a ogólnopolska - 68,3.

Na przestrzeni lat 2014-2020 wskaźniki na obszarze LSR pozostawały na zbliżonym poziomie (ok. 61-62). W ostatnim analizowanym roku wskaźnik znacząco wzrósł (68,6). W pięciu gminach (Goniądz, Janów, Korycin, Nowy Dwór, Suchowola) wartość wskaźnika jest dość wysoka i zbliża się do 70, bądź przekracza tę wartość.

Innym wskaźnikiem obciążenia demograficznego jest liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym. W skali Polski i województwa podlaskiego w 2020 r. wskaźnik przekroczył wartość 120.

Na obszarze LSR wskaźnik ten jest wyraźnie większy niż w województwie oraz w Polsce. Najwyższe wartości odnotowano w gminach: Dąbrowa Białostocka (159,1) oraz Jaświły (149,4), niemniej we wszystkich gminach na terenie LSR wskaźnik ten jest bardzo niekorzystny, a na przestrzeni ostatnich lat widoczny był jego silny wzrost.

Tabela 9. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	58,8	60,1	61,7	63,4	65,1	66,7	68,3
Podlaskie	57,8	58,4	59,4	60,8	62,2	63,8	67,2
Dąbrowa Białostocka	60,1	59,1	58,5	59,3	59,4	60,5	67,8
Goniądz	61,6	61,8	62,2	62,7	63,9	65,3	70,8
Janów	64,4	64,8	63,2	62,7	62,4	61,5	69,2
Jaświły	60,6	59,7	59,1	60,8	60,1	58,8	64,6
Korycin	64,5	62,3	61,4	60,6	61,3	61,4	70,8
Lipsk	57,6	58,5	58,8	58,8	58,9	59,1	64,3
Mońki	54,6	55,0	56,1	57,2	57,9	60,3	63,5
Nowy Dwór	65,0	65,1	64,6	62,9	61,0	62,4	75,1
Suchowola	63,8	63,3	63,8	63,4	63,2	63,5	69,3
Sztabin	60,5	59,5	58,3	58,4	58,8	59,8	65,6
Trzciannie	62,4	63,7	62,8	62,2	60,8	60,7	66,3
LSR	61,9	61,6	61,3	61,3	61,1	61,6	68,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

4.2. Rynek pracy

Rynek pracy jest kluczową dziedziną charakteryzującą potencjał i ograniczenia rozwojowe poszczególnych obszarów. W przypadku terenu objętego LSR charakterystycznym elementem jest bardzo niski stopień aktywności ekonomicznej ludności (obliczany jako liczba zatrudnionych na 1 000 mieszkańców). Na obszarze LSR liczba pracujących przypadająca na 1000 mieszkańców ogółem wynosiła w 2021 r. 97 i była ponad trzykrotnie niższa niż średnia krajowa (259) i wojewódzka (209).

Liczba pracujących na 1000 ludności na przestrzeni lat 2014-2021 poprawiła się szczególnie w gminie Korycin a dynamika tej zmiany była nieco większa niż w Polsce i województwie podlaskim. Widoczna, chociaż mniej spektakularna poprawa nastąpiła również w Mońkach. Należy jednak zauważyć, że w większości gmin jest raczej stagnacja, a nawet w dwóch gminach Nowy Dwór i Trzciannie, nastąpiło nieznaczne pogorszenie sytuacji.

Tabela 10. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [%]

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	zmiana w latach 2014 - 2021
Polska	7,5	6,5	5,6	4,6	4,2	3,8	4,6	4,0	-3,5
Podlaskie	8,0	7,3	6,5	5,4	5,1	4,6	5,3	4,8	-3,2

Dąbrowa Białostocka	11,2	10,8	8,8	7,1	7,8	7,5	8,4	7,5	-3,7
Goniądz	8,1	7,4	6,2	4,9	4,8	4,0	4,5	4,4	-3,7
Janów	6,0	5,8	5,7	4,5	4,3	3,9	4,0	3,4	-2,6
Jaświły	4,9	5,0	4,1	2,6	2,8	3,0	3,1	2,4	-2,5
Korycin	5,0	5,0	4,2	4,7	4,1	3,0	3,9	4,0	-1,0
Lipsk	11,1	10,2	9,1	7,4	6,4	6,6	7,3	6,8	-4,3
Mońki	7,6	7,3	5,3	4,2	4,4	4,2	4,6	4,1	-3,5
Nowy Dwór	10,7	10,7	9,0	8,2	8,8	8,2	9,6	8,9	-1,8
Suchowola	8,9	8,5	7,6	6,8	6,6	6,1	7,0	6,7	-2,2
Sztabin	8,9	8,2	6,6	5,2	6,0	5,8	5,8	5,8	-3,1
Trzcianne	5,9	6,2	4,6	4,1	4,2	3,8	4,2	3,3	-2,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Na terenie LSR w 2021 roku udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w wielu gminach był wyższy niż średnia dla województwa (4,8) i dla Polski (4,0). Na przestrzeni lat 2014-2021 tak liczone bezrobocie na analizowanym obszarze zmalało - spadek odnotowały wszystkie gminy. Najkorzystniejsza sytuacja zaistniała w gminach Jaświły (2,4), Trzcianne (3,3) oraz Janów (3,4). Najwyższy udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym odnotowano w gminach Nowy Dwór (8,9), Lipsk (6,8) i Dąbrowa Białostocka (7,5).

Na terenie LSR wśród bezrobotnych dominują mężczyźni. Osoby do 30 roku życia w 2021 roku wśród wszystkich bezrobotnych na terenie LSR stanowiły od 26 do 36% w zależności od gminy, co jest wynikiem znacznie przekraczającym średnią dla województwa oraz Polski. Wśród bezrobotnych istotną grupę stanowią osoby długotrwale bezrobotne: od 56 do 81% w zależności od gminy.

Tabela 11. Struktura bezrobotnych zarejestrowanych w 2021 roku [%]

Obszar	kobiety	mężczyźni	do 30 roku życia	powyżej 50 roku życia	długotrwale bezrobotni
Polska	54	46	24	27	57
Podlaskie	46	54	24	28	60
Dąbrowa Białostocka	36	64	30	26	71
Goniądz	39	61	28	27	58
Janów	37	63	28	31	69
Jaświły	44	56	33	25	57
Korycin	40	60	26	26	64
Lipsk	41	59	36	29	68
Mońki	47	53	31	28	56
Nowy Dwór	35	65	35	18	81
Suchowola	36	64	35	28	75
Sztabin	42	58	30	29	65
Trzcianne	44	56	29	29	69

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w 2020 roku na obszarze LSR wyniosła 2 358 osób, a udział liczby bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym (dotyczy kobiet w wieku 15-59 lat, mężczyzn w wieku 15-64 lata) wyniosła 39 952 – 5,90%. Najwyższy wskaźnik dotyczył gminy Nowy Dwór (10,86%), najniższy gminy Jaświły (3,26%).

Tabela 12. Liczba bezrobotnych zarejestr. w 2020 roku w relacji do osób w wieku produkcyjnym [%]

Obszar	liczba bezrobotnych	liczba osób w wieku produkcyjnym: 15-59 lat kobiety, 15-64 lata mężczyźni	udział liczby bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym: 15-59 lat kobiety, 15-64 lata mężczyźni
Polska	1 046 432	23 687 195	4,42%
Podlaskie	37 830	724 037	5,22%
Dąbrowa Białostocka	581	6 632	8,76%
Goniądz	134	2 960	4,53%
Janów	99	2 411	4,11%
Jaświły	94	2 885	3,26%
Korycin	76	1 926	3,95%
Lipsk	227	2 972	7,64%
Mońki	417	9 110	4,58%
Nowy Dwór	151	1 391	10,86%
Suchowola	287	4 096	7,01%
Sztabin	181	2 986	6,06%
Trzcianne	111	2 583	4,30%
Obszar LSR	2 358	39 952	5,90%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Pomimo zmniejszania się bezrobocia w Polsce problem ten na obszarze LSR jest nadal istotny. W szczególności odsetek osób długotrwale pozostających bez pracy jest wyższy niż w kraju i województwie.

Wysokość przeciętnego wynagrodzenia brutto w powiatach obszaru LSR jest zróżnicowana na tle kraju i regionu. W powiatach monieckim i sokólskim wartość przeciętnego wynagrodzenia wynosi niespełna 5,0 tys. zł i jest niższa o ok. 0,5 tys. zł od średniej w regionie i o ok. 1,0 tys. zł od średniej w kraju.

Wynagrodzenia dość wyraźnie wzrosły w okresie 2014-2021, z ok. 3,35 tys. zł do 4,97 – 5,45 tys. zł. To, co jest zdecydowanie negatywne, to relatywny spadek relacji wynagrodzeń do średnich dla regionu i brak zmian w stosunku do średnich w kraju. Odczuwalna przez mieszkańców relatywna zmiana sytuacji gospodarczej może być zatem negatywna w porównaniu z dynamicznie rozwijającymi się regionami Polski.

Tabela 13. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w latach 2014 – 2021

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Polska	4,00	4,15	4,29	4,53	4,83	5,18	5,52	6,00
Podlaskie	3,53	3,65	3,77	4,01	4,26	4,58	4,93	5,41
Powiat augustowski	3,67	3,76	3,82	4,02	4,26	4,63	5,01	5,45
Powiat moniecki	3,36	3,36	3,48	3,65	3,93	4,22	4,60	4,98
Powiat sokólski	3,34	3,41	3,50	3,66	3,95	4,20	4,53	4,97
Jako % w regionie								
Powiat augustowski	1,04	1,03	1,01	1,00	1,00	1,01	1,02	1,01
Powiat moniecki	0,95	0,92	0,92	0,91	0,92	0,92	0,93	0,92
Powiat sokólski	0,95	0,93	0,93	0,91	0,93	0,92	0,92	0,92
Jako % w kraju								
Powiat augustowski	0,92	0,91	0,89	0,89	0,88	0,89	0,91	0,91

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Powiat moniecki	0,84	0,81	0,81	0,81	0,81	0,81	0,83	0,83
Powiat sokólski	0,83	0,82	0,82	0,81	0,82	0,81	0,82	0,83

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

4.3. Działalność gospodarcza

Na analizowanym terenie funkcjonuje łącznie 3 955 podmiotów gospodarczych, zaś 3 755 osób fizycznych prowadzi własną działalność gospodarczą. Największa liczba przedsiębiorców działa na terenie gminy Mońki. Również przy uwzględnieniu liczby ludności poszczególnych gmin najwyższe wskaźniki przedsiębiorczości występują w tej gminie.

Od 2014 roku do 2021 roku na terenie LSR liczba podmiotów gospodarczych ogółem wzrosła z 3 546 do 3 955 podmiotów (wzrost o 12%). W sześciu gminach (Janów, Jaświły, Korycin, Mońki, Suchowola oraz Trzcianne) wzrost ten był większy niż średnia dla całego regionu. W gminie Nowy Dwór odnotowano nieznaczny spadek liczby podmiotów gospodarczych (-1).

Liczba podmiotów publicznych na terenie LSR zmniejszyła się o 23% w ciągu analizowanego okresu. We wszystkich gminach odnotowano spadek liczby podmiotów publicznych, największy w gminach Lipsk, Sztabin (ok. -50%), Goniądz (-39%), Korycin (-27%) oraz Nowy Dwór (-25%) i Jaświły (-22%).

We wszystkich gminach liczba podmiotów prywatnych od 2014 roku do 2021 roku wzrosła. Średnio na terenie LSR wzrost wyniósł 13%, największy wzrost podmiotów odnotowano w gminach Jaświły (41%), Korycin (34%), Trzcianne (25%), Suchowola (23%) oraz Janów (21%).

Tabela 14. Liczba podmiotów gospodarki narodowej na terenie LSR w 2014 i 2021 roku

Obszar	podmioty gospodarki narodowej								
	ogółem			w tym publiczne			w tym prywatne		
	2014	2021	zmiana %	2014	2021	zmiana %	2014	2021	zmiana %
Dąbrowa Białostocka	663	686	3	30	25	-17	633	659	4
Goniądz	277	291	5	36	22	-39	241	262	9
Janów	180	215	19	15	13	-13	165	200	21
Jaświły	168	229	36	18	14	-22	150	211	41
Korycin	148	191	29	11	8	-27	137	183	34
Lipsk	260	257	-1	20	10	-50	240	247	3
Mońki	1 066	1 199	12	44	42	-5	1 022	1 145	12
Nowy Dwór	79	78	-1	8	6	-25	71	72	1
Suchowola	293	357	22	17	16	-6	276	340	23
Sztabin	255	256	0	12	6	-50	243	248	2
Trzcianne	157	196	25	7	6	-14	150	188	25
LSR	3 546	3 955	12	218	168	-23	3 328	3 755	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS. Poziom rozwoju przedsiębiorczości na terenie LSR jest niższy niż w województwie i kraju. Na każdy tysiąc mieszkańców na obszarze LSR funkcjonuje dla poszczególnych gmin od 31 do 82 podmiotów. Jest to wynik niższy niż średnia dla województwa (97 podmiotów) i wyraźnie niższy niż w Polsce (127 podmiotów). W przypadku osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą wskaźnik dla poszczególnych gmin wynosi od 20 do 67 podmiotów, co daje wynik znacząco niższy od średniej krajowej (91 osób) oraz średniej wojewódzkiej (74 osoby).

Tabela 15. Liczba podmiotów oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2021 roku

Obszar	podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności
Polska	127	91
Podlaskie	97	74
Dąbrowa	63	50
Goniądz	60	42
Janów	54	38
Jaświły	49	38
Korycin	61	49
Lipsk	53	40
Mońki	82	67
Nowy Dwór	31	20
Suchowola	54	43
Sztabin	52	42
Trzcianne	48	38

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Zgodnie z danymi w rejestrze REGON na obszarze LSR dominują przedsiębiorstwa prowadzące działalność w zakresie:

- handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawy pojazdów (G) – 797 podmiotów,
- budownictwa (F) – 766 podmiotów,
- pozostała działalność usługowa (S) oraz gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby (T) – 362 podmiotów.

Tabela 16. Podmioty wg klas wielkości w 2021 roku

Obszar	ogółem	0 - 9		10 - 49		50 - 249		250 - 999		1000 i więcej
		szt.	%	szt.	%	szt.	%	szt.	%	
Dąbrowa Białostocka	686	658	96	23	3	5	1	0	0	0
Goniądz	291	282	97	6	2	3	1	0	0	0
Janów	215	209	97	3	1	3	1	0	0	0
Jaświły	229	222	97	6	3	1	0	0	0	0
Korycin	191	184	96	7	4	0	0	0	0	0
Lipsk	257	250	97	7	3	0	0	0	0	0
Mońki	1 199	1 151	96	36	3	11	1	1	0	0
Nowy Dwór	78	75	96	3	4	0	0	0	0	0
Suchowola	357	347	97	10	3	0	0	0	0	0
Sztabin	256	250	98	6	2	0	0	0	0	0
Trzcianne	196	194	99	2	1	0	0	0	0	0
Obszar LSR	3 955	3 822	97	109	3	23	1	1	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Są to główne (kluczowe) pozarolnicze gałęzie lokalnej gospodarki. We wszystkich gminach dominują podmioty z sekcji G oraz F. Podmioty z sekcji S i T są trzecią największą grupą we wszystkich gminach poza Korycinem, w którym dominują podmioty z sekcji C – przetwórstwo przemysłowe.

Na terenie obszaru LSR 97% podmiotów gospodarczych to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób. Przedsiębiorstwa małe zatrudniające do 50 osób stanowią 3% wszystkich podmiotów. Firmy średnie zatrudniające do 250 osób stanowią około 1% wszystkich podmiotów. Na terenie LSR działa jedno duże przedsiębiorstwo, które znajduje się w gminie Mońki. Przedsiębiorstwa zatrudniające powyżej 1000 pracowników nie funkcjonują na analizowanym terenie.

W 2020 roku liczba firm zatrudniających do 9 pracowników wyniosła 3711 podmiotów, zatrudniających od 10 do 49 pracowników – 110 podmiotów. Wskaźnik liczby firm zatrudniających do 50 pracowników liczony wg formuły: $0,25 \cdot \text{liczba Mk} / \text{liczba firm zatrudniających do 50 pracowników}$, wyniósł na obszarze LSR 4,16 i był znacznie wyższy od kraju i województwa. Świadczy to o niskim poziomie przedsiębiorczości w tej klasie podmiotów.

Tabela 17. Podmioty zatrudniające do 50 pracowników w 2020 roku

Nazwa	liczba firm zatrudniających pracowników w liczbie:		liczba mieszkańców	wskaźnik: $0,25 \cdot \text{liczba Mk} /$ liczba firm zatrudniających do 50 pracowników
	0 - 9	10 - 49		
Polska	4 497 099	134 600	38 088 564	2,06
Podlaskie	105 754	2 955	1 156 591	2,66
Goniądz	278	6	4 768	4,20
Jaświły	214	6	4 539	5,16
Mońki	1 140	37	14 309	3,04
Trzcianne	183	2	4 080	5,51
Dąbrowa Białostocka	621	24	10 639	4,12
Janów	195	3	3 850	4,86
Korycin	166	7	3 108	4,49
Lipsk	214	6	4 539	5,16
Nowy Dwór	78	3	2 325	7,18
Suchowola	340	9	6 562	4,70
Sztabin	78	3	2 325	7,18
Obszar LSR	3 711	110	63 578	4,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

4.4. Rolnictwo

Na obszarze LSR funkcjonuje 9166 gospodarstw rolnych, najwięcej w Dąbrowie Białostockiej, Suchowoli i Mońkach. W strukturze gospodarczej gmin objętych LSR zdecydowanie dominuje rolnictwo oparte na indywidualnych gospodarstwach rolnych. Wszystkie gminy z obszaru LSR mają korzystniejszą strukturę agrarną z większym niż w regionie i kraju udziałem gospodarstw powyżej 10 ha. W gminie Korycin gospodarstwa największe (15 ha i więcej) stanowią prawie połowę gospodarstw ogółem. Również inne gminy posiadają 40% lub więcej gospodarstw o największej powierzchni. Rolnictwo stanowi ważne źródło dochodów mieszkańców. Nakład pracy osób pracujących w gospodarstwach rolnych na

terenie LSR (AWU) jest relatywnie wysoki i osiąga najwyższe wartości w gminach: Dąbrowa Białostocka, Suchowola, Mońki i Jaświły.

Tabela 18. Liczba i rodzaj gospodarstw rolnych w LSR w roku 2020

Obszar	gospodarstwa rolne [szt.]	gospodarstwa rolne [struktura %]					
	ogółem	ogółem	do 1 ha łącznie	1 - 5 ha	5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 ha i więcej
Polska	1 317 400	100,00%	1,9	50,1	21,9	9,9	16,1
podlaskie	77 800	100,00%	0,8	28,2	24,4	16,9	29,7
Goniądz	675	100,00%	0,9	19,3	20,9	18,5	40,4
Jaświły	830	100,00%	0,0	0,0	20,6	24,1	40,7
Mońki	1 032	100,00%	0,6	26,1	27,6	19,3	26,5
Trzcianne	728	100,00%	0,0	0,0	24,0	18,5	33,5
Dąbrowa Białostocka	1 365	100,00%	0,3	17,1	31,1	23,1	28,4
Janów	740	100,00%	0,4	13,9	23,1	22,6	40,0
Korycin	501	100,00%	0,0	0,0	18,6	20,2	49,5
Lipsk	744	100,00%	0,7	20,6	28,0	18,8	32,0
Nowy Dwór	572	100,00%	0,0	0,0	27,3	21,7	32,9
Suchowola	1 043	100,00%	0,0	0,0	21,4	24,1	42,4
Sztabin	936	100,00%	0,5	17,9	22,1	18,7	40,7
LSR	9 166						

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS, Powszechny Spis Rolny 2020.

Tabela 19. Nakłady pracy osób pracujących w gospodarstwach rolnych w AWU (miejsca pracy) w 2020

Obszar	nakłady pracy osób pracujących w gosp. rolnych [AWU]
Polska	1 427 498
Podlaskie	88 516
Powiat augustowski	5 678
Powiat sokólski	9 456
Powiat moniecki	6 030
Lipsk	946
Sztabin	1 264
Goniądz	857
Jaświły	1 117
Mońki	1 271
Trzcianne	940
Dąbrowa Białostocka	1 790
Janów	997
Korycin	792
Nowy Dwór	694
Suchowola	1 501

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS, Powszechny Spis Rolny 2020.

Grunty wchodzące w skład gospodarstw rolnych na obszarze LSR są to w większości użytki rolne w dobrej kulturze, co jest charakterystyczne dla całego województwa, jedynie gmina Lipsk i Trzcianne ma nieco niższy odsetek tego rodzaju gruntów, na rzecz łąk trwałych (47,1% i

37,6%) oraz lasów i gruntów leśnych (ok. 15%). Jest to spowodowane położeniem Biebrzańskiego Parku Narodowego: aż 27,9 % powierzchni parku znajduje się w granicach gminy. Gruntów ugorowanych, w tym obsianych nawozami zielonymi jest kilkakrotnie mniej niż ogółem w kraju, ale podobnie jak średnio w województwie, jedynie odsetek ugorów w gminie Korycin zbliża się do wartości dla Polski. Bardzo wysoki udział łąk trwałych (powyżej 40%) występuje w gminie Sztabin, Goniądz i Trzcianne. Jest on dużo wyższy niż w kraju (16,7%) a nawet w województwie podlaskim (27,2%). Jest to związane z położeniem w dolinie Biebrzy.

Na obszarze LSR wiele gospodarstw prowadzi bardziej różnorodną działalność rolniczą w porównaniu z gospodarstwami w kraju i w regionie. Świadczą o tym udziały gospodarstw: utrzymujących zwierzęta gospodarskie, gospodarstw z powierzchnią zasiewów i z powierzchnią sadów w liczbie gospodarstw ogółem. Wymienione wskaźniki są wyższe w gminach objętych LSR niż w kraju i poza nielicznymi wyjątkami w regionie. Udział gospodarstw z powierzchnią zasiewów jest nieco niższy niż w województwie (88,5%) tylko w gminie Goniądz (86,5%), która posiada duży udział terenów chronionych. Udział gospodarstw utrzymujących zwierzęta jest wyższy w każdej z gmin LSR w porównaniu z odsetkiem w kraju i województwie, oprócz gminy Mońki (34,5%) przewyższającej tylko wynik krajowy (Polska – 20,8%, Podlaskie – 38,2%). Udział gospodarstw posiadających sady jest niższy niż w średnio Polsce (11,8%), spośród gmin LSR wyróżnia się tylko Dąbrowa Białostocka z wynikiem 12,1%.

Gospodarstwa rolne specjalizują się w szczególności w produkcji mleka, stąd duże pogłowie bydła. Mońki specjalizują się w chowie świń – prawie 45% pogłowia na obszarze LSR. Suchowola, Janów i Mońki charakteryzują się istotnym udziałem w chowie drobiu.

Z ponad 80 tys. ha zasiewów, ponad 57 tys. ha stanowią zboża w tym głównie żyto ozime (ok. 12,4 tys. ha), pszenżyto ozime (ok. 10,7 tys. ha) i mieszanki zbożowe jare (ok. 15,7 tys. ha) oraz owies (ok. 9,3 tys. ha). Zasiwy ziemniaków obejmują ponad 1,1 tys. ha, kukurydza na ziarno ponad 3,4 tys. ha, rzepak i rzepik prawie 700 ha. Spośród innych ważnych ziemiopłodów można wymienić: tytoń, grykę, groch, łubin, soję. Najwięcej gospodarstw domowych z obszaru LSR, których dochody w większości pochodziły z działalności rolniczej znajduje się w gminach Dąbrowa Białostocka, Suchowola, Mońki, Sztabin i Jaświły (powyżej 500 gospodarstw).

Tabela 20. Udział gospodarstw rolnych wg rodzaju aktywności

Obszar	liczba gospodarstw	udział gospodarstw z pow. sadów	udział gospodarstw z pow. zasiewów	udział gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie
	[gosp.]	[%]	[%]	[%]
Polska	1 317 400	11,8%	82,7%	20,8%
Podlaskie	77 800	5,4%	88,5%	38,2%
Lipsk	744	8,6%	95,7%	44,2%
Sztabin	936	4,6%	90,5%	43,5%
Goniądz	675	2,7%	86,5%	42,5%
Jaświły	830	4,3%	94,1%	55,3%
Mońki	1 032	1,6%	93,0%	34,5%
Trzcianne	728	1,2%	93,4%	45,9%
Dąbrowa Białostocka	1 365	12,1%	96,2%	44,8%
Janów	740	9,6%	93,4%	49,2%
Korycin	501	5,0%	95,6%	55,5%
Nowy Dwór	572	7,3%	96,7%	43,5%
Suchowola	1 043	8,7%	96,3%	53,6%

Obszar LSR	9166	6,3%	93,9%	46,2%
------------	------	------	-------	-------

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS, Powszechny Spis Rolny 2020.

Tabela 21. Pogłowie zwierząt

Obszar	bydło ogółem	bydło - krowy	świnie ogółem	świnie - lochy na chów	drób ogółem	drób kurzy
	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]
Lipsk	8 558	3 586	466	48	6 419	5 983
Sztabin	14 417	6 431	51	4	7 084	6 693
Goniądz	11 224	5 557	6 148	5	86 830	86 669
Jaświły	15 750	6 486	3 778	354	25 167	3 970
Mońki	12 562	5 475	17 099	577	681 069	680 696
Trzcianne	10 539	4 597	1 587	159	42 151	42 068
Dąbrowa Białostocka	14 598	5 544	2 176	222	14 236	9 596
Janów	11 187	4 178	3 257	150	983 389	980 191
Korycin	12 279	4 875	1 404	176	257 491	257 269
Nowy Dwór	4 929	1 753	649	68	5 668	5 513
Suchowola	18 368	7 244	1 798	205	1 537 246	1 524 475
Obszar LSR	134 411	55 726	38 413	1 968	3 646 750	3 603 123

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS, Powszechny Spis Rolny 2020.

Na obszarze LSR powierzchnia sadów wynosi ponad 979ha, a liczba gospodarstw z sadami wynosi 581 sztuk. Dane wskazują na wyższą niż w regionie działalność sadowniczą rolników. Wśród głównych ziemiopłodów ogrodniczych istotne znaczenie mają: aronia, borówka, porzeczka, wiśnia i czereśnia, malina i jeżyna, leszczyna, jabłoń, truskawka, śliwa.

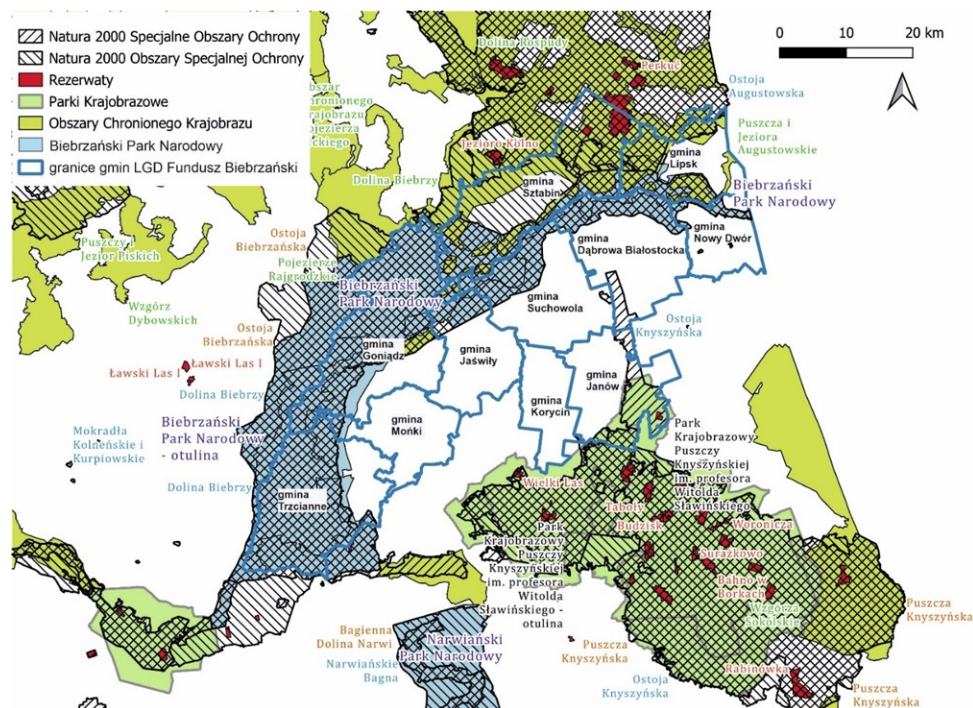
4.5. Obszary cenne przyrodniczo i turystyka

Obszar LSR obfituje w rzeki, zbiorniki wodne, wspaniałe krajobrazy dolin rzecznych, lasy i jeziora. Do głównych zasobów wodnych należy rzeka Biebrza wraz z doliną. Przynależność terenów do Biebrzańskiego Parku Narodowego gwarantuje czystość środowiska i ochronę przyrody. Okolice rzeki to miejsca lęgowe wielu gatunków ptaków oraz miejsca bytowania zwierząt takich jak: łosie, sarny, dziki, wilki i wielu gatunków chronionych. Znajdują się tutaj także stanowiska wielu gatunków roślin chronionych oraz zespoły roślinne wielu typów: bagienne, torfowiskowe i leśne.

Obszar LSR obfituje także w liczne mniejsze rzeki, rzeczki i ciek wodne, np. Brzozówka, Kumiałka, Boberka, Czarna Struga, Gołda, Rumejka, Kamionka i inne. Na obszarze znajdują się także zbiorniki wodne, retencyjne, o różnym przeznaczeniu, które stanowią potencjał do zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego. Można wymienić przykładowo: zbiornik wodny „Sitawka” (gm. Janów), zbiornik wodny Szumowo-Olszynka (gm. Korycin), zalew w Korycinie.

Na terenie LSR znajdują się cenne zasoby leśne: Puszcza Knyszyńska, w tym Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej. Północna część obszaru LGD znajduje się także w obszarze oddziaływania Puszczy Augustowskiej.

Rysunek 2. Obszary chronione i ich otuliny na obszarze LSR

Źródło: opracowanie własne na podstawie Geoserwis GDOŚ (gdos.gov.pl).

Na analizowanym terenie znajdują się obszary Natura 2000 obejmujące wszystkie gminy:

- Obszar Natura 2000 OSO Ostoja Biebrzańska (Nowy Dwór, Lipsk, Dąbrowa Białostocka, Suchowola, Sztabin, Jaświły, Goniądz, Mońki, Trzcianne),
- Obszar Natura 2000 SOO Dolina Biebrzy (Nowy Dwór, Lipsk, Dąbrowa Białostocka, Suchowola, Sztabin, Jaświły, Goniądz, Mońki, Trzcianne),
- Obszar Natura 2000 SOO Ostoja Knyszyńska (Janów, Suchowola, Dąbrowa Białostocka),
- Obszar Natura 2000 OSO Puszcza Knyszyńska (Janów, Korycin),
- Obszar Natura 2000 SOO Ostoja Augustowska (Sztabin, Lipsk).

Na analizowanym obszarze znajdują się także inne formy ochrony (wraz z otulinami):

- Biebrzański Park Narodowy (Nowy Dwór, Lipsk, Dąbrowa Białostocka, Suchowola, Sztabin, Jaświły, Goniądz, Mońki, Trzcianne),
- Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej (Janów),
- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Biebrzy (Goniądz, Lipsk, Sztabin),
- Rezerwat Przyrody Starodrzew Szyndzielski (Janów), Rezerwat Przyrody Kuriańskie Bagno (Sztabin).¹

Oznacza to, że w każdej gminie na obszarze LSR znajduje się co najmniej jedna z w/w form ochrony przyrody lub ich otuliny.

Tabela 22. Wykaz zabytków nieruchomych województwa podlaskiego

Obszar	Liczba obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków
Dąbrowa Białostocka	10
Goniądz	8
Janów	5

¹ Geoserwis GDOŚ (gdos.gov.pl).

Jaświły	5
Korycin	7
Lipsk	5
Mońki	5
Nowy Dwór	6
Suchowola	4
Sztabin	7
Trzcianne	8
LSR	70

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku.

Atrakcyjność turystyczną obszaru LSR istotnie uzupełnia lokalne dziedzictwo kulturowe: miejsca historyczne, religijne, zabytki i kulturowe dziedzictwo niematerialne. Na analizowanym terenie występują cenne obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa podlaskiego. Na obszarze LSR funkcjonuje 58 obiektów objętych najwyższą opieką konserwatorską. Obiekty o dużej wartości historycznej są stosunkowo równomiernie rozłożone na obszarze, a wraz z walorami przyrodniczymi mogą stanowić znaczący potencjał turystyczny.

Poniżej wybrane atrakcje turystyczne:

- Izba Pamięci bł. ks. Jerzego Popiełuszki w Suchowoli. Izba została otwarta w 1986 roku. Jej siedzibą są pomieszczenia plebanii. W zbiorach znajdują się pamiątki po kapłanie, m.in. jego portrety, zdjęcia oraz legitymacja szkolna.
- Puszczykówka - Wioska Indiańska i Kraina Westernu, położona 6 km od Suchowoli, otoczona Biebrzańskim Parkiem Narodowym i jeziorami augustowskimi z mini zoo.
- Muzułmański Dom Parafialny w Suchowoli, który oprócz noclegów umożliwia degustację przysmaków tatarskich oraz regionalnych potraw, takich jak kołduny czy pieriekaczewnik.
- Sanktuarium Maryjne w Różanymstoku (gm. Dąbrowa Białostocka) wraz z Cudownym Obrazem Matki Boskiej, wzniesione na wzór kościoła jezuickiego w Grodnie.
- Cmentarz żydowski z XVII wieku. Jest to drugi cmentarz żydowski w Dąbrowie Białostockiej, gdzie ostatni pochówek odbył się w 1945 roku. W Dąbrowie Białostockiej przed II wojną światową istniały dwie synagogi, szkoła żydowska oraz łaźnia żydowska.
- Miejsowość Giełczyn (gm. Trzcianne) szczyci się jednym z najstarszych i najbardziej urokliwych drewnianych kościołów w gminie, a także w województwie. Został on wybudowany w 1777 roku i od tego czasu nie przechodził praktycznie żadnych większych modernizacji.
- Królewski Korycin - zespół kościelno-parkowy. Powstał on na zachodnim brzegu rzeki Kumiałki, przy trakcie z Białegostoku do Suchowoli.
- Muzeum Twierdzy Osowiec i trasy do zwiedzania wokół czterech carskich fortów, twierdzy z końca XIX w.

Dość licznie występują szlaki turystyczne, w tym o długości przekraczającej 100 km. Interesujący jest szlak tzw. Linia Mołotowa, czyli radzieckie schrony bojowe, pozostałości kilku umocnień, które zostały wybudowane wzdłuż granicy z III Rzeszą po podziale Polski w 1939 r. na mocy Paktu Ribbentrop-Mołotow.

Na analizowanym obszarze licznie występują obiekty historycznej drewnianej architektury, głównie domy drewniane z przełomu XIX i XX wieku. Zachowało się wiele obiektów sakralnych, miejsc związanych z wydarzeniami historycznymi i kulturą żydowską. Ważnym elementem

kultury, ale także istotnym aspektem turystyki są wykreowane tradycyjne produkty lokalne, których produkcję można obserwować, a nawet własnoręcznie wykonać pod okiem fachowców:

- Ser koryciński, lokalna odmiana sera podpuszczkowego, dojrzewającego, produkowana z niepasteryzowanego mleka krowiego. W 2005 roku ser koryciński „swojski” wpisany został na listę produktów tradycyjnych w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Korowaj, rodzaj kołacza, tradycyjnego obrzędowego pieczywa pszennego lub żytniego, najczęściej weselnego. W Polsce przejęty z tradycji wschodniej.
- Tkanina dwuosnowowa, której proces powstawania dywanów i makat dwuosnowowych można zobaczyć w pracowniach tkaczek w gminie Janów. Twórczynie wykonują swą pracę ręcznie, z przędzy wełnianej, unikatową techniką, na drewnianych krosnach. W pracowniach można obejrzeć tkaniny jak również je nabyć. Czynne pracownice tkackie znajdujące się na „Szlaku tradycji rękodzieła ludowego Podlasia” udostępniane turystom indywidualnym oraz grupom zorganizowanym, istnieją również pracownie poza szlakiem.

Część gospodarstw agroturystycznych czerpie inspiracje z bogactwa kulturowego obszaru. Niektóre z nich mają profil tematyczny, związany z danym elementem tradycji czy kultury lub nawet kulinariów.

Na badanym obszarze istnieją tzw. ekomuzea: Ekomuzeum Tkackie „Na Karczaku” w gminie Trzciannie z pracownią tkactwa tradycyjnego, galerią fotografii, Muzeum Lipskiej Pisanki w Lipsku oraz Izba Tkactwa Dwuosnowowego w Janowie.

Potencjał turystyczny tkwiący głównie w niezwykle cennych walorach przyrodniczych, jest nadal niewystarczająco wykorzystywany. Rejestrowana w GUS noclegowa baza turystyczna na obszarze LSR w roku 2021 dostępna była tylko w 6 gminach: Goniądz, Jaświły, Mońki, Trzciannie, Dąbrowa Białostocka i Suchowola, przy czym w Jaświłach oferowane są miejsca noclegowe wyłącznie w sezonie wakacyjnym. Obiekty noclegowe całoroczne występują nielicznie. Nawet w sezonie letnim ich liczba nie wzrasta w znaczący sposób. Zapewne największy potencjał posiada gmina Goniądz, w której oferta obiektów noclegowych była bogatsza w ubiegłych latach (od 4 do 7 obiektów). Na przestrzeni lat 2014-2021 obiektów raczej ubywało, jedynie w gminie Mońki nastąpił nieznaczny wzrost.

Tabela 23. Liczba kwater agroturystycznych i miejsc noclegowych w kwaterach wg gmin wg stanu na kwiecień 2023

Obszar	Liczba kwater agroturystycznych	Liczba miejsc noclegowych
Dąbrowa Białostocka	5	45
Goniądz	44	395
Janów	2	23
Jaświły	20	174
Korycin	3	71
Mońki	5	54
Nowy Dwór	0	0
Suchowola	10	122
Trzciannie	14	127
LSR	103	1011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin obszaru LSR

Podobne tendencje zachodzą w przypadku miejsc noclegowych. Ogólnie ich liczba zmniejszyła się w ciągu ostatnich 8 lat, wzrosła tylko w gminie Mońki. Widoczny jest wyraźny sezonowy charakter dostępnych miejsc noclegowych w Mońkach, Goniądzu, Jaświłach. W porównaniu do miejsc całorocznych jest ich nawet kilkukrotnie więcej.

Rejestrowaną w GUS ofertę noclegową obszaru LSR istotnie uzupełniają funkcjonujące kwatery agroturystyczne oraz kwatery prywatne, nierejestrowane, z których także korzystają turyści i osoby przyjezdne. Należy podkreślić, że teren LSR jest miejscem docelowym nie tylko typowych turystów, ale także turystyki rodzinnej. Liczba kwater agroturystycznych na obszarze LSR wynosi 103, a liczba miejsc noclegowych w kwaterach – 1011 szt. Tylko około połowy z kwater regularnie promuje się w portalach turystycznych.²

Włącznie z obiektami rejestrowanymi (402 miejsca) i agroturystyką (1011) liczba miejsc noclegowych na obszarze objętym LSR wynosi 1413, a szacowana roczna liczba turystów (wg formuły: $1413 \text{ miejsc} \times 150 \text{ dni (w sezonie)} \times 20,0\%$ (poziom wykorzystania miejsc noclegowych) $/ 4,35$ (średnia liczba dni pobytu) wynosi 9 744 turystów rocznie. Obszar LSR należy do powiatu sokólskiego i monieckiego, **wskaźnik Schneidera** (relacja korzystających z noclegów w ciągu roku do liczby 1000 stałych mieszkańców) dla tych powiatów wynosi odpowiednio: 127 i 256 (dane GUS za 2022). Wskaźnik dla obszaru LSR wyliczony wg formuły: $9744 \text{ turystów} / 54,18 \text{ tys. mieszkańców} = 180$. Na tle innych obszarów atrakcyjnych turystycznie to bardzo niski wskaźnik, np. powiat augustowski – 1250; hajnowski – 675; giżycki – 2 770; tatrzański – 18 610 (dane GUS za 2022 rok).

4.6. Trzeci sektor

Na terenie wszystkich analizowanych gmin działają stowarzyszenia i fundacje prowadzące szeroki zakres działań społecznych i charytatywnych. Najwięcej organizacji pozarządowych posiada siedzibę na terenie gminy Mońki (32 organizacje). W sumie na terenie LSR działa 176 organizacji pozarządowych.

Tabela 24. Liczba organizacji pozarządowych posiadających siedzibę na terenie danej gminy wg Krajowego Rejestru Sądowego

Obszar	Organizacje pozarządowe
Dąbrowa Białostocka	27
Goniądz	19
Janów	28
Jaświły	14
Korycin	10
Lipsk	15
Mońki	32
Nowy Dwór	9
Suchowola	24
Sztabin	16
Trzcianne	13
LSR	207

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Rejestru Sądowego.

Wskaźnik liczby organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców w 2021 r. na terenie LSR był zróżnicowany w zależności od gminy, ale w większości gmin poniżej wskaźnika dla Polski i województwa. Najwięcej organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców występowało w gminie Goniądz (5,4), zaś najmniej w gminie Mońki (2,25), przy czym średnia dla województwa podlaskiego (3,74) i Polski (4,07) była nieznacznie wyższa niż

² Na podstawie ogólnodostępnych portali turystycznych.

średnia LSR (3,38). W latach 2014 – 2021 w większości gmin wskaźnik wzrósł. Najwyższy przyrost nastąpił w gminie Sztabin (31%) i jest wyższy od krajowej wartości. Spadek odnotowano tylko w gminie Mońki gdzie zmiana osiągnęła -7%.

Tabela 25. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	zmiana % w latach 2014 - 2021
Polska	3,31	3,51	3,68	3,85	3,68	3,83	3,93	4,07	23,0
Podlaskie	3,16	3,31	3,42	3,55	3,43	3,56	3,65	3,74	18,4
Dąbrowa Białostocka	2,99	3,09	3,06	3,09	3,13	3,18	3,22	3,30	10,4
Goniądz	4,54	4,74	4,39	4,64	4,66	4,66	5,11	5,40	18,9
Janów	3,51	3,55	3,57	3,60	3,63	3,66	3,75	3,77	7,4
Jaświły	2,13	2,36	2,39	2,58	2,63	2,68	2,29	2,33	9,4
Korycin	2,65	2,98	3,33	3,38	3,08	3,12	3,15	3,21	21,1
Lipsk	2,59	2,61	2,63	2,66	2,70	2,77	2,81	2,89	11,6
Mońki	2,42	2,44	2,52	2,53	2,28	2,15	2,23	2,25	-7,0
Nowy Dwór	3,23	3,30	3,30	3,33	3,39	3,82	3,89	3,99	23,5
Suchowola	3,10	3,26	3,28	3,31	3,47	3,49	3,55	3,60	16,1
Sztabin	2,48	2,88	2,90	3,11	3,14	3,16	3,20	3,25	31,0
Trzcianne	2,90	2,93	2,95	2,98	3,01	3,04	3,10	3,15	8,6
średnia dla LSR	2,96	3,10	3,12	3,20	3,19	3,25	3,30	3,38	14,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

4.7. Pomoc społeczna

Jednym z głównych problemów obszaru LSR jest stosunkowo wysoki odsetek osób wykluczonych społecznie. Świadczą o tym przede wszystkim dane dotyczące odsetka mieszkańców korzystających z pomocy społecznej. Na analizowanym obszarze w 2021 r. ze świadczeń pomocy społecznej korzystało średnio około 10,3% wszystkich mieszkańców. Największy problem odnotowano w gminach: Janów, Jaświły, Korycin, Suchowola, Trzcianne.

Na przestrzeni lat 2014 – 2021 liczba osób korzystających z pomocy społecznej zmniejszyła się na całym obszarze LSR prawie o połowę. Spadki są porównywalne w większości gmin do wskaźników wojewódzkich (-49%) oraz ogólnokrajowych (-51,9), wyróżnia się tylko gmina Nowy Dwór ze zmianą 68,2%. Należy jednak zauważyć, że zasięg korzystania z pomocy społecznej na terenie LSR w 2021 r. był znacznie wyższy niż dla województwa (4,9%) oraz ponad dwukrotnie wyższy niż dla kraju (3,7%).

Tabela 26. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2014 – 2021 [%]

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	zmiana % w latach 2014 - 2021
Polska	7,7	7,1	6,5	5,7	5,1	4,6	4,1	3,7	-51,9
Podlaskie	9,6	9,0	8,2	7,3	6,7	6,1	5,5	4,9	-49,0
Dąbrowa Białostocka	12,3	12,3	10,4	8,8	9,6	8,6	7,1	5,5	-55,3
Goniądz	15,8	15,1	14,1	12,8	10,9	8,7	8,3	7,8	-50,6

Janów	16,5	16,7	16,1	13,6	13,2	11,7	11,4	9,8	-40,6
Jaświły	17,7	16,4	16,1	14,1	13,2	12,3	11,1	9,4	-46,9
Korycin	27,0	19,9	16,9	15,2	11,9	12,8	11,0	9,7	-64,1
Lipsk	17,0	16,9	16,2	13,1	12,1	10,7	10,4	8,8	-48,2
Mońki	8,8	8,9	7,8	6,6	6,3	5,9	5,5	5,0	-43,2
Nowy Dwór	20,1	13,3	12,7	11,9	10,2	10,2	7,6	6,4	-68,2
Suchowola	19,3	18,5	17,4	17,5	16,6	17,1	14,8	13,4	-30,6
Sztabin	10,9	11,5	8,2	8,4	7,3	6,3	5,5	4,6	-57,8
Trzcianne	19,2	17,9	16,6	15,0	14,3	13,1	12,1	11,9	-38,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Na problem niskich dochodów mieszkańców objętych LSR wskazują dane dotyczące udzielonych zasiłków rodzinnych. Choć ich odsetek uległ znacznemu zmniejszeniu w analizowanych latach, to w przypadku gmin Trzcianne oraz Suchowola, wciąż odpowiednio 58,2% oraz 57,1% dzieci w wieku do 17 lat objętych jest świadczeniem z zakresu pomocy społecznej. Średni udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku dla całego obszaru objętego LSR w 2021 r. wynosił 43,9% i był znacznie wyższy niż średnia wojewódzka (25%) oraz średnia ogólnokrajowa (19,5%).

Tabela 27. Liczba korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w 2020 roku

Obszar	liczba korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	liczba mieszkańców	zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej
Polska	1 589 337	38 088 564	4,17%
Podlaskie	64 313	1 156 591	5,56%
Dąbrowa Białostocka	798	10 639	7,50%
Goniądz	408	4 768	8,56%
Janów	464	3 850	12,05%
Jaświły	536	4 539	11,81%
Korycin	349	3 108	11,23%
Lipsk	522	4 678	11,16%
Mońki	821	14 309	5,74%
Nowy Dwór	197	2 325	8,47%
Suchowola	1 012	6 562	15,42%
Sztabin	277	4 720	5,87%
Trzcianne	514	4 080	12,60%
Obszar LSR	5 898	63 578	9,28%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Na obszarze LSR znaczny odsetek mieszkańców korzysta z pomocy społecznej. W analizowanych latach występował trend malejący, ale nadal odsetek na obszarze LSR jest wyższy od średniej wojewódzkiej i krajowej. Dodatkowym problemem jest znaczny odsetek dzieci objętych zasiłkami rodzinnymi.

Do głównych przyczyn udzielania pomocy na obszarze LSR należą: ubóstwo (23,7% wszystkich przyczyn), bezrobocie (19,4%), długotrwała lub ciężka choroba (19,7%), niepełnosprawność (12,2%), potrzeba ochrony macierzyństwa (11,2%).

Tabela 28. Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	zmiana % w latach 2014 - 2021
Polska	28,3	26,8	29,4	29,3	29,4	27,0	22,7	19,5	-31,1
Podlaskie	34,6	33,2	36,6	36,8	36,7	33,3	29,0	25,0	-27,7
Dąbrowa Białostocka	51,5	49,5	54,7	55,8	54,9	50,0	47,9	41,1	-20,2
Goniądz	48,2	46,1	52,4	53,3	49,6	44,3	42,8	39,7	-17,6
Janów	55,9	53,2	59,1	59,7	56,1	49,6	51,2	47,9	-14,3
Jaświły	54,7	54,1	57,2	57,1	52,0	46,8	44,8	39,6	-27,6
Korycin	59,1	55,2	57,0	57,0	51,1	43,6	42,3	36,9	-37,6
Lipsk	53,4	51,4	53,5	52,5	51,1	47,5	45,8	38,1	-28,7
Mońki	42,1	41,4	44,5	45,2	44,5	42,9	37,3	32,3	-23,3
Nowy Dwór	57,8	55,5	61,6	60,3	56,6	52,6	54,6	46,3	-19,9
Suchowola	63,2	62,8	66,3	67,1	64,8	61,8	61,2	57,1	-9,7
Sztabin	61,5	59,8	63,6	63,1	60,3	52,3	49,2	45,4	-26,2
Trzcień	63,7	63,2	65,0	66,6	63,5	61,6	59,7	58,2	-8,6
średnia dla LSR:	55,6	53,8	57,7	58,0	55,0	50,3	48,8	43,9	-21,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 29. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej w 2022 roku wg przyczyn przyznania świadczenia

Przyczyny udzielania pomocy	Suma dla	[%] dla LSR
Ubóstwo	673	23,7%
Sieroctwo	0	0,0%
Bezdomność	18	0,6%
Potrzeba ochrony macierzyństwa	317	11,2%
Bezrobocie	549	19,4%
Niepełnosprawność	345	12,2%
Długotrwała lub ciężka choroba	560	19,7%
Bezradność w sprawach opiek.-wychow. i prowadzenia gospodarstwa	200	7,1%
Przemoc w rodzinie	17	0,6%
Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi	0	0,0%
Alkoholizm	120	4,2%
Narkomania	1	0,0%
Trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego	13	0,5%
Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub	0	0,0%
Zdarzenie losowe	21	0,7%
Sytuacja kryzysowa	1	0,0%
Kłęska żywiołowa lub ekologiczna	1	0,0%
Razem	2836	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin obszaru LSR

4.8. Edukacja

Na terenie LSR w 2021 roku działały dwa żłobki zlokalizowane w Dąbrowie Białostockiej oraz w Mońkach. W sumie na terenie LSR w 2021 roku było 1376 dzieci do 3 roku życia.

Opieką żłobkową było objętych 92 dzieci, co stanowiło 6,69% wszystkich dzieci do lat 3.

Średnia dla województwa i dla kraju wynosiła 15,5%.

Również w przypadku opieki przedszkolnej, skala dostępności ośrodków przedszkolnych była niższa od średniej wojewódzkiej i krajowej. Na terenie LSR wychowaniem przedszkolnym objętych było w 2021 roku od 22% (gmina Nowy Dwór) do 94,5% (gmina Dąbrowa Białostocka) dzieci w wieku od 3 do 5 lat; na terenie województwa i kraju ponad 89%. Oprócz gminy Dąbrowa Białostocka również gmina Korycin posiadała odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym, który wynosił ponad 94%.

Na obszarze objętym LSR w latach 2014 – 2021 zmiany dotyczące odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym były dynamiczne i pozytywne (wzrost o 32%), przekraczając średnie wzrosty na poziomie województwa i całego kraju. Najwyższy wzrost odnotowano w gminie Trzcianne, gdzie na przestrzeni ostatnich lat odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym wzrósł o 95,9% i w 2021 roku wyniósł 76,2%. Wyjątkiem jest gmina Nowy Dwór, gdzie spadł odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną o około 40% i w 2021 roku wyniósł zaledwie 22%.

Tabela 30. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w wieku od 3 do 5 lat

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	zmiana % w latach 2014 - 2021
Polska	79,4	84,2	81,1	84,7	87,3	88,5	87,2	89,6	12,8
Podlaskie	75,3	81,3	78,9	83,1	85,5	87,9	87,0	89,5	18,9
Dąbrowa Białostocka	70,0	71,2	73,3	79,9	85,6	86,3	89,4	94,5	35,0
Goniądz	54,1	61,1	50,0	55,3	57,0	64,0	62,9	75,8	40,1
Janów	50,0	54,4	47,6	55,6	65,0	77,5	65,8	75,0	50,0
Jaświły	58,4	67,4	67,4	62,5	65,8	63,8	79,8	83,0	42,1
Korycin	75,5	92,9	80,5	78,0	92,8	85,1	94,8	94,1	24,6
Lipsk	52,2	61,8	56,8	54,9	56,3	56,3	58,4	72,8	39,5
Mońki	61,9	73,0	70,9	76,7	83,2	81,0	81,0	77,2	24,7
Nowy Dwór	37,1	30,8	25,8	23,2	32,9	34,8	26,5	22,0	-40,7
Suchowola	46,9	47,4	35,2	40,8	47,2	53,1	53,6	53,4	13,9
Sztabin	56,9	50,4	39,9	36,5	43,0	54,8	56,9	62,2	9,3
Trzcianne	38,9	63,5	40,4	46,1	40,7	48,0	68,0	76,2	95,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Dostępność miejsc w placówkach przedszkolnych w 2021 r. była niższa (72,4) od średniej wojewódzkiej i krajowej (ponad 89,5).

Łączna liczba placówek edukacyjnych na obszarze LSR wynosi 46, w tym 32 szkoły podstawowe oraz 14 szkół ponadpodstawowych. Liczba szkół podstawowych jest rozłożona równomiernie we wszystkich gminach, wyróżnia się tylko gmina Dąbrowa Białostocka posiadająca aż 9 szkół podstawowych. Najwięcej dzieci uczy się w gminie Mońki. Z kolei szkoły ponadpodstawowe znajdują się na terenie 5 gmin: Dąbrowa Białostocka, Goniądz, Mońki, Janów oraz Suchowola. W pozostałych gminach brak jest placówek ponadpodstawowych.

Tabela 31. Uczniowie szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych w 2020 r.

Obszar	szkoły podstawowe		szkoły ponadpodstawowe	
	obiekty	uczniowie	obiekty	uczniowie

Dąbrowa Białostocka	9	737	3	341
Goniądz	3	333	2	62
Janów	2	272	2	250
Jaświły	2	292	0	0
Korycin	1	240	0	0
Lipsk	2	286	0	0
Mońki	3	995	5	650
Nowy Dwór	1	149	0	0
Suchowola	3	445	2	173
Sztabin	3	280	0	0
Trzcianne	3	274	0	0
LSR	32	4 303	14	1 476

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Tabela 32. Wyniki egzaminu 8-klasisty w 2022 roku

Obszar	Wyniki z poszczególnych przedmiotów w %		
	j. polski	matematyka	j. angielski
Polska	60	57	67
Podlaskie	57	59	67
Powiat sokólski	53	54	60
Powiat moniecki	57	49	59
Dąbrowa Białostocka	48	51	51
Goniądz	52	42	52
Janów	57	64	63
Jaświły	53	47	43
Korycin	56	58	54
Lipsk	54	65	61
Mońki	61	51	68
Nowy Dwór	52	51	47
Suchowola	52	52	59
Sztabin	56	57	58
Trzcianne	46	40	40

Źródło: CKE, www.mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow.

Wyniki egzaminu 8-klasisty wskazują na niższe od krajowych i wojewódzkich osiągnięcia młodzieży w większości gmin obszaru LSR ze wszystkich przedmiotów: polskiego, matematyki i angielskiego. W przypadku pojedynczych wybranych gmin i wybranych przedmiotów wyniki dorównują średnim w regionie i w kraju. W szczególności niższe od regionalnych są wyniki z angielskiego – o ok. 20% w przypadku większości gmin, wyjątkiem jest gmina Mońki, która o 1% przekroczyła wyniki dla kraju i województwa. Najslabiej wypada gmina Trzcianne.

Wyniki matur na poziomie podstawowym z przedmiotów: polski, matematyka, angielski wskazują na ok. 15-20% niższe wyniki od średnich w kraju i regionie.

Tabela 33. Wyniki matur w 2022 roku

Obszar	Wyniki z poszczególnych przedmiotów w %		
	j. polski podstawowy	Matematyka podstawowy	j. angielski podstawowy
Polska	54	58	76
Podlaskie	52	57	75
Powiat sokólski	40	45	65

Powiat augustowski	49	54	77
Powiat moniecki	48	45	66
Dąbrowa Białostocka	44	46	64
Janów	27	35	50
Mońki	48	45	66
Suchowola	41	45	60

Źródło: CKE, www.mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow.

4.9. Aktywność kulturalna i sportowa

Aktywność kulturalną na obszarze LSR organizują głównie gminne ośrodki kultury. W 2021 roku na terenie LSR odbyły się 333 imprezy kulturalne, w których wzięło udział około 36 tysięcy osób. Ponad 14 tysięcy osób uczestniczyło w imprezach zlokalizowanych na terenie gminy Suchowola.

Na analizowanym obszarze w 2021 roku funkcjonowało 46 zespołów artystycznych oraz działały 43 koła i kluby. Najwięcej zespołów artystycznych działało na terenie gmin: Mońki (8 grup) i Trzciannie (6 grup). W gminach Dąbrowa Białostocka oraz Suchowola funkcjonowało po 11 klubów lub kół.

Tabela 34. Życie kulturalne w gminach objętych LSR w roku 2021

Obszar	Liczba imprez	Liczba uczestników w imprez	Liczba zespołów artystycznych	Członkowie grup artystycznych	Liczba kół, klubów	Członkowie kół, klubów
Dąbrowa Białostocka	36	7 360	5	56	11	155
Goniądz	34	3 510	4	86	2	30
Janów	44	3 376	3	40	3	105
Jaświły	35	1 275	5	63	4	54
Korycin	54	1 195	4	44	5	53
Lipsk	25	2 875	8	112	0	0
Mońki	29	2 450	8	106	6	81
Nowy Dwór	26	700	0	0	0	0
Suchowola	49	14 068	1	16	11	143
Sztabin	2	68	2	26	0	0
Trzciannie	26	2 103	6	89	1	5
LSR	360	38 980	46	638	43	626

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Do roku 2019 widoczna jest dość stabilna liczba organizowanych imprez, osób w nich uczestniczących, a także działających grup artystycznych, kół/ klubów i sekcji oraz aktywnych członków tych grup i kół. Od 2020 roku notowany jest istotny spadek tych parametrów, w roku 2021 – wzrost rok do roku, ale w porównaniu z 2019 spadki są na poziomie ok. 50% w przypadku uczestników imprez, ok. 30% w przypadku członków kół i klubów.

Tabela 35. Życie kulturalne w na obszarze LSR w latach 2015- 2021

Cecha	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
imprezy [szt.]	416	443	459	461	472	230	333
uczestnicy imprez [tys. os.]	97,1	87,2	81,1	78,9	83,2	19,1	36
grupy artystyczne [szt.]	53	54	50	42	51	36	36
członkowie grup artystycznych [os.]	782	805	723	609	679	478	500
koła / kluby / sekcje [szt.]	53	63	57	50	48	34	43
członkowie kół / klubów / sekcji [os.]	1 001	1 150	1 205	1 045	963	449	626

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Czytelnictwo na obszarze LSR mierzone wskaźnikiem czytelników na 1000 ludności jest znacznie niższe niż w regionie i w kraju. Tylko w gminach: Mońki, Dąbrowa Białostocka, Janów, Nowy Dwór wskaźniki dorównują regionalnym. W pozostałych gminach są o ok. 20% i więcej niższe od wojewódzkich i o ok. 30% i więcej niższe od krajowych, np. gmina Goniądz gdzie czytelnictwo jest ponad trzykrotnie niższe niż w regionie.

Tabela 36. Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności w latach 2014 - 2021

Obszar	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności							
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Polska	164	162	159	157	155	156	129	127
Podlaskie	122	122	120	120	118	119	105	106
Dąbrowa Białostocka	171	153	135	126	125	107	93	99
Goniądz	36	35	36	32	34	32	29	29
Janów	126	117	111	113	102	116	98	98
Jaświły	62	63	64	54	55	57	59	63
Korycin	84	93	84	69	69	61	69	60
Lipsk	60	60	60	52	50	48	46	47
Mońki	155	163	150	142	131	127	91	101
Nowy Dwór	92	92	81	81	84	78	86	96
Suchowola	89	87	78	77	77	71	62	64
Sztabin	102	108	101	98	99	95	93	85
Trzcianne	98	116	125	135	147	154	55	83

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

Na obszarze LSR dostrzegalny jest spadek aktywności klubów sportowych w większości gmin (dane sprzed pandemii COVID-19). Wzrost cechuje gminy: Dąbrowa Białostocka, Mońki.

Tabela 37. Aktywność klubów sportowych na obszarze LSR w latach 2010 - 2018

Obszar	Kluby					Ćwiczący ogółem				
	2010	2012	2014	2016	2018	2010	2012	2014	2016	2018
Polska	13 278	14 307	14 009	14 858	14 772	860 954	906 940	919 256	1 030 204	1 056 142
Podlaskie	442	437	441	442	459	28 694	27 552	26 117	29 094	30 125
Dąbrowa Białostocka	4	5	6	5	5	329	271	241	276	322
Goniądz	5	5	2	1	1	171	151	44	75	111
Janów	2	0	0	0	0	60	0	0	0	0
Jaświły	1	0	0	0	0	28	0	0	0	0
Korycin	2	2	2	2	3	154	101	156	100	104

Lipsk	2	2	2	2	2	60	85	60	100	102
Mońki	4	6	4	4	4	416	481	287	389	502
Nowy Dwór	5	4	5	4	2	152	147	117	129	74
Suchowola	2	3	3	2	2	62	87	80	68	30
Sztabin	2	2	1	1	1	57	68	38	15	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS.

4.10. Współpraca z innymi podmiotami terytorialnymi, inne instrumenty lokalne i ponadlokalne na obszarze objętym LSR

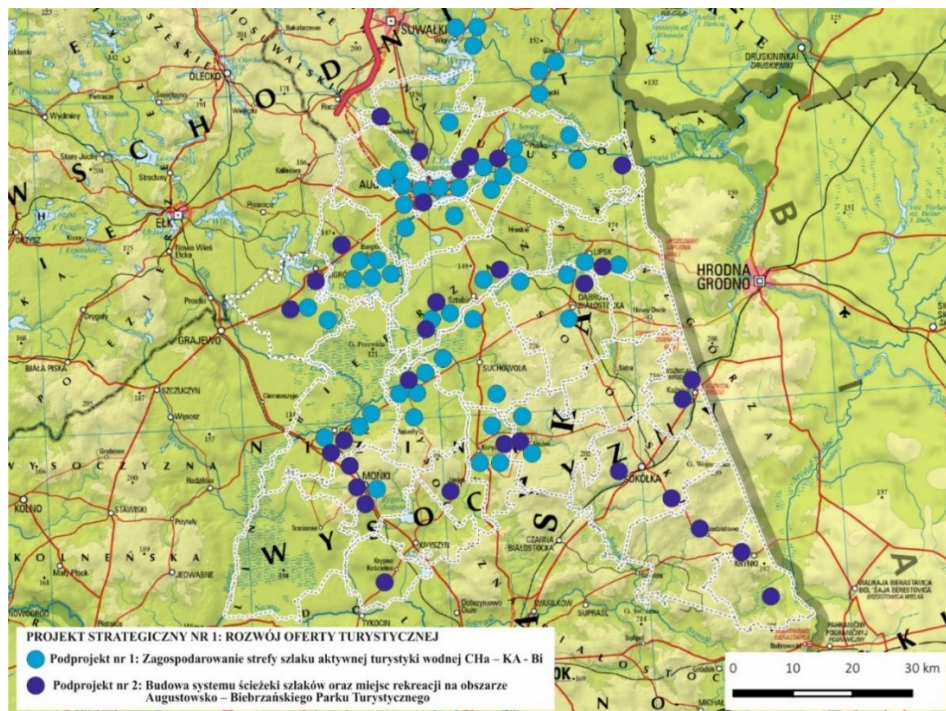
Na obszarze LSR będzie wdrażana Strategia Partnerstwa Augustowsko-Biebrzański Park Turystyczny (ABPT), stanowiąca formę wsparcia terytorialnego z FEdP 2021-2027, w ramach tzw. innych instrumentów terytorialnych (IIT). Aktualnie strategia ma charakter wstępny, a Partnerstwo jest w trakcie instytucjonalizacji (powstaje stowarzyszenie samorządów). Aktualna strategia obszaru ABPT obejmuje następujące samorządy: Powiat Augustowski, Powiat Moniecki, Powiat Sokółski, Miasto Augustów, Gmina Augustów, Gmina Płaska, Gmina Sztabin, Gmina Lipsk, Gmina Dąbrowa Białostocka, Gmina Nowy Dwór, Gmina Goniądz, Gmina Janów, Gmina Jaświły, Gmina Mońki, Gmina Suchowola, Gmina Trzcianne, Gmina Korycin, Gmina Nowinka, Gmina Bargłów Kościelny, Gmina Jasionówka, Gmina Knyszyn, Gmina Krypno, Gmina Kuźnica, Gmina Sokółka, Gmina Szudziałowo, Gmina Sidra, Gmina Krynki, Gmina Rajgród.

Strategia obejmuje realizację pięciu projektów strategicznych:

- PROJEKT STRATEGICZNY NR 1: ROZWÓJ OFERTY TURYSTYCZNEJ ABPT. Podprojekt nr 1: Zagospodarowanie strefy szlaku aktywnej turystyki wodnej CHa – KA – Bi. Liczba zadań: 30. Podprojekt nr 2: Budowa systemu ścieżek i szlaków oraz miejsc rekreacji na obszarze Augustowsko – Biebrzańskiego Parku Turystycznego. Liczba zadań: 23.
- PROJEKT STRATEGICZNY NR 2: ZARZĄDZANIE I PROMOCJA TURYSTYCZNEGO OBSZARU ABPT. Podprojekt nr 1: Zarządzanie ofertą turystyczną na obszarze Augustowsko – Biebrzańskiego Parku Turystycznego. Liczba zadań: 7. Podprojekt nr 2: Promocja obszaru Augustowsko – Biebrzańskiego Parku Turystycznego. Liczba zadań: 7.
- PROJEKT STRATEGICZNY NR 3: INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA ABPT. Liczba zadań: 20.
- PROJEKT STRATEGICZNY NR 4: REWITALIZACJA NA OBSZARZE ABPT. Liczba zadań: 29.
- PROJEKT STRATEGICZNY NR 5: NIEBIESKO-ZIELONA INFRASTRUKTURA OBSZARU ABPT. Liczba zadań: 6.

W ramach ABPT zaplanowano dużo zadań o charakterze inwestycyjnym na obszarze objętym LSR, właśnie wzdłuż Biebrzy i w jej sąsiedztwie.

Rysunek 3. Lokalizacja zadań w ramach projektu strategicznego nr 1

Źródło: Strategia Partnerstwa Augustowsko-Biebrzański Park Turystyczny, Związek Miast Polskich 2022.

Projekt „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego”.

Projekty ABPT są dużo większe pod względem kosztów niż możliwości finansowe ujęte w LSR. Niemniej inicjatywy się uzupełniają. Mniejsze operacje w ramach LSR, głównie oddolne, pozwolą lepiej wykorzystać wybudowaną infrastrukturę turystyczną i społeczną w ramach ABPT. W ramach ABPT zaplanowano także projekt dotyczący zintegrowanego zarządzania ofertą i promocją turystyczną. Wspierane w ramach LSR działania dotyczące pobudzania przedsiębiorczości, rozwoju pozarolniczych aktywności mieszkańców obszarów wiejskich, zachowania dziedzictwa kulturowego, mogą być także elementem tej oferty turystycznej. LGD FB współpracuje także z innym LGD-ami w kraju i za granicą. W okresie 2016-2022 LGD FB realizowało 2 projekty współpracy:

- „Nowoczesna Odsłona Tradycyjnych Europejskich Smaków Polski i Litwy” w partnerstwie z LGD Kalvarija (Litwa);
- „Produkt Lokalny Naszą Wartością” w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”;
- „Z TRADYCJĄ W NOWOCZESNOŚĆ” w partnerstwie z Lokalną Grupą Działania Biebrzański Dar Natury (projekt rozpoczęty w 2023 r.).

Działania w ramach LSR będą wspierać w/w lokalne i ponadlokalne inicjatywy, które są związane z wdrażaniem instrumentów terytorialnych (IIT). Zgodność i komplementarność celów oraz powiązania pomiędzy tymi inicjatywami i LSR omówiono w rozdz. 6.1.

4.11. Innowacyjne elementy w kontekście lokalnym

Obszar objęty LSR to tereny wiejskie i małych miast, położone w pasie oddziaływania unikalnych terenów przyrodniczych rzeki Biebrzy. Obszar charakteryzuje się silnym, nowoczesnym rolnictwem w przypadku dużych gospodarstw i dość dużą liczbą małych gospodarstw rolnych o zróżnicowanej produkcji zwierzęcej i roślinnej. Nie ma tutaj nasycenia dużymi nowoczesnymi firmami, chociaż są pojedyncze innowacyjne podmioty, jednak nie tworzy to jeszcze klimatu innowacyjności, kreatywności i innowacyjnych pomysłów

rozwojowych. W rankingu powiatów województwa podlaskiego wg wskaźnika LQ wskazującego na koncentrację zatrudnienia w podlaskich inteligentnych specjalizacjach powiat sokólski i moniecki uzyskują jeden z najniższych wyników w regionie.³

Samorządy zabiegają o podnoszenia jakości życia, często wg standardów europejskich. Niemniej w organizowanym przez Serwis Samorządowy PAP konkursie „Innowacyjny Samorząd”⁴, gdzie uczestniczą gminy wiejskie i miejsko-wiejskie oraz miejskie z całego kraju, w ostatnich trzech latach żadna gmina z terenu LSR nie otrzymała nawet wyróżnienia za innowacyjność.

Innowacyjność na obszarze LSR jest niska. To co od lat zastanawia i martwi mieszkańców, samorządy i biznes, to pewnego rodzaju niemoc związana z wykorzystaniem potencjału przyrodniczego do rozwoju gospodarczego, głównie w oparciu o turystykę, ale też branże z nią powiązane, w tym rolnictwo i jego możliwości wytwarzania lokalnych produktów żywnościowych oraz potencjał kulturowy i jego możliwości wytwarzania lokalnych produktów nieżywnościowych. Wskaźnik Schneidera (relacja korzystających z noclegów w ciągu roku do liczby 1000 stałych mieszkańców) dla tego obszaru i okolic mieści się w zakresie 100-200, a dla innych obszarów atrakcyjnych turystycznie wynosi dużo więcej, np: powiat giżycki – 2 770; tatrzański – 18 610. W czasie spotkań konsultacyjnych rozważano ten problem, poszukiwano odpowiedzi. Postulowano, że być może szansą jest przełamanie tradycyjnych modeli, otwarcie się na nowe rozwiązania. Na analizowanym terenie funkcjonuje dużo kwater agroturystycznych i gospodarstw rolnych, które produkują zdrową żywność. Problemem jest zbyt tych produktów, wymaga on bowiem osobistego, dużego zaangażowania rolników/ producentów w postaci sprzedaży na targowiskach lub drogą internetową. W sezonie turystycznym jest wielu chętnych do zakupu takich wyrobów, ale rolnicy nie są w stanie obsługiwać takich klientów, pracują w polu. W związku z tym rozważano jak poradzić sobie z tym problemem, który jest jak się okazuje dość istotny, ponieważ sprzedaż takich wyrobów jest związana z dość dużymi marżami i może to stanowić duży zastrzyk w dochodach lokalnej społeczności, dając też szansę na nowy model rozwoju gospodarstw rolnych. Postulowano jakąś formę innowacyjnego rozwiązania, dzięki któremu rolnik nie musi poświęcać czasu na obsługę klienta (sprzedawać np. na targowisku), ponieważ w tym czasie może pracować w gospodarstwie. Stwierdzono potrzebę takiego rozwiązania organizacyjnego i technologicznego, które umożliwi sprzedaż produktów bez obecności w tym samym czasie kupującego i sprzedającego. **W związku z tym zaproponowano innowacyjne rozwiązanie w postaci automatów vendingowych lub czegoś podobnego, spełniającego główną funkcję: brak jednoczesnej obecności sprzedającego i kupującego.** Umożliwiłoby to ciągłą sprzedaż produktów nieprzetworzonych lub przetworzonych przez rolników – turystom i innym klientom, a rolnikom (producentom) niezakłóconą możliwość wykonywania innej pracy. Dzięki temu podniesie się efektywność pracy i wzrosną dochody mieszkańców. Taki m.in. kierunek innowacyjności wybrano do realizacji w ramach LSR.

W ramach spotkań grup roboczych stwierdzono, że **na obszarze LSR brakuje także innych nowoczesnych rozwiązań w szczególności z zakresu IT oraz zielonego transportu.** W związku z tym zaproponowano także te kierunki innowacyjnego podejścia w LSR. Zaproponowano opracowanie specjalnej aplikacji, która będzie pełniła funkcję informacyjną,

³ Ewaluacja wsparcia podlaskich inteligentnych specjalizacji w dziedzinie innowacyjności oraz badań i rozwoju, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Podlaskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne.

⁴ <https://innowacyjnysamorząd.pap.pl>

promocyjną oraz integracyjną i aktywizującą. Aplikacja umożliwi zebranie w jednym miejscu informacji o ofercie turystycznej, wydarzeniach kulturalnych, firmach które realizują usługi w branży turystycznej i w branżach powiązanych. Aplikacja dla turystów i mieszkańców. Na obszarze LSR nie ma podobnego rozwiązania.

Zaproponowano także, aby w wybranych przedsięwzięciach realizować usługi w ramach zielonego transportu (niskoemisyjnego, bez emisyjnego. Na obszarze LSR nie ma podobnego rozwiązania.

W czasie spotkań grupy roboczej stwierdzono, że takie pomysły mogą być szansą na inne innowacyjne pomysły w przyszłości i może będą początkiem nowego modelu rozwoju turystyki na tym terenie – modelu opartego o innowacyjną ofertę.

Definicję innowacyjności w ramach LSR zaprezentowano w rozdz. 6.3.

4.12. Dostępność

Na obszarze objętym LSR jest dość duża i stale rośnie liczba seniorów, co ma odzwierciedlenie w strukturze wiekowej mieszkańców. W strukturze osób korzystających z pomocy społecznej wg przyczyn jej przyznania istotne miejsce zajmują: długotrwała lub ciężka choroba (19,7%), niepełnosprawność (12,2%). Na obszarze LSR, szczególnie na terenach wiejskich pozostały jeszcze zapóźnienia związane z dostosowaniem infrastruktury społecznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, osób starszych i innych ze szczególnymi potrzebami. Dotyczy to takich zagadnień jak:

- bariery architektoniczno-infrastrukturalne w budynkach i w przestrzeniach publicznych utrudniające poruszanie się osobom z trudnościami w chodzeniu, zaburzeniami balansowania, poruszającymi się na wózkach;
- brak usprawnień w budynkach publicznych utrudniające funkcjonowanie osobom z zaburzeniami chwytania, wątpliwością i słabością ruchów, trudnościami w podnoszeniu, sięganiu;
- bariery informacyjno-komunikacyjne związane z dostępem do informacji, szczególnie dotkliwe dla osób z zaburzeniami wzroku, słuchu;
- wykluczenie komunikacyjne związane z dostępem do komunikacji zbiorowej (publicznej).

Problemy dostępności architektoniczno-infrastrukturalnej są istotne z punktu widzenia dostępności do usług kulturalnych i integracyjnych, a komunikacyjno-informacyjne z punktu widzenia dostępu do informacji o takich usługach społecznych. Występujące ograniczenia zmniejszają możliwość dostępu mieszkańców do usług społecznych, pogłębiają wykluczenie społeczne, hamują procesy integracyjne i współpracy.

W procesie partycypacyjnym problem dostępności podejmowano w ramach:

- badań mieszkańców – poprawę dostępności miejsc i obiektów dla osób z niepełnosprawnościami wskazało 46% badanych mieszkańców (I etap diagnostyczny opracowania LSR; metoda 1.4. - badanie potrzeb mieszkańców obszaru LGD);
- spotkań konsultacyjnych w każdej gminie członkowskiej – zgłaszano problem z dostępnością do komunikacji zbiorowej prowadzący do wykluczenia komunikacyjnego zwłaszcza osób starszych i samotnych (I etap diagnostyczny opracowania LSR; metoda 1.3. - spotkania konsultacyjne);
- prac grup roboczych – zgłaszano i analizowano kwestie dostępności architektonicznej i informacyjno-komunikacyjnej (I etap diagnostyczny opracowania LSR; metoda 1.7. - grupy robocze (GR1 i GR2).

Na obszarze LSR istnieje realny problem związany z komunikacją publiczną (wykluczeniem komunikacyjnym), dlatego postulowano pewne rozwiązania bardzo szczegółowe np. aby w

ramach planowanych operacji zapewnić też dojazd osobom starszym na wydarzenia kulturalne i integracyjne.

Na obszarze LSR wskazywano, że duża część wydarzeń kulturalnych odbywających się w plenerze często nie uwzględnia możliwości dojazdu, parkowania i uczestnictwa dla osób mających trudności w poruszaniu się. Co prawda w trakcie prac konsultacyjnych podkreślano, że takie osoby nigdy nie zostają pozostawione same sobie, tzn. mieszkańcy, sąsiedzi „siłą swoich rąk i nóg” (jak powiedział jeden z uczestników konsultacji) umożliwia każdemu ze społeczności uczestnictwo w każdym wydarzeniu. Niemniej problem dostępności i komfortu poruszania się realnie istnieje.

W czasie spotkań konsultacyjnych, także reprezentanci samorządów, OSP, KGW wskazywali na potrzeby drobnych remontów obiektów publicznych (łazienki w obiektach użyteczności publicznej, podjazdy dla osób niepełnosprawnych), wprowadzenia drobnych usprawnień wewnątrz (oznaczenia) i oznaczonych parkingów przy takich obiektach.

Zgodnie z wytycznymi dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, załącznik nr 2 Standardy dostępności dla polityki spójności 2021-2027 LGD zapewni czytelność formułowanych przekazów i ułatwienie odbioru informacji. Publikowane teksty będą prezentowane w odpowiednim rozmiarze czcionki, z zastosowaniem czcionek bez szeryfowych, z zachowaniem odpowiedniego odstępu między liniami oraz marginesów, które ułatwią przyswajanie treści. Zastosowanie prostego języka będzie elementem „dostępności”, dzięki któremu odbiorcy zrozumieją komunikaty i będą potrafili umiejętnie z nich korzystać. Ponadto w celu dotarcia do seniorów i osób o ograniczonym dostępie do internetu, LGD zapewni stosowanie „tradycyjnych” metod przekazu jak np. plakaty, ogłoszenia.

4.13. Kluczowe problemy, potencjały i potrzeby

Podrozdział opracowano wykorzystując dane wtórne i statystyczne oraz wnioski z przeprowadzonego procesu partycypacyjnego w procesie konstruowania LSR. Nie wszystkie problemy obszaru LSR są możliwe do rozwiązania lub ograniczenia i nie wszystkie potrzeby są możliwe do zaspokojenia w ramach LSR z powodu jej ograniczenia tematycznego i narzuconych zasad realizacji. W podrozdziale skoncentrowano się na problemach, które można ograniczyć, potencjałach, które można wykorzystać i potrzebach, które można częściowo zaspokoić dzięki LSR.

Kluczowe problemy obszaru LSR

Starzejące się społeczeństwo, migracje, wyludnianie się obszaru

W latach 2014-2020 liczba osób zamieszkujących obszar LSR uległa zmniejszeniu o 9%, w niektórych gminach – kilkanaście procent. Ujemny jest średnioroczny przyrost naturalny we wszystkich gminach (od -19 do -72), jak też saldo migracji wszystkich gmin z obszaru LSR (od -8 do -79). W strukturze demograficznej rośnie udział najstarszych mieszkańców. W związku ze wzrostem liczby osób starszych rośnie też liczba osób niepełnosprawnych, niesamodzielnych.

Rozproszenie sieci osadniczej

Na terenie LSR nie ma dużych miast, sieć osadnicza składa się z kilku miasteczek i terenów wiejskich z rozproszoną zabudową, szczególnie na terenach w okolicy Biebrzy: zalewowych, podmokłych, trudnodostępnych. Taki układ osadniczy skutkuje utrudnionym dostępem do usług publicznych, dużymi kosztami budowy i utrzymania infrastruktury sieciowej oraz zapewnienia transportu publicznego.

Bezrobocie i niska aktywność ekonomiczna

Rynek pracy terenu objętego LSR charakteryzuje bardzo niski stopień aktywności ekonomicznej ludności. Liczba pracujących na 1000 mieszkańców wynosiła w 2021 r. 79 i była ponad trzykrotnie niższa niż średnia krajowa (259) i wojewódzka (209).

Na terenie LSR w 2021 roku udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w wielu gminach był wyższy niż średnia dla województwa (4,8) i dla Polski (4,0). Osoby do 30 roku życia w 2021 roku wśród wszystkich bezrobotnych na terenie LSR stanowiły od 26 do 35% w zależności od gminy, co jest wynikiem znacznie przekraczającym średnią dla województwa oraz Polski. Wśród bezrobotnych istotną grupę stanowią osoby długotrwale bezrobotne: od 56 do 81% w zależności od gminy. Na terenach wiejskich istnieje dodatkowo problem bezrobocia ukrytego, nie podlegającego rejestracji.

Niskie wynagrodzenia

Wysokość przeciętnego wynagrodzenia brutto w powiatach obszaru LSR wynosi niespełna 5,0 tys. zł i jest niższa o ok. 0,5 tys. zł od średniej w regionie i o ok. 1,0 tys. zł od średniej w kraju. Niskie wynagrodzenia i niska atrakcyjność pozarolniczych miejsc pracy są szczególnie dotkliwe na terenach wiejskich.

Wynagrodzenia dość wyraźnie wzrosły w okresie 2014-2021, z ok. 3,35 tys. zł do 4,97 – 4,98 tys. zł. To, co jest zdecydowanie negatywne, to relatywny spadek relacji wynagrodzeń do średnich dla regionu, co wskazuje na słabszy rozwój niż w innych częściach regionu.

Odływ ludzi młodych z terenów wiejskich

Problem ściśle powiązany z niskim poziomem przedsiębiorczości, poziomem edukacji i niskimi wynagrodzeniami wiąże się z ubytkiem osób młodych w strukturze ogółu mieszkańców. Po ukończeniu kształcenia młodzi ludzie niechętnie wracają do miejsca zamieszkania, gdzie nie widzą dla siebie perspektywy ciekawej i dobrze płatnej pracy. Szczególnie nasilone jest to zjawisko z terenów wiejskich z ograniczonym dostępem do usług, ośrodków kultury, internetu światłowodowego, żłobków, przedszkoli, dobrych szkół.

Niski poziom przedsiębiorczości

Na terenie obszaru LSR 97% podmiotów gospodarczych to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób, nie funkcjonują tu duże przedsiębiorstwa zatrudniające powyżej 1000 pracowników. Poziom rozwoju przedsiębiorczości na terenie LSR jest niższy niż w województwie i kraju. Na każdy tysiąc mieszkańców na obszarze LSR funkcjonuje dla poszczególnych gmin od 31 do 82 podmiotów. Jest to wynik niższy niż średnia dla województwa (97 podmiotów) i wyraźnie niższy niż w Polsce (127 podmiotów). W przypadku osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą wskaźnik dla poszczególnych gmin wynosi od 20 do 67 podmiotów, co daje wynik znacząco niższy od średniej krajowej (91) oraz średniej wojewódzkiej (74).

Rozdrobnione rolnictwo

Na obszarze LSR funkcjonuje 7 486 gospodarstw rolnych. Dominuje rolnictwo oparte na indywidualnych gospodarstwach rolnych. Wprawdzie dość duży jest udział gospodarstw powyżej 10 ha a nawet 15 ha w strukturze gospodarstw obszaru LSR, ale w części gmin pozostaje znaczący udział gospodarstw małych 1-5 ha, a praktycznie w każdej gminie powyżej 20% to gospodarstwa 5-10 hektarowe. Ograniczony areal nie pozwala na osiąganie dużych dochodów i rozwijanie działalności rolniczej. Rolnicy z małych gospodarstw podejmują się dodatkowych zajęć, pracy najemnej, zawodowej, zmuszeni są dojeżdżać do miejsca pracy np. w mieście.

Grunty wchodzące w skład gospodarstw rolnych na obszarze LSR są to w większości użytki rolne w dobrej kulturze, jednak położenie terenów chronionych determinuje sposób użytkowania

dużej części gruntów. Bardzo wysoki udział łąk trwałych (powyżej 40%) występuje w gminie Goniądz i Trzcianne. Jest on dużo wyższy niż w kraju (16,7%) a nawet w województwie podlaskim (27,2%). Jest to związane z położeniem w dolinie Biebrzy i wysokim udziałem terenów chronionych i zalewowych.

Obszary chronione utrudniające swobodne gospodarowanie

Teren Biebrzańskiego Parku Narodowego, Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej, obszary Natura 2000 to z jednej strony walor, zaś z drugiej niesie ze sobą dość duże ograniczenia w sposobie dysponowania ziemi przez właścicieli. Obszary chronione wymagają szczególnej dbałości o zachowanie równowagi i bioróżnorodności dlatego na tych terenach i w bezpośrednim sąsiedztwie nie rozwija się intensywnej działalności rolniczej np. hodowli na dużą skalę, ani przemysłu, co realnie ogranicza możliwości i kierunki rozwoju gmin, potencjalnych inwestorów i pracodawców.

Problemem są również odczuwalne skutki zmian klimatu dla przyrody, w tym dla rzeki Biebrza, obniżający się poziom wód, zmiany w strukturze lasów i łąk bagiennych niosą konsekwencje dla bioróżnorodności.

Niewykorzystywany potencjał turystyczny

Potencjał turystyczny jest niewystarczająco wykorzystywany. Główną barierą rozwoju turystyki na terenie LSR jest słaba infrastruktura techniczna, w tym problemy komunikacyjne, zły stan techniczny dróg, brak odpowiedniego zagospodarowania turystycznego obszaru, brak hoteli i obiektów noclegowych, szerszej oferty gastronomicznej. Według danych GUS na koniec 2021 r. na obszarze LSR funkcjonowało tylko 11 obiektów noclegowych, w tym 3 obiekty hotelowe oraz 8 obiektów krótkotrwałego zakwaterowania. Natomiast liczba kwater agroturystycznych na obszarze LSR wynosi 103, a liczba miejsc noclegowych w kwaterach ok. 1 tysiąca. Tylko około połowa z kwater regularnie promuje się w portalach turystycznych.

Istniejące podmioty działające w branży turystycznej, w tym agroturystycznej nie posiadają wspólnej, zintegrowanej oferty turystycznej. Nie jest prowadzona zintegrowana promocja obszaru skoncentrowana na bazie rzeki Biebrza i wartości z nią powiązanych.

Niski potencjał trzeciego sektora

Na obszarze LSR istnieje duża liczba (176) małych organizacji bez zaplecza kadrowego, finansowego organizacyjnego w wyniku czego nie można wykorzystać potencjału społeczeństwa do aktywności na szerszą skalę.

Duży odsetek mieszkańców korzystających z pomocy społecznej

Jednym z głównych problemów obszaru LSR jest stosunkowo wysoki odsetek osób wykluczonych społecznie. Świadczy o tym wysoki odsetek mieszkańców korzystających z pomocy społecznej: w 2021 r. ze świadczeń korzystało średnio około 10,3% wszystkich mieszkańców i był to odsetek znacznie wyższy niż w województwie (4,9%) oraz ponad dwukrotnie wyższy niż w kraju (3,7%). Do głównych przyczyn udzielania pomocy na obszarze LSR należą: ubóstwo (23,7% wszystkich przyczyn), bezrobocie (19,4%), długotrwała lub ciężka choroba (19,7%), niepełnosprawność (12,2%), potrzeba ochrony macierzyństwa (11,2%). Dodatkowym problemem jest znaczny odsetek dzieci do lat 17 objętych zasiłkami rodzinnymi. Średni udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku dla całego obszaru objętego LSR w 2021 r. wynosił 44,3% i był znacznie wyższy niż średnia wojewódzka (25%) oraz średnia ogólnokrajowa (19,5%).

Relatywnie słabszy niż w miastach dostęp do dobrej jakości edukacji przedszkolnej i szkolnej

Dostępność miejsc w placówkach przedszkolnych w 2021 r. była niższa (72,4) od średniej wojewódzkiej i krajowej (ponad 89,5). Oznacza to, że pewne grupy dzieci mają słabsze możliwości optymalnego rozwoju społecznego, nabywania niektórych umiejętności oraz zabawy w gronie rówieśników. Ich start w dalszą edukację może okazać się trudniejszy. Oprócz niedoboru miejsc i placówek problem może wiązać się z dostępem i możliwościami korzystania przez dzieci niepełnosprawne wymagające specjalnego wyposażenia.

Na terenie LSR w 2021 roku działały tylko dwa żłobki zlokalizowane w Dąbrowie Białostockiej oraz w Mońkach.

Wyniki egzaminu ósmoklasisty oraz wyniki matur wskazują na zdecydowane deficyty w jakości kształcenia i były niższe od wyników w Polsce i Podlaskim w większości gmin obszaru LSR ze wszystkich przedmiotów. W szczególności niższe od regionalnych są wyniki z angielskiego – o ok. 20%.

W trakcie konsultacji mieszkańcy wyrażali opinię o ograniczonych możliwościach rozwoju zainteresowań dzieci, brakach w wyposażeniu szkół i przedszkoli, niskim poziomie edukacji w porównaniu do dużych miast.

Spadająca aktywność kulturalna i sportowa

Na analizowanym obszarze w 2021 roku funkcjonowało 36 zespołów artystycznych oraz działały 43 koła i kluby. Do roku 2019 widoczna jest dość stabilna liczba organizowanych imprez, osób w nich uczestniczących, a także działających grup artystycznych, kół/ klubów i sekcji oraz aktywnych członków tych grup i kół. Od 2020 roku notowany jest istotny spadek tych parametrów, w roku 2021 – wzrost rok do roku, ale w porównaniu z 2019 spadki są na poziomie ok. 50% w przypadku uczestników imprez, ok. 30% w przypadku członków kół i klubów. Czytelnictwo na obszarze LSR mierzone wskaźnikiem czytelników na 1000 ludności jest znacznie niższe niż w regionie i w kraju. W wybranych gminach o ok. 20% i niższe od wojewódzkich i o ok. 30% i niższe od krajowych.

Na obszarze LSR dostrzegalny jest spadek aktywności klubów sportowych w większości gmin. Spadki były dostrzegane jeszcze przed pandemią, która pogłębiła problem.

Niska dostępność obiektów, przestrzeni i usług dla osób ze szczególnymi potrzebami

Osoby ze szczególnymi potrzebami takie jak osoby starsze, osoby z niepełnosprawnością lub inne osoby mające trwale lub czasowo naruszoną sprawność w zakresie mobilności czy percepcji mają utrudniony dostęp do obiektów i przestrzeni na obszarze LSR. W rezultacie mają ograniczony dostęp do usług społecznych. Na obszarach wiejskich pozostały jeszcze zapóźnienia związane z dostosowaniem infrastruktury społecznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Sytuacja istotnie poprawiła się w ostatnich latach, jednak braki są cały czas wyraźnie widoczne. Niska dostępność obiektów i przestrzeni była głównie wskazywana w procesie opracowania LSR przez mieszkańców i samorządy, reprezentantów organizacji pozarządowych.

Kluczowe potencjały obszaru LSR

Unikalne środowisko naturalne i obszary chronione

Największym potencjałem terenu objętego LSR jest bogactwo unikalnego środowiska naturalnego i rzeki Biebrza. W każdej gminie na obszarze LSR znajduje się co najmniej jedna z form ochrony przyrody lub ich otuliny: Biebrzański Park Narodowy, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Biebrzy, Rezerwat Przyrody Starodrzew Szyndzielski oraz obszary Natura 2000.

Bogate i oryginalne dziedzictwo kulturowe

Kolejnym ważnym potencjałem jest lokalne dziedzictwo kulturowe: miejsca historyczne, religijne, zabytki i kulturowe dziedzictwo niematerialne. Na analizowanym terenie występują cenne obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa podlaskiego. Na obszarze LSR funkcjonuje 58 obiektów objętych najwyższą opieką konserwatorską. Obszar ten posiada również znane marki tradycyjnych produktów lokalnych oraz tradycyjne pracownie rękodzielnicze, zespoły folklorystyczne kultywujące lokalne pieśni i taniec.

Rolnictwo i potencjał branż powiązanych

Rolnictwo na terenie objętym LSR jest główną dźwignią gospodarki i podstawowym źródłem dochodów dużej części mieszkańców. Ponadto dostarcza surowce do wytwarzania tradycyjnych produktów lokalnych. Na tych terenach silne są tradycje rolnicze, doświadczenie i umiejętności przekazywane od pokoleń. Gospodarstwa mają dobre możliwości rozwinięcia działalności agroturystycznej ze względu na dogodnie położenie w otoczeniu atrakcyjnych terenów pod względem przyrodniczym, historycznym, kulturowym. Ta forma aktywności gospodarczej, mimo że jej charakter jest z reguły sezonowy, może stanowić doskonałe narzędzie do zasilenia domowego budżetu zwłaszcza w gospodarstwach małorolnych.

Potencjalna i realna aktywność społeczna

Na obszarze LSR istnieje duża liczba (176) organizacji pozarządowych, liczne KGW, OSP i inne nieformalne grupy społeczne. Stanowią ogromny potencjał wymagający dofinansowania i wsparcia organizacyjnego.

Kluczowe potrzeby obszaru LSR

Wsparcie seniorów

W związku ze wzrostem odsetka najstarszych mieszkańców w kolejnych latach musi nastąpić rozwój usług i produktów kierowanych do grupy osób w wieku poprodukcyjnym. Dlatego wskazane jest już obecnie tworzenie infrastruktury: centrów usług społecznych i opiekuńczych dla osób starszych, a także niepełnosprawnych, niesamodzielnych i wymagających różnych form wsparcia. Inne konieczne działania to rozwój usług asystenckich wspomagających aktywność społeczną, edukacyjną i zawodową osób z niepełnosprawnościami i problemami, rozwój form teleopieki oraz wielopłaszczyznowe wsparcie opiekunów osób niesamodzielnych, pomoc i stymulowanie usamodzielniania się osób przebywających w placówkach całodobowych.

Wsparcie bezrobotnych i poszukujących pracy

Pomimo zmniejszania się bezrobocia w Polsce problem ten na obszarze LSR jest nadal istotny. W szczególności odsetek osób długotrwale pozostających bez pracy jest wyższy niż w kraju i województwie. Dlatego bardzo istotne jest podejmowanie działań w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej osób zagrożonych ubóstwem, osób biernych zawodowo i ich rodzin oraz działania i programy na rzecz aktywizacji społecznej, zdrowotnej, edukacyjnej osób niepełnosprawnych i ich rodzin oraz ich integracji z otoczeniem, ukierunkowane w szczególności na aktywizację społeczno-zawodową. Przedsięwzięcia pozytywnie wpłyną i zniwelują problemy osób bezrobotnych, zagrożonych ubóstwem i osób niepełnosprawnych a także ich rodzin.

Rozwój przedsiębiorczości

Wsparcie podejmowania oraz rozwijania działalności pozarolniczej dałoby szansę na rozwój przedsiębiorczości na obszarze LSR i poprawę dochodów mieszkańców. Jest to możliwe zwłaszcza w branżach opartych o lokalne potencjały: naturalną przyrodę i dziedzictwo kulturowe, m.in. w turystyce i usługach z nią związanych. Mieszkańcy małych miast i wsi

potrzebują czasem niewielkich, ale brakujących kwot wsparcia, aby uruchomić dość prostą działalność usługową.

Ochrona przyrody i klimatu

Potencjał wymaga dbałości i czynnej opieki dlatego konieczne są działania mające na celu ochronę bioróżnorodności, ograniczenie niskiej emisji, kanalizację ruchu turystycznego, działania uświadamiające o roli i znaczeniu ochrony przyrody dla tego obszaru.

Racjonalizacja infrastruktury OZE

W ubiegłych latach samorządy intensywnie inwestowały w OZE w obiektach publicznych, podobnie wielu mieszkańców zdecydowało o zakupie instalacji fotowoltaicznej. Obecnie aby racjonalnie wykorzystywać wytwarzaną energię konieczne są nowe inwestycje, w tym w magazyny energii. Pozwolą one na realne obniżenie rachunków za prąd oraz na stabilizację dostaw energii szczególnie na terenach wiejskich ze słabą, przestarzałą siecią energetyczną, która przeciążona wytwarzaną masowo energią z fotowoltaiki jest coraz bardziej awaryjna. Projekty parasolowe zachęciłyby mieszkańców do zakupu magazynów energii, uświadomiły potrzebę korzystania z nich oraz przyniosły wymierne korzyści.

Integracja przez kulturę

Działania organizacji społecznych, stowarzyszeń i innych potrzebują bodźca w postaci wsparcia zarówno finansowego jak też organizacyjnego. Wskazywano to również na spotkaniach konsultacyjnych, wprost komunikując konkretne potrzeby dofinansowania wyposażenia, działań i form aktywności oraz potrzebę animacji wybranych inicjatyw integrujących społeczność, związanych z rozwojem i pasjami. Przedsięwzięcia te mogą przynieść wymierne efekty w postaci włączenia społecznego osób samotnych, z problemami, poszukujących pracy i drogi życiowej.

Konieczne są działania związane z promocją dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarnego, pomocy w organizacji szkoleń, pokazów, warsztatów oraz wyjazdów na tego typu wydarzenia w kraju i za granicą, w celu promowania i zachowania dziedzictwa obszaru objętego LSR. Grupy działające w ramach kultywowania dziedzictwa docenią wsparcie w postaci np. zakupu strojów ludowych, regionalnych, wyposażenia niezbędnego do realizacji celu przedsięwzięcia.

Rozwój społeczny może być pobudzany poprzez działania wspierające tworzenie zorganizowanych grup typu gminne rady seniorów, rady młodzieży, wspólna realizacja konkretnych inicjatyw i projektów, nawiązywanie współpracy w branży turystycznej, kulturalno-sportowej, organizacja warsztatów kreatywnych, wspieranie lokalnych liderów społecznych, seniorów i młodych w zakresie cyfryzacji, innowacyjności, przedsiębiorczości, wolontariatu. Społeczeństwo zwłaszcza w mniejszych miejscowościach i na terenach wiejskich nie ma licznych możliwości i źródeł informacji i możliwości uczestniczenia w wydarzeniach, tak jak mieszkańcy dużych miast. Rozwojowi postaw społecznych sprzyja nie tylko integracja lokalna, ale również wykraczająca poza granice LGD a nawet kraju. Wycieczki, wyjazdy integracyjne, wizyty studyjne to nieograniczone możliwości integracji, wymiany doświadczeń, poszerzania horyzontów, budowania więzi i nawiązywania współpracy z partnerami.

Rozwój infrastruktury turystycznej i zintegrowanej oferty turystycznej

Rocznie obszar LSR odwiedza ok. 10 tys. turystów. Oczekują oni oprócz dostępu do walorów środowiska naturalnego oraz kulturowego, utrzymania go w czystości, dbałości o zachowanie w dobrym stanie, poszanowania bioróżnorodności, eliminacji źródeł niskiej emisji poprzez wprowadzanie OZE i innych działań.

Konieczny jest też szybki i bezpieczny dojazd do atrakcji turystycznych, bazy noclegowej, odbywających się imprez. Istnieją potrzeby związane z integracją środowiska biznesowego i publicznego posiadającego ofertę dla turystów, wspólna promocja, sprzedaż produktów i usług.

Rozwój agroturystyki

Działalność w branży agroturystycznej miałaby lepsze perspektywy rozwoju przy wsparciu w postaci np. dofinansowania remontu lub rozszerzenia oferty turystycznej. We wsiach są jeszcze możliwości tworzenia nowych kwater. Potrzebna jest też lepsza promocja w Internecie i innych mediach, która przyciągnie turystów. Spodziewany jest wówczas pozytywny wpływ na dochody mieszkańców obszaru oddziaływania LSR oraz aktywizację i zniwelowanie problemów osób poszukujących lepszej pracy.

Poprawa infrastruktury i usług społecznych

Poprawa jakości życia wiąże się z ogólnie lepszym dostępem do infrastruktury społecznej: edukacyjnej, kulturalnej, do środowiska dobrej jakości, do funkcjonalnej przestrzeni, do nowoczesnych rozwiązań cyfrowych i telekomunikacyjnych.

Działania na rzecz poprawy infrastruktury publicznej służącej aktywnej integracji powinny też do poprawy bezpieczeństwa, likwidacji barier architektonicznych oraz poprawa typowej atrakcyjności infrastruktury publicznej zwłaszcza na obszarach wiejskich: boiska, place zabaw, szkoły, przedszkola, żłobki, siłownie zewnętrzne, ścieżki dydaktyczne służące wszystkim mieszkańcom, a zwłaszcza ludziom młodym, osobom niepełnosprawnym, seniorom.

Mieszkańcy zorganizowani w ramach stowarzyszeń, kół i innych grup, tworzą kapitał społeczny, o który należy systematycznie dbać i wzmacniać. Wsparcie może opierać się na przedsięwzięciach w postaci projektów prowadzących do włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji. Wśród przedsięwzięć mogą znaleźć się m.in.: imprezy kulturalne, artystyczne oraz sportowo-rekreacyjne aktywizujące seniorów, osoby młode i inne osoby w niekorzystnej sytuacji, a także wsparcie oferty kulturalnej, sportowej, organizacji czasu wolnego w instytucjach kultury, sportu, centrów aktywności lokalnej (np. świetlic wiejskich), bibliotekach, szkolenia cyfrowe dla mieszkańców, w tym seniorów. Pomocna w realizacji włączenia społecznego jest organizacja zajęć rekreacyjnych i rehabilitacyjnych dla seniorów, zajęć psychologicznych i motywacyjnych dla grup w niekorzystnej sytuacji, oferta czasu wolnego, w tym dla dzieci i młodzieży zwłaszcza w grupie 15-19 lat, a także realizacja działań aktywizujących rodziców wraz z dziećmi oraz rodziny.

Mieszkańcy potrzebują wsparcia działalności stowarzyszeń, kół i klubów, zarówno finansowego jak też organizacyjnego. Wskazywano to m.in. na spotkaniach konsultacyjnych, postulując potrzeby dofinansowania wyposażenia świetlic wiejskich, klubów seniora, ośrodków kultury, sportu KGW, OSP, szkół i przedszkoli i innych obiektów publicznych oraz potrzebę tworzenia inicjatyw integrujących społeczność, związanych z rozwojem i pasjami: szkoleń, imprez kulturalno-rozrywkowych, zajęć sportowych i rekreacyjnych, wyjazdów integracyjnych skierowanych m.in. do osób młodych, seniorów, osób z problemami i niepełnosprawnością.

Poprawa dostępu do usług opiekuńczo-wychowawczych i zdrowotnych

Wskazane są działania rozwijające usługi społeczne kierowane do dzieci i rodzin z dziećmi, związane ze wsparciem rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, usługi psychologiczne, pedagogiczne i edukacyjne i inne wspierające i pozytywnie wpływające na wszystkich mieszkańców.

Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy podejmowali tematy związane z trudnością dostępu do służby zdrowia w szczególności specjalistycznej, usług medycznych, rehabilitacji i postulowali działania ułatwiające dotarcie do lekarza zwłaszcza osobom starszym i

niepełnosprawnym, wykluczonym komunikacyjnie oraz rodzicom z dziećmi, w tym dziećmi niepełnosprawnymi.

Poprawa jakości edukacji

Dostęp do opieki przedszkolnej na obszarze LSR może zostać polepszony poprzez poszerzenie oferty zajęć oraz poprawę dostępności dla dzieci z niepełnosprawnościami, szczególnymi potrzebami oraz przez podnoszenie kompetencji kadr i włączanie rodziców w proces wychowania przedszkolnego, organizację wspólnych wydarzeń.

Konieczne jest wsparcie w wyposażaniu pracowni lekcyjnych, poprawie dostępu do nowoczesnych technologii i możliwości prowadzenia zajęć w ciekawy, nowoczesny sposób z wykorzystaniem narzędzi multimedialnych. Potrzebne jest szczególne zwrócenie uwagi na dzieci z problemami, zagrożone wykluczeniem, potrzebujące wsparcia psychologicznego, podnoszenia kompetencji społeczno-emocjonalnych, a także poszerzania możliwości uczniów na rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień i zainteresowań poza edukacją formalną. Specyfika małych wiejskich szkół z małą liczbą dzieci w oddziałach sprzyja indywidualnemu tokowi edukacji, zwróceniu uwagi na szczególne predyspozycje dzieci i pokierowaniu rozwojem, jednak wymaga to od nauczycieli i wychowawców szczególnych umiejętności, wrażliwości, kompetencji. Dlatego bardzo ważne i potrzebne jest również wsparcie kadr systemu edukacji.

Wzrost lokalnej innowacyjności

Poziom lokalnej innowacyjności na obszarze LSR jest niski. Nowoczesne, innowacyjne rozwiązania są często impulsem do dalszego rozwoju. Wiele podmiotów i mieszkańców wzoruje się na innowacyjnych rozwiązaniach, kopiuje je lub wykorzystuje w zmienionej formie. Dlatego ważne jest, aby wdrażać innowacje. Obszar LSR może być miejscem wdrażania innowacji w połączeniu z rozwojem turystyki i wykorzystaniem lokalnych potencjałów.

4.14. Kluczowe grupy docelowe, w tym grupy w niekorzystnej sytuacji

Działania zaplanowane w LSR będą służyć wszystkim mieszkańcom tego obszaru, jest to szeroka grupa docelowa wszystkich zaplanowanych działań.

Do **kluczowych grup docelowych** szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR należą: osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, seniorzy (60+), ludzie młodzi do 25 lat (w tym także młodzież ok. 15-19 roku życia i dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym). Dodatkowymi grupami docelowymi są osoby o specjalnym statusie, będące **w niekorzystnej sytuacji**: osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia, kobiety, migranci.

Poniżej opisano w/w grupy docelowe, w tym grupy osób **w niekorzystnej sytuacji** i przypisano dedykowane im przedsięwzięcia, zawarto uzasadnienie kierowanej interwencji. Szczegółowe dane, w tym statystyczne potwierdzające potrzeby tych grup zawarte są w rozdz. 4.1-4.13. Opis sposobów animowania, komunikowania się z tymi grupami znajduje się w rozdz. 6.3, rozdz. III oraz w planie komunikacji

Problemy w/w grup docelowych są ze sobą powiązane, ponieważ mieszkańcy obszaru LSR często należą do więcej niż jednej grupy docelowej lub w niekorzystnej sytuacji.

Grupy w niekorzystnej sytuacji

Osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie

Na obszarze LSR ponad 12% przyczyn przyznawania rodzinom pomocy społecznej wynika z niepełnosprawności, a 19,7% z przyczyn długotrwałej lub ciężkiej choroby, co jest najczęściej

powiązane z realną niepełnosprawnością. Obszar LSR jest dość rozległy, zabudowa rozproszona, dostępność do podstawowych usług społecznych jest dla tej grupy szczególnie utrudniona, zwłaszcza że na obszarach wiejskich pozostały jeszcze zapóźnienia związane z dostosowaniem infrastruktury społecznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Osoby z niepełnosprawnościami borykają się z typowymi dla tej grupy problemami: zatrudnieniem, depresjami, ograniczoną samodzielnością, dostępem do opieki zdrowotnej, rehabilitacji, organizacją życia rodzinnego (domownicy często pracują, problemem pozostaje kwestia opieki nad osobami z niepełnosprawnością). Na obszarze LSR gdzie występują niższe niż w innych częściach kraju dochody mieszkańców w/w problemy są szczególnie dotkliwe. Sytuacja wymaga wsparcia szczególnie w obszarze integracji, wsparcia psychologicznego, rehabilitacyjnego i opiekuńczego. Konieczne jest więc wzmocnienie kompetencji społecznych, przede wszystkim w zakresie zaradności, samodzielności i aktywności. Problem pogłębia ograniczona dostępność usług wspierających niepełnosprawnych i ich rodziny (profilaktyka, terapia, rehabilitacja, integracja). Ważne jest więc wyeliminowanie lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy. Kluczowe są jednak usługi opiekuńcze, osoby z niepełnosprawnością wymagają często stałej lub dziennej opieki, z którą mają problemy członkowie rodzin, czy to pracujący na umowę o pracę, czy też w rolnictwie. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.1.2, P.2.1, P.2.2, P.4.1, P.4.3, P.5.2.

Rolnicy z małych gospodarstw

W strukturze gospodarczej obszaru LSR zdecydowanie dominuje rolnictwo oparte na indywidualnych gospodarstwach rolnych. W gminach funkcjonuje 7 486 gospodarstw rolnych, głównie małych (do 10 ha), w tym w kilku gminach ok. 20% powierzchni wszystkich gospodarstw zajmują gospodarstwa do 5 ha. Rolnictwo odgrywa dużą rolę w gospodarce lokalnej, jednak w przypadku małych gospodarstw rolnych ze względu na niską dochodowość przy małym areale rolnicy i ich domownicy poszukają także innych źródeł dochodu. Sytuacja wymaga zatem wspierania pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, co uwzględniając potencjał obszaru LSR powinno koncentrować się wokół turystyki i powiązanych z nią branż oraz rolnictwa zwłaszcza ekologicznego (promocja, sprzedaż produktów lokalnych), w tym wykorzystanie potencjału poprzez tworzenie zagród edukacyjnych. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.3.1, P.3.2.

Osoby poszukujące zatrudnienia

Na obszarze LSR jest dość duża grupa osób, które są bezrobotne lub poszukują pracy w celu jej zmiany na bardziej atrakcyjną. Osoby bezrobotne wykazują często niską aktywność zawodową podyktowaną niskimi kwalifikacjami zawodowymi, niedostosowaniem do potrzeb rynku pracy lub nawarstwieniem problemów osobistych, rodzinnych, w tym zdrowotnych. W ostatnich latach problem bezrobocia został w dużej mierze zredukowany ze względu na rozwój gospodarczy kraju. Mimo to bezrobocie jest bardzo istotną przyczyną przyznawania świadczeń z pomocy społecznej na obszarze LSR (19,4%). Udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w wielu gminach obszaru LSR był wyższy niż średnia dla województwa (5,22%) i dla kraju (4,42%), a przeciętnie dla LSR wyniósł 5,74%. Wśród bezrobotnych istotną grupę stanowią osoby długotrwale bezrobotne: od 56 do 81% w zależności od gminy i średnio dla LSR (67%) odsetek jest dużo wyższy niż dla Polski i dla województwa.

Konieczna jest więc aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych, podnoszenie kwalifikacji, wsparcie indywidualnej działalności gospodarczej, zwiększenie inicjatywy w zakresie wsparcia przedsiębiorczości, tworzenia nowych miejsc pracy. Jest to problem dotyczący wszystkich gmin

wchodzących w skład obszaru LSR. Ważne są jednak w szczególności działania wsparcia psychologicznego i integracyjnego, ponieważ w wielu przypadkach bezskuteczne poszukiwanie pracy wynika z nawarstwienia problemów rodzinnych, wewnętrznych zahamowań, trudności w obiektywnej ocenie własnych umiejętności i możliwości, braku pomysłów na drogę życiową. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.3.1, P.3.2, P.4.2, P.5.2.

Kobiety

Na obszarach wiejskich duża grupa kobiet pracuje w rolnictwie. Często jednak, ze względu na tradycyjny podział ról i uwarunkowania historyczne właścicielami ziemi są głównie mężczyźni, a kobiety – rolniczki posiadają o wiele mniejszy areał niż właściciele – mężczyźni. Zdecydowana większość gospodarstw niewyspecjalizowanych w uprawie czy hodowli zwierząt także należy do kobiet. Ze względu na to, że mimo zmian, panuje dość tradycyjny podział ról i obowiązków w rodzinach – kobiety głównie opiekują się dziećmi, prowadzi to do nierówności na rynku pracy. W sytuacji braku atrakcyjnych miejsc pracy, co ma miejsce na obszarach wiejskich LSR, rodziny częściej decydują się wówczas na to, aby pracował mężczyzna niż kobieta. Problemy kobiet na obszarach wiejskich są związane także z niską atrakcyjnością pozarolniczych miejsc pracy w konfrontacji z dość aktywną postawą kobiet na rynku pracy. Dlatego aktywność kobiet może dawać większe możliwości do rozwoju działalności przetwórczej, usługowej, agroturystycznej małych gospodarstw. Rozwój kobiet na terenach wiejskich utrudnia dostęp do dobrej jakości infrastruktury społecznej (przedszkola, szkoły, opieka nad osobami zależnymi – starszymi i niepełnosprawnymi domownikami). Kobiety nie wykorzystują także w pełni istniejących możliwości ze względu na bariery społeczno-kulturowe i psychologiczne, dlatego potrzebne są działania aktywizujące, uświadamiające, motywacyjne i wspierające. Z dyskusji z kobietami w ramach procesu przygotowania LSR wynika, że większość mieszkanek wsi obszaru LGD chce żyć na wsi, zajmować się gospodarstwem rolnym, rodziną, ale chcą mieć także możliwość edukacji, rozwoju, pracy i samorealizacji. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.3.1, P.3.2, P.4.1, P.5.2.

Migranci

Przez granice naszego kraju nieustannie przemieszczają się migranci, w szczególności w związku trwającą wojną w sąsiedniej Ukrainie i wojną hybrydową na granicy z Białorusią, napływają uchodźcy. Najbardziej nasilony ruch odbywa się w największych ośrodkach w Polsce, ale praktycznie w większości gmin, a zwłaszcza położonych blisko wschodniej granicy, tak jak obszar objęty LSR, zatrzymują się na stałe lub czasowo migranci. Przybywające osoby to z reguły matki z dziećmi lub osoby starsze, samotne, bardzo często strauatyzowane wojną, po stracie najbliższych, potrzebujące stabilizacji, poczucia bezpieczeństwa. Funkcjonowanie w nowych warunkach jest dla nich trudne również z powodu barier językowych, w szczególności w przypadku dzieci podejmujących naukę w polskich szkołach oraz osób poszukujących pracy. W czasie konsultacji mieszkańcy zgłaszali, że dostrzegają potrzeby migrantów w swoim środowisku i wymagają oni wsparcia w integracji z nowym otoczeniem, pomocy psychologicznej, zajęć wychowawczo-pedagogicznych, motywacyjnych i innych. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.2.1, P.2.2.

Pozostałe grupy docelowe

Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym

Najczęściej są to członkowie rodzin, w których trudną sytuację społeczno - ekonomiczną powodują: bezrobocie – szczególnie długotrwałe, wielodzietność, uzależnienia, co skutkuje

pojawiającymi się trudnościami opiekuńczo – wychowawczymi, ograniczoną rolą i funkcją rodziny, niskim poziomem świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny. Często problemom towarzyszy frustracja oraz przemoc.

Na terenie obszaru LSR zmniejsza się liczba mieszkańców korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, jednak w niektórych gminach jest to nadal ponad 10% społeczeństwa, czyli więcej niż wynosiła średnia dla kraju 10 lat temu! Co oznacza, że wielu mieszkańców nie partycypuje w rozwoju gospodarczym kraju i regionu. W roku 2020 wśród przyczyn przyznawania świadczeń z pomocy społecznej na obszarze LSR najważniejszą było ubóstwo (23,7% wszystkich przyczyn). Wskazane są zatem działania rozwijające usługi społeczne kierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i ubóstwem. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.4.1, P.4.2, P.4.3, P.5.2.

Seniorzy (60+)

Seniorzy stanowią szeroką grupę skupiającą częściowo problemy innych grup: niepełnosprawnych, zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Problemy seniorów skupiają się wokół niedostosowania infrastruktury do ich potrzeb, na dostępie do usług na terenach wiejskich, gdzie nie ma komunikacji publicznej, a odległości do miejsc świadczenia usług bywają znaczne. Problemem jest dostęp do opieki zdrowotnej, usług opiekuńczych, ale także kulturalnych zwłaszcza w oddalonych wsiach. Wskazane jest tworzenie infrastruktury usług społecznych i opiekuńczych dla osób starszych, w tym niepełnosprawnych, niesamodzielnych i wymagających różnych form wsparcia. Rosnąca społeczność seniorów wymaga także oferty integracyjnej, kulturalnej, przy czym realizowanej w taki sposób, aby byli oni nie tylko odbiorcami, ale też donatorami w tej dziedzinie. Seniorzy bowiem mają dużo do zaoferowania lokalnej społeczności, dlatego istnieją potrzeby indukowania tej aktywności. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.1.2, P.4.1, P.4.3, P.5.2, P.5.3, P.5.4.

Ludzie młodzi do 25 lat (w tym młodzież do ok. 15-19 roku życia i dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym)

Ludzie młodzi do 25 roku życia borykają się z szeregiem różnorodnych problemów. Ze względu na niskie płace i niską atrakcyjność pracy na obszarach wiejskich obserwuje się odpływ młodych ludzi z tych terenów. Związane jest to też z migracją młodych ludzi w poszukiwaniu lepszych warunków edukacji. Młodzi ludzie nie widzą perspektyw w swoim miejscu zamieszkania. Problemem są także usługi społeczne: dostęp do przedszkoli i szkół dobrej jakości dla dzieci młodych rodziców, ale także dla samej młodzieży, która często wybiera szkoły spoza obszarów wiejskich i już potem nie wraca do rodzinnych stron. Młodzież w wieku do 15-19 lat boryka się także z problemem oferty kulturalnej i sportowej, która jest na obszarach małych miast i terenów wiejskich mało atrakcyjna w stosunku do nawet nieco większych ośrodków.

Wymagana jest zatem interwencja w obszarze rozwoju przedsiębiorczości, tworzenia warunków do powstawania nowych, lepiej płatnych i bardziej atrakcyjnych miejsc pracy. Ważne jest stymulowanie rozwoju lokalnego przez innowacje, cyfryzację i wykorzystanie potencjału endogenicznego. Istotne są usługi edukacyjne, kulturalne, a także szeroko pojęta integracja ludzi młodych z innymi grupami wiekowymi z obszaru LSR. W ramach LSR dla tej grupy zaplanowane jest wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć w LSR: P.1.2, P.2.1, P.2.2, P.4.1, P.5.2, P.5.3, P.5.4.

Rozdział V Spójność, komplementarność i synergia

5.1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami na wyższym poziomie

Cele LSR charakteryzują się zgodnością z celami dokumentów strategicznych na poziomie regionalnym. Zapewnia to spójność i koncentrację wysiłków rozwojowych różnych poziomów administracji samorządowej.

Dokonano oceny zgodności celów i przedsięwzięć LSR ze Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 (SRWP 2030). Analizę zgodności przeprowadzono na poziomie celów strategicznych i celów operacyjnych SRWP 2030. Wszystkie zaplanowane w ramach LSR przedsięwzięcia są zgodne z co najmniej jednym celem strategicznym i operacyjnym SRWP 2030. Przedsięwzięcia LSR dotyczące wspierania przedsiębiorczości (P.3.1) i pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (P.3.2), rozwój koncepcji inteligentnych wsi (P.5.1) oraz dotyczące OZE (P.1.3) są zgodne z celem strategicznym SRWP 2030 - Dynamiczna gospodarka. Przedsięwzięcia LSR dotyczące edukacji (cel 2), aktywności społecznej (cel 3), czy też przedsięwzięcia związane z dziedzictwem kulturowym (P.5.3), integracją (P.5.4), wzmocnieniem kapitału społecznego (P.5.2) są w szczególności zgodne i komplementarne do celu drugiego SRWP 2030 - Zasobni mieszkańcy, gdzie przywiązuje się uwagę do kompetencji i aktywności mieszkańców. W szczególności przedsięwzięcie P.1.1. dotyczące rewitalizacji jest zgodne z celem operacyjnym 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości. W trzeci z celów strategicznych SRWP 2030 (Partnerski region), w tym cel operacyjny 3.2. Kapitał społeczny, wpisują się w szczególności przedsięwzięcia czwartego i piątego celu LSR.

Tabela 38. Zgodność celów i przedsięwzięć LSR z celami SRWP 2030

Cele LSR	Cel 1. Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii			Cel 2. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży		Cel 3. Rozwój ekonomiczny , w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze		Cel. 4 Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym			Cel 5. Rozwój aktywności i integracji społecznej w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz inteligentne formy współpracy			
Przedsięwzięcia LSR	P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR)	P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)	P.2.1. Edukacja przedszkolna (EFS+)	P.2.2. Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego (EFS+)	P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR)	P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR)	P.4.1. Aktywna integracja (EFS+)	P.4.2. Aktywność społeczno-zawodowa (EFS+)	P.4.3. Usługi opiekuńcze (EFS+)	P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR)	P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)	P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)
Cel strategiczny 1. Dynamiczna gospodarka														
1.1. Przemysły przyszłości														
1.2. Podlaski system otwartych innowacji														

1.3. Lokalna przedsiębiorczość														
1.4. Rewolucja energetyczna i GOZ														
1.5. E-podlaskie														
Cel strategiczny 2. Zasobni mieszkańcy														
2.1. Kompetentni mieszkańcy														
2.2. Aktywni mieszkańcy														
2.3. Przestrzeń wysokiej jakości														
Cel strategiczny 3. Partnerski region														
3.1. Dobre zarządzanie														
3.2. Kapitał społeczny														
3.3. Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne														
3.4. Gościnny region														

Bezpośrednia lub pośrednia zgodność

Źródło: opracowanie własne.

Na obszarze LSR będzie wdrażana także inna forma wsparcia terytorialnego z FEdP 2021-2027, w ramach tzw. innych instrumentów terytorialnych (IIT). Instrument będzie wdrażany w ramach Strategii Partnerstwa Augustowsko-Biebrzański Park Turystyczny (Strategia ABPT). Cały obszar LSR jest objęty tą strategią, przy czym dokument jest aktualnie opracowany jako wstępny i trwa proces instytucjonalizacji Partnerstwa. Główne cele Strategii ABPT są dwa: 1. Rozwój turystyki i 2. Poprawa jakości życia mieszkańców. Rozwój turystyki będzie realizowany poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej w oparciu o potencjał przyrodniczy i kulturowy oraz rozwój przedsiębiorczości w sektorze turystycznym i dostarczającym produkty dla turystyki. Poprawa jakości życia mieszkańców w związku z rozwojem turystyki dotyczy dostępu do miejsc pracy posiadających bezpośrednio lub pośrednio związek z turystyką, wzrostu jakości usług społecznych: zdrowotnych, rehabilitacyjnych i opiekuńczych oraz rewitalizacji społecznej i ochrony środowiska, w szczególności w obszarze zmian klimatu. Poprawa warunków życia mieszkańców będzie zarówno wynikiem zadań inwestycyjnych realizowanych w celu rozwoju turystyki, jak i skutkiem efektów rozwoju turystyki.

Niniejsza LSR jest komplementarna do Strategii ABPT, cele dotyczące rozwoju turystyki (ABPT) i rozwoju ekonomicznego (LSR) uzupełniają się, podobnie jak cele związane z jakością życia. Strategia ABPT skupia się na dużych projektach strategicznych, LSR na mniejszych oddolnych operacjach. Dzięki czemu osiąga się efekt synergii. Powstała w ramach ABPT infrastruktura turystyczna zostanie wykorzystana do rozwoju ekonomicznego i rozwoju turystyki poprzez małe projekty wsparcia w ramach LSR.

5.2. Zgodność LSR z celami określonymi w programach, z których finansowana będzie LSR

Cele i przedsięwzięcia LSR są spójne z celami funduszy EFRROW, EFS+ i EFRR oraz programami: PS WPR 2023-2027 oraz FEdP 2021-2027.

Cele EFRROW dotyczą poprawy konkurencyjności rolnictwa, zapewnienia zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz skutecznego wdrażania działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu, osiągnięcia zrównoważonego rozwoju terytorialnego obszarów wiejskich w całej UE, w tym tworzenia i utrzymywania miejsc pracy. Cele EFRR dotyczą inwestycji na rzecz zatrudnienia i wzrostu oraz szeroko rozumianej współpracy terytorialnej. Cele EFS+ skupiają się na włączeniu społecznym, edukacji i umiejętnościach obywateli oraz zatrudnieniu.

W ramach LSR zaplanowano szereg celów i przedsięwzięć, które realizują powyższe cele wymienionych funduszy. Przedsięwzięcia ujęte w LSR będą finansowane z PS WPR 2023-2027 oraz FEdP 2021-2027. Poniżej w tabeli zestawiono wszystkie cele i przedsięwzięcia LSR ze wskazaniem źródeł dofinansowania wg programów i typów projektów/ operacji lub zakresów wsparcia. Wszystkie przedsięwzięcia zaplanowane w LSR odpowiadają stosownym typom projektów lub zakresom wsparcia z programów, z których LSR będzie finansowana.

Tabela 39. Zgodność celów przedsięwzięć LSR z celami i typami projektów/ zakresami wsparcia z PS WPR 2023-2027 oraz FEdP 2021-2027

Cele/ przedsięwzięcia/ fundusz/ programy	Fundusz (Program)	Cel/ Priorytet/ Działanie programu	Typ projektu/ działanie z programu
Przedsięwzięcia w ramach C.1 (Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii)			
P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR)	EFRR (FEdP 2021-2027)	Priorytet V: Zrównoważony rozwój terytorialny. Cel szczegółowy (ii): Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie. Działanie 5.4 Lokalna kultura i turystyka.	Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych
P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	EFROW (PS WPR 2023-2027)	SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa.	6. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej
P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)	EFRR (FEdP 2021-2027)	Priorytet X: Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności. Cel szczegółowy (ii): Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju. Działanie 10.01 Lokalna energia odnawialna.	Budowa lub rozbudowa magazynów energii elektrycznej oraz magazynów ciepła poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności.
Przedsięwzięcia w ramach C.2 (Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży)			
P.2.1. Edukacja przedszkolna (EFS+)	EFS+ (FEdP 2021-2027)	Priorytet IX: Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego. Cel szczegółowy (f). Działanie 9.1 – Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia.	Edukacja przedszkolna
P.2.2. Wsparcie małych szkół	EFS+ (FEdP 2021-2027)	Priorytet IX: Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego. Cel szczegółowy (f). Działanie 9.1 – Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia.	Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego

kształcenia ogólnego (EFS+)			
Przedsięwzięcia w ramach C.3 (Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze)			
P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR)	EFFROW (PS WPR 2023-2027)	SO7 Przyciąganie i wspieranie młodych rolników i innych nowych rolników oraz ułatwienie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa.	1. Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki.
P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR)	EFFROW (PS WPR 2023-2027)	SO7 Przyciąganie i wspieranie młodych rolników i innych nowych rolników oraz ułatwienie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa.	2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych.
Przedsięwzięcia w ramach C.4 (Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym)			
P.4.1. Aktywna integracja (EFS+)	EFS+ (FEdP 2021-2027)	Priorytet IX: Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego. Cel szczegółowy (I). Działanie 9.4 – Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej.	Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej
P.4.2. Aktywność społeczno-zawodowa (EFS+)	EFS+ (FEdP 2021-2027)	Priorytet IX: Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego. Cel szczegółowy (h). Działanie 9.2 – Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej.	Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno - zawodowej
P.4.3. Usługi opiekuńcze (EFS+)	EFS+ (FEdP 2021-2027)	Priorytet IX: Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego. Cel szczegółowy (k). Działanie 9.3 – Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych.	Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych
Przedsięwzięcia w ramach C.5 (Rozwój aktywności i integracji społecznej w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz inteligentne formy współpracy)			
P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR)	EFFROW (PS WPR 2023-2027)	SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa	5. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi
P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)	EFFROW (PS WPR 2023-2027)		8. Włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.
P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	EFFROW (PS WPR 2023-2027)		9. Ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi.
P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)	EFFROW (PS WPR 2023-2027)		8. Włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.

Źródło: opracowanie własne

W ramach LSR zaplanowano także korzystanie z innych środków niż środki instrumentu RLKS: Program Interreg Litwa – Polska 2021-2027, Rządowy Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030. Szerzej o dodatkowych źródłach finansowania – w rozdz. IX.

5.3. Opis komplementarności, synergii i sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów, branż

Zaplanowane przedsięwzięcia **są komplementarne i wykazują synergię pomiędzy sobą**, zarówno w ramach tych samych celów, jak i pomiędzy różnymi celami LSR. W ramach realizacji LSR nastąpi także pogłębiona **integracja sektorów i partnerów**.

Przedsięwzięcie P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR) jest komplementarne do P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR), małe projekty uzupełniają duże inwestycje rewitalizacyjne, które także mają służyć rozwojowi usług społecznych. Projekty rewitalizacyjne wspierają także cele związane z rozwojem ekonomicznym, podnoszą bowiem atrakcyjność obszaru, przywracają przestrzeni funkcje, w tym turystyczne (cel 3 LSR). Powstała zrewitalizowana przestrzeń będzie służyć aktywnej integracji, w tym społeczno-zawodowej (P.4.1, P.4.2). Następuje w tym przypadku także integracja sektorów i partnerów z różnych sektorów: publicznego (projekty rewitalizacyjne i infrastruktura publiczna), społecznego (integracja). Dzięki realizacji projektów publicznych podmioty społeczne uzyskują infrastrukturę/przestrzeń do realizacji swoich działań.

Przedsięwzięcie P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR) dotyczy sfery infrastrukturalnej, także szkół, przedszkoli, obiektów kulturalnych i innych, w których będą realizowane zajęcia edukacyjne (P.2.1., P.2.2) i integracyjne (P.4.1, P.4.2, P.5.2, P.5.3). Możliwe będą operacje infrastrukturalne dotyczące obiektów i przestrzeni, a także wyposażenie tych obiektów (P.1.2) służące potem jako miejsce i narzędzia realizacji działań w ramach przedsięwzięć celu 2, 4 i 5. Analogicznie jak powyżej dochodzi do integracji wysiłków dwóch sektorów (publicznego i społecznego) w ramach realizacji kilku celów LSR.

Przedsięwzięcie P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR) dotyczy m.in. obiektów publicznych (szkół, przedszkoli, ośrodków kultury, innych), które albo zostaną wyremontowane w ramach innych przedsięwzięć (P.1.2) i/lub w nich będą prowadzone licznie zaplanowano zajęcia w ramach LSR (P.5.2, P.5.3, P.5.4). Przedsięwzięcie P.1.3 umożliwi oszczędność energii elektrycznej, a zaoszczędzone środki będą mogły być wydatkowane dodatkowo na cele społeczne.

Przedsięwzięcia celu 2 dotyczące edukacji szkolnej i przedszkolnej wykazują synergię z przedsięwzięciami dotyczącymi aktywności społecznej (P.4.1, P.4.2) oraz kapitału społecznego (P.5.2). Dotyczą bowiem zajęć o charakterze kompensującym dla dzieci i młodzieży, w tym niepełnosprawnych. Wspierają zatem w długim okresie aktywność społeczną i kapitał społeczny ponieważ lepiej wykształcone społeczeństwo, jest bardziej aktywne i ma większą świadomość pracy na rzecz dobra wspólnego. W ramach zajęć edukacyjnych zaplanowano zajęcia dla osób (dzieci) z niepełnosprawnościami, co uzupełnia działania związane z usługami opiekuńczymi (P.4.3) i integracyjnymi (P.4.1) dla tej grupy mieszkańców.

Przedsięwzięcia celu 3 dotyczące rozwoju ekonomicznego (P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR, P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych) są komplementarne do przedsięwzięć związanych z aktywizacją społeczno-zawodową (P.4.2), wykazują także efekt synergii z przedsięwzięciami dotyczącymi ochrony dziedzictwa kulturowego (P.5.2, P.5.3), rewitalizacji (P.1.1), tworzą bowiem wspólnie albo interesujące aktywności (wydarzenia kulturalne) lub atrakcyjną przestrzeń dla rozwoju turystyki. Następuje w tym przypadku integracja sektorów i partnerów z różnych sektorów: publicznego (projekty rewitalizacyjne i infrastruktura publiczna), społecznego (kultura, integracja) oraz gospodarczego, ponieważ na zrewitalizowanych rynkach i przestrzeniach, w ramach

organizowanych wydarzeń kulturalnych, przedsiębiorcy mogą prowadzić sprzedaż lub promocję swoich produktów/ usług.

wybranych obiektów na wsiach (P.1.2) wraz z zaplanowaniem tam integracji (P.4.1) i działań aktywności zawodowej (P.4.2). Dodatkowo warto podkreślić, że kryteria wyboru operacji będą premiować operacje objęte koncepcjami inteligentnej wsi. Sam wybór projektów operacji na przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi będzie realizowany w formule grantowej, w której zaplanowano jako kryteria wyboru (rozdz. VII.4) udział różnych grup mieszkańców (ludzi młodych, seniorów, inne grupy), co wskazuje na silnie integracyjny i horyzontalny charakter tego przedsięwzięcia (różne grupy interesariuszy, wielu partnerów).

W ramach LSR zaplanowano dwa przedsięwzięcia w których szczególne znaczenie ma integracja partnerów. W ramach przedsięwzięcia P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR) zaplanowano realizację projektów w partnerstwie na obszarze LSR. W ramach P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR) zaplanowano operacje partnerskie krajowe i z partnerami zagranicznymi. Poza tym aby wzmocnić integrację, współpracę pomiędzy partnerami, dzięki temu osiągając także wyższą efektywność działań, jako jedno z lokalnych kryteriów wyboru zaplanowano realizowanie projektów w partnerstwie lub jako projekty partnerskie (rozdz. VII.2). Współpraca będzie zatem dodatkowo premiowana.

Przedsięwzięcia realizowane z PS WPR i EFRR (remonty, infrastruktura, obiekty) są często podstawą infrastrukturalną do realizacji miękkich przedsięwzięć integracyjnych i aktywizujących społeczność. Przy tym warto podkreślić, że w czasie wdrażania LSR będzie dochodzić do współpracy pomiędzy podmiotami sektora publicznego, społecznego i gospodarczego, aby w skoordynowany sposób zaplanować konkursy na projekty. Tak, aby najpierw wyremontowany obiekt, posłużył potem do realizacji działań integracyjnych i kulturalnych. Cele LSR są komplementarne, jest widoczny efekt synergii. Cele i przedsięwzięcia są finansowane z trzech funduszy, wskazuje to na korzyści z komplementarności i synergii pomiędzy wszystkimi unijnymi funduszami i programami z których będzie finansowany LSR.

Powyżej opisano wybrane powiązania pomiędzy przedsięwzięciami i celami, funduszami i programami. Powyższa tabela prezentuje macierzowe powiązania (synergię i komplementarność wszystkich przedsięwzięć i celów LSR).

5.4. Wartość dodana podejścia LEADER

Przedsięwzięcia i sposób ich realizacji oraz wdrażanie LSR zaplanowano zgodnie z podejściem LEADER. **Wartość dodana podejścia LEADER** wiąże się głównie ze wzmocnieniem lokalnego zaangażowania poprzez rozwój lokalnej strategii, jej realizację i przydział zasobów.

Metoda LEADER umożliwia realizację **projektów dokładnie dopasowanych do miejscowych potrzeb** - szczególnie ważną i cenną zasadą jest oddolność działań. Ma ona wymiar zarówno praktyczny – pozwala na realizowanie zadań dostosowanych do potrzeb lokalnych, jak i społeczny – podnosi samoocenę małych społeczności, które mogą mieć wpływ na własne życie i otoczenie, a przez to podnosi się poczucie ich własnej wartości.

Metoda daje możliwość **realizacji projektów wykraczających poza obszar jednostek administracyjnych** (współpraca) - współpraca z innymi regionami jest doskonałym źródłem innowacji i transferu wiedzy dla miejscowej ludności. Gminy najczęściej myślą kategoriami własnej powierzchni i przestrzeni, natomiast LGD myśli o rozwoju w kontekście spójnego obszaru wykraczającego znacznie poza obszar gmin, obszaru powiązanego funkcjonalnie i tematycznie wokół obszarów doliny Biebrzy i jej otoczenia. Nie byłoby to możliwe na tę skalę w przypadku innych instrumentów.

Zgodnie z ideą współrzędzenia wdrażaną w programie LEADER wpływy przedstawicieli poszczególnych sektorów gospodarki na decyzje lokalne powinny się równoważyć. Parytet ten ma gwarantować wpływ sektorów niepublicznych na podejmowane decyzje. **Brak dominacji sektora publicznego** i innych i jest zachowany w dokumentach formalnych LGD.

LSR daje możliwość **wsparcia mniejszych organizacji pozarządowych** - możliwość dowartościowania i wspierania przez LGD mniejszych organizacji obecnych na polskiej wsi, np. koła gospodyń wiejskich, lokalnych sołeckich stowarzyszeń, zrzeszenia grup zawodowych czy pasjonatów różnych dziedzin sportowych, przyczynia się do ich częściowego renesansu. Dzięki **zmniejszeniu kwoty do 100 tys. zł.** na operacje z zakresu podejmowania działalności gospodarczej, stwarza się szansę dla większej liczby wnioskodawców na otrzymanie wsparcia finansowego tworząc kolejną wartość dodaną podejścia LEADER.

Ponadto wartość dodaną podejścia LEADER w realizacji LSR uzyskano dzięki doborowi zakresu wsparcia, wyborowi dostępnych źródeł dofinansowywania, przyjętego sposobu wdrażania LSR.

Dobór zakresu wsparcia dokonano na podstawie przeprowadzonych wielu spotkań z mieszkańcami, otrzymanych ankiet. Spotkania konsultacyjne odbywały się w każdej gminie członkowskiej. Poświęcone były omówieniu planowanych zakresów w ramach EFRR, EFS+, PS WPR. W badaniach mieszkańców pytano o potrzebne działania w sferach: społecznej, ochrony środowiska i infrastruktury, przedsiębiorczości i gospodarki, współpracy międzyludzkiej i międzygminnej. W trakcie prac nad LSR zorganizowano także badanie: „Zgłoś pomysł na projekt” – ankieta pomysłów projektowych, które również posłużyły do konstrukcji zakresów wsparcia. Ponadto sformułowano cele w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych, z którymi boryka się obszar LGD, ale z wykorzystaniem lokalnych potencjałów.

Wybór dostępnych źródeł finansowania. Niniejsza LSR jest strategią wielofundusową, czyli współfinansowaną z trzech funduszy strukturalnych: *Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego* (EFRR), *Europejskiego Funduszu Społecznego Plus* (EFS+) oraz *Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich*. Zakresy w ramach tych funduszy odpowiadają na potrzeby i problemy wynikające z diagnozy przeprowadzonej przez LGD oraz szeregu warsztatów, spotkań i dyskusji z mieszkańcami, lokalnymi liderami.

Przyjęto sposób wdrażania LSR poprzez stosowanie harmonizacji zakresów tematycznych następujących po sobie naborów wniosków, ale także z uwzględnieniem innych inwestycji (gminnych) realizowanych na obszarze LSR. Planuje się, np. w pierwszej kolejności realizację projektów dotyczących rewitalizacji obszarów i obiektów, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne, a następnie wyposażenie tychże obiektów i przestrzeni, miejsc aktywności lokalnej w sprzęt do prowadzenia działalności ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej co pozwoli na rozwój lokalnej społeczności. Nastąpi również kontynuacja działań rozpoczętych w perspektywie 2014-2020. Mowa tu np. o klubach seniora, które dzięki wsparciu finansowym poprzez LGD powstają i funkcjonują na obszarze LGD FB.

Spośród dostępnych **metod wdrażania operacji w ramach LSR wykorzystano projekty grantowe, oraz projekty partnerskie i operacje realizowane w partnerstwie.**

Projekty grantowe. Są one odpowiedzią na potrzeby zgłaszane podczas spotkań konsultacyjnych. Szczególne potrzeby zgłaszają koła gospodyń wiejskich, stowarzyszenia czy pasjonaci różnych dziedzin. Projekty grantowe umożliwiają elastyczną realizację, uproszczone procedury, są bardzo korzystne dla małych organizacji i grup nieformalnych. Projekty grantowe zaplanowano w ramach Przedsięwzięcia P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS

WPR), P.5.2 Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR) i P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR).

Projekty partnerskie i operacje realizowane w partnerstwie. W trakcie spotkań konsultacyjnych zaproponowano potrzebę premiowania w ramach kryteriów projektów partnerskich. Ponadto ze względu na wysokie oczekiwanie wyrażone w czasie konsultacji społecznych z mieszkańcami co do integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów oraz liderów społecznych zaplanowano organizację integracji wyjazdowej (wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe, wymiana doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego) w ramach Przedsięwzięcia P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)

Wpływ zastosowania podejścia LEADER/RLKS na rozwój społeczny. Metoda LEADER w znacznym stopniu pozytywnie wpływa na rozwój kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Mechanizmy stosowane w ramach LEADER/RLKS stwarzają warunki do powstawania nowych organizacji, formalizowanie i profesjonalizację organizacji już istniejących. Pozwoli to w przyszłości na sięganie przez te organizacje po inne środki na rozwój, spoza LSR, na realizację innych, być może większych projektów. Metoda LEADER pozwala małym organizacjom uczyć się realizacji projektów, lepiej rozumieć potrzeby otoczenia społecznego. Wzrasta współpraca pomiędzy mieszkańcami pochodzącymi z różnych grup społecznych oraz podmiotami z różnych sektorów: gospodarczego, społecznego, publicznego.

Na obszarze LGD będą realizowane projekty **przez inne podmioty**, które pozwolą osiągnąć **dodatkowe korzyści dla samej LSR**. Będą realizowane instrumenty terytorialne (IIT) – opisano w rozdz.5.1, które pozwolą na realizację projektów wzajemnie uzupełniających w podnoszeniu jakości życia mieszkańców LGD i rozwoju turystyki. Na obszarze LGD funkcjonują liczne podmioty administracji publicznej, które będą realizować działania wynikające z dokumentów strategicznych gmin, także w zakresie bieżącej działalności ośrodków kultury, opieki społecznej, szkół i innych jednostek. Operacje planowane w ramach LSR będą zharmonizowane z aktywnością tych podmiotów, co pozwoli na dodatkowe efekty synergiczne i komplementarne.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

6.1. Specyfikacja i opis celów

Niniejsza LSR jest strategią wielofundusową. Zdiagnozowane problemy oraz określone grupy docelowe, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji, będą wspierane ze środków dostępnych dla wielofunduszowej strategii: PS WPR 2023-2027 (EFRROW) i FEdP 2021-2027 (EFRR i EFS+).

Na obszarze LSR kompleksowo i komplementarnie wsparte zostaną przedsięwzięcia niwelujące problemy określone w diagnozie i wskazane podczas konsultacji społecznych, wynikające z badań i innych narzędzi partycypacyjnych wykorzystywanych w procesie prac nad dokumentem. Wszystkie cele i przedsięwzięcia uwzględniają wyniki diagnozy, co zostało szczegółowo wskazane w poszczególnych podrozdziałach Rozdziału IV i V oraz w niniejszym Rozdziale VI. Przy formułowaniu celów i przedsięwzięć oparto się w dużej mierze na wnioskach wynikających z konsultacji społecznych, co także zostało opisane w Rozdz. III Partycypacja oraz IV Analiza potrzeb i potencjału LSR. W procesie prac nad nową LSR stwierdzono także, iż wypracowana przed wieloma laty misja i wizja rozwoju LGD jest stale aktualna. Zmianie ulegają jednak cele szczegółowe i planowane do realizacji przedsięwzięcia. Określając cele szczegółowe dla nowej perspektywy wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju posłużono się

wynikami diagnozy społecznej tego obszaru, wynikami badań mieszkańców i wykonaną pracą analityczną i partycypacyjną w ramach prac grup roboczych.

Wizja stanowi opis stanu obszaru objętego LSR oczekiwany w przyszłości. Jest to obraz, wyobrażenie tego obszaru za kilka lat, przy optymistycznym założeniu wystąpienia korzystnych uwarunkowań zewnętrznych i realizacji zaplanowanych działań. Wizja rozwoju jest wynikiem wykorzystania endogennych potencjałów.

Wizja obszaru objętego LSR brzmi:

Obszar LGD - Fundusz Biebrzański jest obszarem o rozwiniętej infrastrukturze gospodarczej, społecznej, komunalnej, kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej z zachowaniem zabytków kultury i dziedzictwa historycznego oraz przyrodniczego. Tworzone przez aktywnych mieszkańców przedsiębiorstwa bazują na lokalnych zasobach i potencjale, tworząc miejsca pracy. Zorganizowane społeczności lokalne działają na rzecz dobra wspólnego, podnoszenia jakości życia, bezpieczeństwa i czystego środowiska. LGD - Fundusz Biebrzański współpracuje z innymi obszarami i podmiotami na rzecz promocji regionu i lokalnych produktów. LGD inicjuje współpracę transgraniczną z wykorzystaniem potencjału lokalnego.

Misja opisuje mandat do realizacji wizji rozwoju oraz ukazuje nadrzędne wartości (zasady), jakimi będą się kierować operatorzy strategii podejmując działania na rzecz realizacji wizji. Misja stanowi opis sposobu postępowania w celu urzeczywistnienia wizji.

Misja Lokalna Grupa Działania brzmi:

Lokalna Grupa Działania - Fundusz Biebrzański jest partnerstwem wspólnot samorządowych prowadzących współpracę międzysektorową instytucji samorządowych, pozarządowych, osób prawnych i partnerów gospodarczych oraz mieszkańców obszaru, której celem jest rozwój regionu poprzez pobudzenie aktywności społecznej, gospodarczej, rozwój przedsiębiorczości, infrastruktury oraz poprawę życia wszystkich mieszkańców w oparciu o lokalną kulturę, tradycję oraz potencjał przyrodniczy.

Z wizji i misji wynikają cele szczegółowe oraz przedsięwzięcia, rozumiane jako zbiór konkretnych działań (czasem nawet operacji), które pozwalają na osiągnięcie określonego celu.

W tabeli poniżej zaprezentowano cele, przedsięwzięcia wraz z uzasadnieniem wynikającym z analizy problemów i potencjałów z rozdz. IV oraz wyników procesu partycypacji (rozdz. III). Szczegółowe analizy i uzasadnienia odnośnie problemów, potencjałów i potrzeb obszaru LSR znajdują się w rozdz. IV. Poniżej wskazano tylko wnioski i wymieniono stosowne czynniki rozwoju. Opisano także sposób realizacji przedsięwzięć.

Tabela 41. Cele, przedsięwzięcia, sposób realizacji, uzasadnienie i powiązania z diagnozą i wynikami konsultacji

Przedsięwzięcie	Uzasadnienie sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru	Źródło finansowania	Sposób realizacji
Cel sformułowany w związku z kluczowymi zdiagnozowanymi problemami: rozproszenie sieci osadniczej; starzejące się społeczeństwo, migracje, wyludnianie się obszaru; niska dostępność obiektów, przestrzeni i usług dla osób ze szczególnymi potrzebami; potencjałami: unikalne środowisko naturalne i obszary chronione; potrzebami: ochrona przyrody i klimatu; racjonalizacja infrastruktury OZE; poprawa infrastruktury i usług społecznych; wzrost lokalnej innowacyjności. W badaniach mieszkańcy wskazywali jako problemy: emigracja młodych (83% wskazań badanych), rosnąca liczba seniorów (50%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potrzeby: budowę OZE (64% badanych); przebudowa i adaptacja zdegradowanych budynków i nadanie im nowych funkcji (55%); poprawa dostępu budynków i miejsc dla osób z niepełnosprawnościami (46%), poprawa estetyki przestrzeni (45%), budowa ścieżek rowerowych (54%), doposażenie obiektów kultury (47%). Projekty rewitalizacyjne i infrastrukturalne w miejscu zamieszkania poprawią dostęp do infrastruktury społecznej, skrócą czas dotarcia do usług, pośrednio w długim okresie poprawią ogólną atrakcyjność miejscowości co przyczyni się do wyhamowania migracji, zwłaszcza młodych i ograniczenia zjawiska starzejącego się społeczeństwa. Inwestycje w OZE, w tym w magazyny energii poprawią stan środowiska i przyczynią się do racjonalizacji infrastruktury OZE. Szansą na dodatkowe efekty indukcyjne będą projekty innowacyjne zaplanowane w ramach przedsięwzięć.			
Cel 1. Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii Sposób realizacji wraz z uzasadnieniem. W ramach celu zakłada się realizację operacji w formule konkursowej. W przypadku dużych projektów inwestycyjnych takie rozwiązanie jest najbardziej skuteczne i efektywne, wykorzystano doświadczenie z wdrażania LSR na lata 2014-2020. We wszystkich przedsięwzięciach uwzględniono innowacje typu „Biebrza I KNOW”. W ramach P.1.1 i P.1.2 uwzględniono innowacje typu „GREEN, GO and ENJOY”.			
Przedsięwzięcie P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR)	Na obszarze LGD istnieją obszary i budynki, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne. Jednocześnie jakość życia, czy nasilające się problemy społeczne, wynikają w dużej mierze z braku odpowiedniej oferty kulturalnej lub rekreacyjnej. Koniecznym jest zatem przywrócenie lokalnej społeczności terenów i obiektów, znajdujących się w przestrzeni publicznej. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem V. Zrównoważony rozwój terytorialny Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.).	FEoP 2021-2027 (EFRR)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Przedsięwzięcie P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	Konieczność realizacji przedsięwzięcia odpowiada na wielokrotnie zgłaszane podczas konsultacji potrzeby, dotyczące zwiększenia dostępności do infrastruktury kulturalnej, rekreacyjnej na obszarze objętym LSR. Mimo rozwoju ciągle widoczne są braki w zakresie m.in. infrastruktury sportowej, placów zabaw, miejsc rekreacji dla osób młodych i seniorów. Przedsięwzięcie jest zgodne z PS WPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 6).	PS WPR 2023-2027 (EFRROW)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Przedsięwzięcie P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)	Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na niedostateczny rozwój odnawialnych źródeł energii. Sektor energetyczny jest jednym z najszybciej rozwijających się sektorów oraz ulega ciągłym zmianom i modernizacjom. Również społeczeństwo dostrzega dobre strony w zmianach, jakie zachodzą dzięki zwiększeniu udziału odnawialnych źródeł energii w wprowadzonych innowacjach. Dlatego też zakres wsparcia jest zasadnym działaniem zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie pobór energii jest dość duży, chociażby na potrzeby gospodarstw rolnych. Montaż innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła z OZE oraz magazynów energii przyczyni się do racjonalizacji produkcji i zużycia energii (charakter proekologiczny).	FEoP 2021-2027 (EFRR)	Projekty realizowane w formule konkursowej.

Przedsięwzięcie	Uzasadnienie sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru	Źródło finansowania	Sposób realizacji
	Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem X. Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy ii.).		
Cel 2. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży			
Cel sformułowany w związku z kluczowymi zdiagnozowanymi problemami: odpływ ludzi młodych z terenów wiejskich; relatywnie słabszy niż w miastach dostęp do dobrej jakości edukacji przedszkolnej i szkolnej, niska dostępność obiektów, przestrzeni i usług dla osób ze szczególnymi potrzebami; potencjałami: potencjalna i realna aktywność społeczna; potrzebami: poprawa infrastruktury i usług społecznych; poprawa dostępu do usług opiekuńczo-wychowawczych i zdrowotnych; poprawa jakości edukacji. W badaniach mieszkańcy wskazywali jako problemy: emigracja młodych (83% wskazań badanych), niski poziom edukacji (42%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potrzeby: rozwój zajęć pozalekcyjnych w szkołach (52%), poprawa oferty edukacyjnej (50%), poprawa oferty żłobków i przedszkoli (46%). Projekty poprawią dostęp do zajęć i podniosą jakość edukacji przedszkolnej i szkolnej, w tym dla dzieci zdolnych, niepełnosprawnych. Poprawia to dostęp do dobrej oferty edukacyjnej i pośrednio w długim okresie poprawią ogólną atrakcyjność miejscowości co przyczyni się do wyhamowania migracji, zwłaszcza młodych i ograniczenia zjawiska starzejącego się społeczeństwa. Sposób realizacji wraz z uzasadnieniem. W ramach celu zakłada się realizację operacji w formule konkursowej. Takie rozwiązanie jest najbardziej skuteczne i efektywne, wykorzystano doświadczenie z wdrażania LSR na lata 2014-2020. We wszystkich przedsięwzięciach uwzględniono innowacje typu „Biebrza I KNOW”.			
Przedsięwzięcie P.2.1. Edukacja przedszkolna (EFS+)	Przedsięwzięcie odpowiada na zdiagnozowany problem niedostatecznej oferty edukacyjnej ośrodków wychowania przedszkolnego, polegających m.in. na kształtowaniu od najmłodszych lat kompetencji kluczowych, a także wsparcie dzieci w zakresie kształtowania umiejętności niezbędnych w dalszej ścieżce edukacyjnej. Ponadto przedsięwzięcie to rozszerzy ofertę ośrodków, która w niektórych przypadkach w niewystarczający sposób realizuje potrzeby dzieci. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. <i>Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego</i> Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy „f”).	FEoP 2021-2027 (EFS+)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Przedsięwzięcie P.2.2. Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego (EFS+)	Przedsięwzięcie odpowiada na zdiagnozowaną potrzebę podczas badań ankietowanych i spotkań konsultacyjnych podniesienia oferty edukacyjnej w małych szkołach, organizację zajęć dodatkowych, gdyż ze względu na typowo rolniczy charakter obszaru rodzice nie są w stanie dowozić na dodatkowe zajęcia do większych miejscowości. Poza tym na obszarze LSR są dość niskie wyniki z egzaminu 8-klasisty, szkoły wymagają wsparcia. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. <i>Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego</i> Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy „f”).	FEoP 2021-2027 (EFS+)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Cel 3. Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze			
Cel sformułowany w związku z kluczowymi zdiagnozowanymi problemami: starzejące się społeczeństwo, migracje, wyludnianie się obszaru; bezrobocie i niska aktywność ekonomiczna; niskie wynagrodzenia; odpływ ludzi młodych z terenów wiejskich; niski poziom przedsiębiorczości; rozdrobnione rolnictwo; obszary chronione utrudniające swobodne gospodarowanie; niewykorzystywany potencjał turystyczny; potencjałami: unikalne środowisko naturalne i obszary chronione; rolnictwo i potencjał branż powiązanych; potrzebami: wsparcie bezrobotnych i poszukujących pracy; rozwój przedsiębiorczości; rozwój infrastruktury turystycznej i zintegrowanej oferty turystycznej; rozwój agroturystyki; wzrost lokalnej innowacyjności. W badaniach mieszkańcy wskazywali jako problemy: mała liczba atrakcyjnych miejsc pracy dla młodych (91% badanych), emigracja młodych (83%), niski poziom zarobków (78%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potencjały: wysoka atrakcyjność przyrodnicza (74% badanych), atrakcyjne lokalne produkty (61%), silne rolnictwo (60%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potrzeby: projekty dotacyjne dla rozpoczynających działalność (67%), dla rozwijających działalność (63%), promocja producentów produktów lokalnych (57%).			

Przedsięwzięcie	Uzasadnienie sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru	Źródło finansowania	Sposób realizacji
Projekty wsparcia przedsiębiorców i kwater agroturystycznych będą wsparciem dla rynku pracy, przedsiębiorczości dla małych gospodarstw rolnych z wykorzystaniem potencjału rolnictwa i przyrody. W długim okresie przyczyni się to do poprawy wynagrodzeń na rynku, wzrostu miejsc pracy i w rezultacie do poprawy ogólnej atrakcyjności obszaru LSR co przyczyni się do wyhamowania migracji, zwłaszcza młodych i ograniczenia zjawiska starzejącego się społeczeństwa. Szansą na dodatkowe efekty indukcyjne w gospodarce będą projekty innowacyjne zaplanowane w ramach przedsięwzięć. Sposób realizacji wraz z uzasadnieniem. W ramach celu zakłada się realizację operacji w formule konkursowej. Takie rozwiązanie jest najbardziej skuteczne i efektywne, wykorzystano doświadczenie z wdrażania LSR na lata 2014-2020. We wszystkich przedsięwzięciach uwzględniono innowacje typu „Biebrza I KNOW”. W ramach P.3.1 i P.3.2 uwzględniono innowacje typu „GREEN, GO and ENJOY” oraz „BUY and GO”.			
Przedsięwzięcie P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR)	Podczas spotkań konsultacyjnych wielokrotnie zgłaszano potrzeby wsparcia w zakresie podejmowania działalności usługowej, w tym zakresie istnieje największe zapotrzebowanie. Ponadto podyktowane jest to tym, że istotnym problemem gospodarczym i społecznym na obszarze LGD jest trudna sytuacja młodych osób na rynku pracy. Możliwość stabilizacji zarobkowej wpływa bowiem na decyzje o zakładaniu rodziny, posiadaniu dzieci, ich kształceniu, wspieraniu starszego pokolenia, współdecydowaniu o kierunkach rozwoju miejsca zamieszkania. Wobec powyższego LGD podejmuje działania w celu zatrzymania ludzi młodych na obszarze LGD. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 1).	PS WPR 2023-2027 (EFRROW)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Przedsięwzięcie P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR)	Atrakcyjne tereny turystyczne, wiele ciekawych zabytków, parki narodowe i rezerваты, a także folklor, wielokulturowość i staropolska gościnność to idealne warunki do wykorzystania na tworzenie zagród edukacyjnych oraz agroturystyki. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 2).	PS WPR 2023-2027 (EFRROW)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Cel. 4 Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym			
Cel sformułowany w związku z kluczowymi zdiagnozowanymi problemami: starzejące się społeczeństwo, migracje, wyludnianie się obszaru; duży odsetek mieszkańców korzystających z pomocy społecznej; bezrobocie i niska aktywność ekonomiczna; potencjałami: potencjalna i realna aktywność społeczna, unikalne środowisko naturalne i obszary chronione; bogate i oryginalne dziedzictwo kulturowe; potrzebami: wsparcie seniorów; wsparcie bezrobotnych i poszukujących pracy; integracja przez kulturę; poprawa infrastruktury i usług społecznych; poprawa dostępu do usług opiekuńczo-wychowawczych i zdrowotnych. W badaniach mieszkańcy wskazywali jako problemy: rosnąca liczba seniorów (50%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potencjały: unikalne środowisko naturalne i obszary chronione (74% badanych), wysoka atrakcyjność kulturowa (45%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potrzeby: organizacja pomocy terapeutycznej i psychologicznej dla młodzieży (59% badanych), usługi dla osób z niepełnosprawnościami (56%), usługi uwzględniające starzenie się społeczeństwa (55%). Projekty wsparcia społecznego pozwolą na opiekę na seniorami i osobami z niepełnosprawnością, podniosą ich poziom życia, co jest ważne ze względu na to, iż duża część z tych osób to osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Wsparcie aktywności zawodowej umożliwi wzrost aktywności ekonomicznej. Aktywna integracja, także poprzez organizację pomocy terapeutycznej i psychologicznej oraz z wykorzystaniem kultury i przyrody umożliwi utrzymanie i rozwój aktywności społecznej przy pomocy lokalnych potencjałów. Sposób realizacji wraz z uzasadnieniem.			

Przedsięwzięcie	Uzasadnienie sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru	Źródło finansowania	Sposób realizacji
W ramach celu zakłada się realizację operacji w formule konkursowej. Takie rozwiązanie jest najbardziej skuteczne i efektywne, wykorzystano doświadczenie z wdrażania LSR na lata 2014-2020. We wszystkich przedsięwzięciach uwzględniono innowacje typu „Biebrza I KNOW”			
Przedsięwzięcie P.4.1. Aktywna integracja (EFS+)	Przedsięwzięcie wynika z konieczności walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Analiza danych obszaru wskazują, iż osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym powinny zostać objęte wsparciem w ramach LSR. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. <i>Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego</i> Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy „l”).	FEdP 2021-2027 (EFS+)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Przedsięwzięcie P.4.2. Aktywność społeczno-zawodowa (EFS+)	Przedsięwzięcie wynika z konieczności walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Analiza danych obszaru wskazują, iż osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym powinny zostać objęte wsparciem w ramach LSR. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. <i>Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego</i> Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy „h”).	FEdP 2021-2027 (EFS+)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Przedsięwzięcie P.4.3 Usługi opiekuńcze (EFS+)	Przedsięwzięcie odpowiada na zdiagnozowany problem starzejącego się społeczeństwa, który zidentyfikowano na spotkaniach konsultacyjnych oraz w analizie wypełnionych ankiet. Analiza danych statystycznych w roz. IV pokazuje również, że problem starzenia się społeczeństwa to problem nie tylko w skali LGD, czy województwa podlaskiego, ale również całego kraju. Dlatego też niezbędne jest podjęcie działań w celu realizacji projektów dotyczących rozwoju usług opiekuńczych dla potrzebujących osób w codziennym funkcjonowaniu. Przedsięwzięcie jest zgodne z priorytetem IX. <i>Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego</i> Funduszy Europejskich dla Podlaskiego 2021-2027 (cel szczegółowy „k”).	FEdP 2021-2027 (EFS+)	Projekty realizowane w formule konkursowej.
Cel 5. Rozwój aktywności i integracji społecznej w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz inteligentne formy współpracy			
Cel sformułowano w związku z kluczowymi zdiagnozowanymi problemami: starzejące się społeczeństwo, migracje, wyludnianie się obszaru; duży odsetek mieszkańców korzystających z pomocy społecznej; bezrobocie i niska aktywność ekonomiczna; potencjałami: potencjalna i realna aktywność społeczna, unikalne środowisko naturalne i obszary chronione; bogate i oryginalne dziedzictwo kulturowe; potrzebami: wsparcie seniorów; integracja przez kulturę; poprawa infrastruktury i usług społecznych. W badaniach mieszkańcy wskazywali jako problemy: emigracja młodych (83% wskazań badanych), rosnąca liczba seniorów (50%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potencjały: unikalne środowisko naturalne i obszary chronione (74% badanych), wysoka atrakcyjność kulturowa (45%), atrakcyjne lokalne produkty (61%). W badaniach mieszkańcy wskazywali jako potrzeby: organizacja wycieczek dla młodzieży (59%), wycieczek krajowych i zagranicznych (52%), organizacja festiwali, jarmarków i innych wydarzeń kulturalnych (51%), organizacja spotkań i warsztatów (50%), wspólna realizacja dużych inwestycji (58%), wzrost wpływu mieszkańców na decyzje władz (57%), wspólna organizacja imprez kulturalnych (51%), wsparcie liderów wiejskich (45%), usługi uwzględniające starzenie się społeczeństwa (55%). Projekty wsparcia integracji społecznej pozwolą na rozwój aktywności społecznej, wzrost kapitału społecznego, podniosą poziom życia mieszkańców, także osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Aktywna integracja będzie odbywać się z wykorzystaniem kultury i przyrody - lokalnych potencjałów. Wzrost współpracy dodatkowo wesprze proces budowania kapitału społecznego. W długim okresie doprowadzi to do poprawy atrakcyjności i jakości życia i przynajmniej częściowo zahamuje migrację młodych.			
Sposób realizacji wraz z uzasadnieniem. W ramach celu zakłada się realizację części operacji w formule konkursowej (takie rozwiązanie jest najbardziej skuteczne i efektywne, wykorzystano doświadczenie z wdrażania LSR na lata 2014-2020). W przypadku zaplanowanych projektów grantowych w ramach Smartvilage zastosowano konieczny do wdrażania model. Formuła grantowa (równoległa z formułą			

Przedsięwzięcie	Uzasadnienie sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru	Źródło finansowania	Sposób realizacji
konkursową) zostanie również zastosowana w przypadku P.5.2. i P.5.3. - taka forma realizacji pozwala na ścisły kontakt LGD z lokalnymi organizacjami na każdym etapie realizacji, wdrażania i rozliczania operacji, tym samym na pogłębienie współpracy (wykorzystano doświadczenia z wdrażania LSR na lata 2014-2020). We wszystkich przedsięwzięciach uwzględniono innowacje typu „Biebrza I KNOW” poza P.5.1, P.5.3, P5.4. W ramach przedsięwzięcia P.5.4. zaproponowano realizację projektów partnerskich ze względu na wysokie oczekiwanie wyrażone w czasie konsultacji społecznych oraz badań mieszkańców co do integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów oraz liderów społecznych.			
Przedsięwzięcie P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR)	Na obszarze LGD brakuje lokalnych koncepcji rozwoju opracowanych dla mniejszych miejscowości. Taka forma pozwoli zaktywizować społeczność lokalną, w tym osoby młode i seniorów (różne pokolenia) w tworzenie planu rozwoju swoich miejscowości (współdecydowanie o rozwoju). Niestety niewystarczające środki na wspieranie inicjatyw lub małe możliwości pozyskiwania środków publicznych na inicjatywy lokalne, hamują aktywność mogącą przysłużyć się lokalnej społeczności w różnym zakresie. Przedsięwzięcia Smartvilage są odpowiedzią na w/w potrzeby. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 5).	PS WPR 2023-2027 (EFRROW)	Projekt grantowy.
Przedsięwzięcie P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)	Przedsięwzięcie rozwiązuje wskazane przez społeczność potrzeby dotyczące włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji. Sytuacja demograficzna na obszarze LGD jest niekorzystna. Starzejące się społeczeństwo było wielokrotnie wskazywane przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych. Równocześnie na całym obszarze LGD występuje zjawisko zmniejszania się liczby młodych i ujemne saldo migracji. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 8).	PS WPR 2023-2027 (EFRROW)	Projekty realizowane zarówno w formule konkursowej jak również grantowej.
Przedsięwzięcie P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	Podczas spotkań konsultacyjnych wielokrotnie zgłaszano potrzeby wsparcia w zakresie dziedzictwa kulturowego, zachowania i promowania tradycji. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 9).	PS WPR 2023-2027 (FRROW)	Projekty realizowane zarówno w formule konkursowej jak również grantowej.
Przedsięwzięcie P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)	Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na potrzeby dotyczące włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych lub innych osób w niekorzystnej sytuacji. Planowane przedsięwzięcie umożliwi integrację i współpracę z partnerami spoza obszaru LSR włączając w działania grupy osób tego potrzebujące. Przedsięwzięcie jest zgodne z PSWPR 2023-2027 w ramach interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (zakres nr 8).	PS WPR 2023-2027 EFRROW	Projekty realizowane w formule konkursowej.

6.2. Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania

W trakcie prac nad LSR podjęto decyzję o przyjęciu pięciu szczegółowych celów rozwoju, które są konkretyzacją wizji rozwoju. Numeracja celów spełnia wyłącznie funkcję porządkującą, nie zaś hierarchizującą; cele są sobie równe pod względem wagi i znaczenia. Do celów przypisano przedsięwzięcia stanowiące operacjonalizację ich osiągnięcia.

Aby nie powielać treści w poszczególnych podrozdziałach szczegółowe przyporządkowanie celów oraz źródeł ich finansowania znajduje się w podrozdziale 6.1 oraz w załączniku nr 1 do LSR (Cele i przedsięwzięcia).

Wydatkowanie na cel 1. Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii wyniesie 4 111 816,43 Euro, w tym 1 045 000,00 Euro z PS WPR i 3 066 816,43 Euro z EFRR. Cel 2 Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży obejmuje koszt 293 969,52 Euro, w całości finansowany ze środków EFS+, a cel 3. Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze dotyczy środków w wysokości 525 000 Euro pochodzących w całości z PS WPR.

Działania w ramach celu 4. Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym będą finansowane w całości z EFS+ (1 672 266,35 Euro). Działania w ramach celu 5 to planowany koszt 430 000,00 Euro finansowany z PS WPR.

Wsparcie z PS WPR koncentruje się na trzech celach: 1, 3 i 5.

6.3. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, opis sposobów realizacji wybranych przedsięwzięć z uzasadnieniem

Poniżej w tabeli scharakteryzowano przedsięwzięcia w ramach poszczególnych celów.

Przewidziano wsparcie działalności gospodarczej jedynie w zakresie celu 3. Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze. Wsparcie działalności gospodarczej koncentruje się w obszarze turystyki i usług z nią powiązanych łańcuchem wartości np. produkty lokalne, pamiątkarstwo, handel powiązany z turystyką; usługi rehabilitacyjne; usługi czasu wolnego; usługi noclegowe, gastronomiczne, i inne powiązane z turystyką.

Przewidziano wsparcie dla rolników i ich rodzin w zakresie działalności pozarolniczej dotyczącej tworzenia i rozwoju gospodarstw agroturystycznych oraz tworzenia i rozwoju zagród edukacyjnych.

Innowacyjność i opis metod jej wdrożenia

Zgodnie z dokumentacją dotyczącą przygotowania LSR przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie na obszarze objętym LSR nowego lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych w kontekście lokalnym.

Analiza poziomu innowacyjności w skali lokalnej oraz spotkania i dyskusje w ramach grup roboczych wskazują na niski ogólny poziom innowacyjności na obszarze LSR. W związku z tym, że istotnym potencjałem obszaru LSR jest unikalna wartość przyrodnicza i silne rolnictwo, w turystyce i branżach z nią powiązanych upatruje się jednej z szans rozwojowych. **W związku z tym zaproponowano trzy kierunki innowacyjności w ramach LSR. Powiązane ze sobą, dające efekt synergii, łączące i wykorzystujące lokalne potencjały, a jednocześnie wnoszące rozwiązania nowe na obszarze LSR.**

„BUY and GO”

Na analizowanym terenie funkcjonuje dużo kwater agroturystycznych i gospodarstw rolnych, które produkują zdrową żywność wg tradycyjnych receptur. Jest też duża grupa rękodzielników i innych osób wytwarzających lokalne pamiątki. Problemem jest jednak zbyt tych produktów, wymaga on bowiem osobistego, dużego zaangażowania rolników/ producentów w proces sprzedaży na targowiskach lub drogą internetową. Specyfika pracy w rolnictwie powoduje, że bardzo często w sezonie turystycznym mnóstwo chętnych osób chciałoby zakupić tradycyjne wyroby, ale w tym czasie rolnicy pracują w polu. Nie dochodzi do spotkania klienta i sprzedającego, na czym tracą mieszkańcy obszaru LSR. W związku z tym potrzebne są rozwiązania organizacyjne i technologiczne umożliwiające sprzedaż produktów bez obecności w tym samym czasie kupującego i sprzedającego. W związku z tym zaproponowano w LSR następującą definicję innowacyjności:

„rozwiązanie techniczno-organizacyjne umożliwiające realizację transakcji kupna-sprzedaży produktów lokalnych (żywnościowych i innych) bez konieczności przebywania w miejscu dokonywania transakcji jednocześnie klienta i sprzedającego”.

Rozwiązania te mogą przybrać formę zaawansowanych technicznie, np. automaty vendingowe, gdzie np. rolnik w dowolnym dla siebie momencie może uzupełnić automat towarem, a klienci w dowolnym momencie mogą skorzystać z automatu. Dopuszczalne są dowolne rozwiązania zawansowane technologicznie i automatyczne, półautomatyczne lub inne formy spełniające definicję innowacyjności. Innowacyjność ma zastosowanie do przedsięwzięć: P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR), P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR).

„Biebrza I KNOW”

Jednym z istotnych problemów na obszarze LGD jest niewystarczająca koordynacja i integracja zasobów wykorzystywanych dla rozwoju w kontekście posiadanych potencjałów przyrodniczych, rolniczych i rozwoju turystyki. Na analizowanym terenie brakuje rozwiązania integrującego wiedzę i informacje o atrakcjach przyrodniczych, produktach lokalnych, aktywności mieszkańców, szlakach turystycznych, obiektach dziedzictwa kulturowego i innych ważnych elementach przestrzeni społeczno-gospodarczej istotnych dla rozwoju obszaru. **W związku z tym, jako podejście innowacyjne zaproponowano w ramach kosztów zarządzania opracowanie aplikacji na telefon, która wypełni opisaną lukę.** Aplikacja posłuży integracji społecznej, komunikacji, promocji zarówno LSR, jak i całego obszaru. Aplikacja będzie spełniała kilka funkcji:

- informacyjną (zebrane w jednym miejscu informacje z obszaru LGD o atrakcjach przyrodniczych, kulturowych, ofercie produktów lokalnych, ofercie turystycznej, szlakach turystycznych, dydaktycznych, itd.
- promocyjną (w kontekście turystycznym i aktywności społecznej).
- integracyjną i aktywizującą (wkład merytoryczny, treść informacyjną do aplikacji będą tworzyć mieszkańcy LGD w ramach realizowanych projektów LSR).

Funkcje aplikacji i jej wdrożenia mają działać w zaprezentowany poniżej sposób. Przykładowo dom kultury zaplanuje projekt grantowy dotyczący organizacji warsztatów kreatywnych dla mieszkańców i turystów. W ramach projektu powstanie oferta (warsztaty). Przy aplikowaniu o środki beneficjent będzie mógł zadeklarować uczestnictwo w innowacji, które będzie rozumiane jako przygotowanie treści oferty i jej aktualizacji do umieszczenia w aplikacji. Deklaracja udziału w innowacji będzie premiowana w lokalnych kryteriach wyboru.

Mieszkańcy LGD będą także mogli występować o granty specjalnie dedykowane przygotowaniu informacji o atrakcjach przyrodniczych i turystycznych obszaru LGD. Dzięki

temu, po kilku latach działania aplikacji, większość informacji dotyczących historii, kultury, przyrody, atrakcji turystycznych, produktów lokalnych, inicjatyw lokalnych, oferty kulturalnej, integracyjnej obszaru LGD będzie skupiona w jednym miejscu, w aplikacji. Będzie to miało duże znaczenie dla promocji obszaru (dostęp do informacji w jednym miejscu), integracji mieszkańców, którzy w pewnej części sami będą autorami zawartych tam treści. Oczywiście wdrożenie platformy wymaga rozwiązań informatycznych, zapewnienia obsługi administracyjnej, redakcyjnej, szerokiej koordynacji. Będzie to finansowane z kosztów bieżących (zarządzania) LGD. Zaplanowano także animowanie do włączenia do udziału w tej innowacji oraz punkty premiujące w kryteriach oceny za udział w tej innowacji.

W związku z tym innowację dla beneficjentów i mieszkańców określono jako:

„udział we wdrożeniu aplikacji pełniącej funkcję informacyjną, promocyjną, integracyjną i aktywizującą, w której treść będzie przygotowywana przez mieszkańców LGD” - innowacyjność ma zastosowanie do wszystkich przedsięwzięć.

„GREEN, GO and ENJOY”

W ramach spotkań grup roboczych stwierdzono, że na obszarze LSR brakuje rozwiązań w szczególności z zakresu zielonego transportu, w powiązaniu z turystyką. Na obszarze LSR dostrzegane są ograniczone usługi w zakresie komunikacji zbiorowej, nie ma systemu roweru miejskiego, innych form komunikacji, które mogą być przydatne w okresie wakacyjnym. W związku z tym zaproponowano, aby w ramach wybranych przedsięwzięć beneficjenci wprowadzili rozwiązania z zakresu zielonego transportu.

W związku z tym innowację dla beneficjentów i mieszkańców określono jako:

„zastosowanie dowolnego rozwiązania w zakresie transportu, które nie będzie wykorzystywać bezpośrednio paliw kopalnych”.

Rozwiązania te mogą przybrać formę zaawansowanych technicznie, np. elektryczne rowery, elektryczne hulajnogi, melekсы, riksze; systemy roweru miejskiego/ wiejskiego lub inne formy spełniające definicję innowacyjności.

Innowacyjność ma zastosowanie do przedsięwzięć: P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR), P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR), P.3.1, Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR), P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR).

Intencją LGD jest, aby takie rozwiązania (nawet pojedyncze melekсы, komplety rowerów) były wdrażane np. przy okazji rewitalizacji rynku lub remontu innych obiektów publicznych (dając możliwość zwiedzania okolicy) lub przy okazji tworzenia przez firmy (kwatery agroturystyczne) nowej oferty dla turystów i mieszkańców (rozszerzając ofertę).

Wdrożenie innowacyjnych rozwiązań zaproponowanych w ramach LSR przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego tego obszaru. W sezonie turystycznym jest wielu chętnych do zakupu lokalnych wyrobów, ale rolnicy nie są w stanie ich obsługiwać ze względu na inne obowiązki w gospodarstwie. Innowacja „BUY and GO” w szczególności spowoduje możliwość elastycznej sprzedaży produktów żywnościowych przez rolników, innych kategorii produktów np. przez lokalnych artystów (pamiątki). Dzięki temu wzrosną dochody mieszkańców. Aktualnie ze względu na ograniczone możliwości kontaktu sprzedawca-kupujący część klientów nie dokonuje zakupów.

Innowacja „Biebrza I KNOW” ma jeszcze większe znaczenie – zapewnia przepływ informacji pomiędzy turystami, mieszkańcami i oferującymi usługi – przedsiębiorcami, rolnikami, innymi usługodawcami. Aplikacja umożliwi łatwiejszą komunikację pomiędzy mieszkańcami, bardziej ich zaktywizuje do współpracy, dzięki temu wzrośnie efektywność działań kulturalnych i integracyjnych. Turyści będą mieli możliwość uzyskania informacji o całej ofercie turystycznej, kulturalnej i innych usługach realizowanych w dolinie Biebrzy. Ułatwi to im korzystanie z oferty, przyczyni się do wzrostu sprzedaży tych usług, lepszej promocji całego obszaru LSR.

Innowacja „GREEN, GO and ENJOY” to przede wszystkim częściowo rozwiązany problem komunikacji zbiorowej, ale też atrakcja turystyczna w ramach oferty usług na obszarze LSR. W sezonie turystycznym swobodny dostęp do nowoczesnej komunikacji, ułatwia turystom i mieszkańcom udział w wydarzeniach kulturalnych, zwłaszcza wieczorem i w nocy.

Proponowane innowacyjne podejście daje też szansę na efekt synergii – ogólny wzrost atrakcyjności obszaru, efektywne wykorzystywanie lokalnych potencjałów (przyroda, rolnictwo, kultura, aktywność społeczna) połączone z nowymi technologiami i pomysłami na rozwój. Ze względu na duży potencjał promocyjny, LGD ma nadzieję, że wdrożone innowacje będą wstępem do zmiany myślenia o rozwoju przez wiele podmiotów i mieszkańców na obszarze LSR. Po wdrożeniu innowacji będzie większa motywacja do kolejnych innowacji, nastąpi rewolucja w świadomości, że to innowacje pobudzają rozwój i w przyszłości będzie ich więcej na obszarze LSR.

W LSR zaplanowano animowanie do wdrożenia innowacji (m.in. warsztaty, szkolenia, spotkania), zarówno w planie komunikacji, jak i w ramach przedsięwzięcia P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR) co ma także odzwierciedlenie we wskaźnikach produktu. Wykorzystane zostaną metody wdrażania innowacji m.in. burza mózgów, myślenie projektowe i inne. Wszystkie zastosowane działania animacyjne będą całością procesu innowacyjnego, przyczynią się do powstawania, dojrzewania i upowszechniania rozwiązań innowacyjnych, praktycznemu ich zastosowaniu, co będzie skutkowało poprawą sytuacji ekonomiczno-społecznej oraz rozwojowi całego obszaru LSR.

Dodatkowo LGD planuje realizację projektów innowacyjnych w przedsięwzięciu P.1.3. Odnawialne źródła energii (OZE) – z rozwiązaniami innowacyjnymi od niedawna wdrażanymi w kraju (np. OZE oparte o perowskity).

Tabela 42. Opis przedsięwzięć, wskaźniki produktu i rezultatu

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
1.	P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR)	Przedsięwzięcie dotyczy rewitalizacji obszarów zdegradowanych i obejmuje inwestycje infrastrukturalne ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarze rewitalizowanym. W ramach przedsięwzięcia będzie realizowany następujący typ projektów: 1) Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR objętego rewitalizacją. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027 (Działanie FEoP.05.04 Lokalna kultura i turystyka, typ projektu 4) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	PLRO148. Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] PLRO146. Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]	PLRR048 Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji [osoby]
2.	P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w następującym zakresie wsparcia: poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej. Przedsięwzięcie dotyczy operacji mniejszych niż 1 mln euro. W ramach przedsięwzięcia może być wspierany określony rodzaj infrastruktury, który służy zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnej. Infrastruktura będąca efektem tej inwestycji jest ogólnodostępna i niekomercyjna lub obejmuje obiekty użyteczności publicznej. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie; pozostałe grupy: seniorzy (60+), ludzie młodzi do 25 lat. Warunki realizacji projektów zgodnie ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	Liczba inwestycji w lokalną infrastrukturę publiczną [szt.] Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności seniorów [szt.] Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności osób młodych [szt.] Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR [liczba osób]
3.	P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: 1) Inwestycje z zakresu budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła ze wszystkich rodzajów OZE, w szczególności z biomasy, biogazu, biometanu, energii wiatru, słońca oraz Ziemi (geotermia), wraz z magazynami energii lub ciepła działającymi na potrzeby danego źródła OZE oraz przyłączeniem do sieci, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności. 2) Budowa lub rozbudowa magazynów energii elektrycznej oraz magazynów ciepła poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności. Projekty realizowane w formule konkursowej. W ramach przedsięwzięcia planuje się realizację projektów parasolowych przez samorządy lokalne na rzecz mieszkańców	PLRO238. Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej [szt.] FEoPD04. Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej [MWh] PLRO033 – Liczba jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej z OZE [szt.]	PLRR110 – Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii [szt.] RCR031 – Wytworzona energia odnawialna ogółem (w tym: energia elektryczna,

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
		obszaru LGD w zakresie zakupu i montażu magazynów energii i/lub innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła z OZE. Projekty dla mieszkańców i instytucji publicznych. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027 (Działanie FEoP.10.01 Lokalna energia odnawialna, typ projektów 1-2) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.		energia cieplna) [MWh/rok]
4.	P.2.1 Edukacja przedszkolna (EFS+)	W ramach przedsięwzięcia będzie realizowany następujący typ projektów: 1) Edukacja przedszkolna. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby młode do 25 r., osoby z niepełnosprawnościami (dzieci), migranci (dzieci migrantów). Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027 (Działanie FEoP.09.01 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia, typ projektu 1) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	PLFCO11. Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dostosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością [szt.] PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej [osoby]	Nie dotyczy
5.	P.2.2. Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego (EFS+)	W ramach przedsięwzięcia będzie realizowany następujący typ projektów: 1) Kształcenie ogólne. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice, także osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami, migranci (dzieci migrantów). Wsparcie dotyczy szkół małych do 100 uczniów. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027 (Działanie FEoP.09.01 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia, typ projektu 2) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem [podmiot] PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem [osoby]	PLFCR01. Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu [osoby]
6.	P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w następujących zakresach wsparcia: 1. Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez: a. podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia. Zakres branż podlegających wsparciu w ramach projektów okołoturystycznych: turystyka i usługi z nią powiązane łańcuchem wartości np. produkty lokalne, pamiątkarstwo, handel	Liczba powstałych przedsiębiorstw okołoturystycznych [szt.] Liczba powstałych przedsiębiorstw innych niż w sektorze turystyki [szt.] Liczba wspartych działających przedsiębiorstw [szt.]	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. Liczba

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
		powiązany z turystyką; usługi rehabilitacyjne; usługi czasu wolnego; usługi noclegowe, gastronomiczne, i inne powiązane z turystyką. Wsparciu podlegać będą również branże nie związane z turystyką. Kwota dotacji w zakresie podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej ograniczona do 100 000 zł. Kwota dotacji w zakresie rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej ograniczona do 300 000 zł. Warunki realizacji projektów zgodnie ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	Liczba osób którym udzielono wsparcia (kobiety) [osoby] Liczba operacji w których wykorzystano innowacje [szt.]	utworzonych miejsc pracy [szt.]
7.	P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w następującym zakresie wsparcia: Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania: gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia. Warunki realizacji projektów zgodnie ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	Liczba utworzonych lub rozwiniętych kwater agroturystycznych [szt.] Liczba utworzonych lub rozwiniętych zagród edukacyjnych [szt.] Liczba operacji w których wykorzystano innowacje [szt.] Liczba osób którym udzielono wsparcia (kobiety) [osoby]	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. [liczba przedsiębiorstw]
8.	P.4.1. Aktywna integracja (EFS+)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: - Rozwój usług wsparcia rodziny przeżywającej trudności opiekuńczo-wychowawcze, w tym m.in. asystentury rodzinnej, poradnictwa specjalistycznego, mediacji, pomocy prawnej, grup wsparcia, rodziny wspierającej, usług interwencji kryzysowej oraz usługi w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, w tym przemocy w rodzinie. - Wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży m.in.: ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi. - Usługi dla dzieci i młodzieży wymagających wsparcia, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnością, przebywających w rodzinach oraz w różnego rodzaju instytucjach całodobowych, np. w ośrodkach wychowawczych. - Działania wspierające otoczenie osób objętych wsparciem, aktywizacja społeczna osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym na rzecz rozwoju lokalnego (wyłącznie jako element wsparcia).	EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem [osoby]	PLHILCR01. Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu [osoby]

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
		5) Wsparcie na rzecz aktywnej integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym kierowane do seniorów. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, młodzież, rodzice. Jako osoby w osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami, kobiety, pozostałe grupy: osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ludzie młodzi do 25 lat, seniorzy. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FE dP 2021-2027 (Działanie FE dP.09.04 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej, typ projektów 1-5) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.		
9.	P.4.2. Aktywność społeczno-zawodowa (EFS+)	W ramach przedsięwzięcia będzie realizowany następujący typ projektów: 1) Kompleksowe i zindywidualizowane programy aktywizacji społeczno-zawodowej z wykorzystaniem usług aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym i edukacyjnym, służące aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin (w tym osób w kryzysie bezdomności) oraz osób biernych zawodowo. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w niekorzystnej sytuacji: osoby poszukujące zatrudnienia. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FE dP 2021-2027 (Działanie FE dP.09.02 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej, typ projektu 1) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie [osoby]	PLHILCR01. Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu [osoby]
10.	P.4.3. Usługi opiekuńcze (EFS+)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów: 1) Rozwój usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu: - w miejscu zamieszkania (niestacjonarnie), - w formach stacjonarnych poprzez tworzenie miejsc: - stałego lub krótkookresowego pobytu dziennego, - stałego lub krótkookresowego pobytu całodobowego w placówkach, w których są realizowane usługi społeczne świadczone w społeczności lokalnej lub miejsc opieki wytchnieniowej w formie krótkookresowego pobytu, - w gospodarstwach opiekuńczych.. 2) Rozwój usług asystenckich wspierających aktywność społeczną, edukacyjną lub zawodową dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w szczególności dla osób z niepełnosprawnościami. 3) Działania zapobiegające umieszczaniu osób wymagających wsparcia w placówkach całodobowych długoterminowych.	PLKLCO02. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie [osoby]	PLKLCR02. Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej [szt.]

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
		4) Wsparcie procesu usamodzielniania osób przebywających w placówkach całodobowych. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnością i ich opiekunowie, seniorzy. Szczegółowe warunki realizacji projektów zgodnie z SZOP FEoP 2021-2027 (Działanie FEoP.09.03 Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych, typ projektu 1-4) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.		
11.	P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty polegające na przygotowaniu koncepcji inteligentnej wsi. Koncepcje powinny: 1) uwzględniać użycie technologii cyfrowych i telekomunikacyjnych lub lepsze wykorzystanie wiedzy, 2) wykazywać korzyść dla lokalnej społeczności, m.in. w zakresie poprawy jakości życia, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska i klimatu, problemów dotyczących niedoinwestowania, starzejącego się społeczeństwa, wyludnienia, niewystarczającej ilości miejsc pracy, przepaści cyfrowej. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR. Warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	Liczba opracowanych koncepcji smartvillage [szt.]	R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi [liczba strategii]
12.	P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w następującym zakresie wsparcia: – włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji., <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym; osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby młode do 25 lat, seniorzy, kobiety, osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, osoby poszukujące zatrudnienia. Warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla osób młodych do 25 r. ż. [szt.] Liczba udzielonych grantów [szt.] Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących [szt.] Liczba operacji realizowanych w partnerstwie podmiotów z obszaru LSR [szt.] Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla seniorów [szt.]	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego [liczba osób]

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
			Liczba zorganizowanych wydarzeń animacyjnych do wdrożenia innowacji [szt.] Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla osób z grup w niekorzystnej sytuacji zdiagnozowanych na obszarze LSR [szt.]	
13.	P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w następującym zakresie wsparcia: – ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi. Projekty mogą dotyczyć m.in.: 1) Promocji dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarnego. 2) Organizacji szkoleń, pokazów, warsztatów oraz innych działań w celu promowania i zachowania dziedzictwa obszaru objętego LSR. 3) Zakupie strojów ludowych, regionalnych, wyposażenia niezbędnego do realizacji celu przedsięwzięcia. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby młode do 25 lat, seniorzy. Warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.	Liczba udzielonych grantów [szt.] Liczba inicjatyw związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym [szt.] Liczba zorganizowanych działań animacyjnych dla seniorów i/lub osób do 25 r.ż. [szt.]	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego [liczba osób]
14.	P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)	W ramach przedsięwzięcia będą realizowane operacje w następującym zakresie wsparcia: – włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji. Realizowane projekty będą dotyczyły integracji partnerskiej: 1) Organizacja integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów (wycieczki krajowe i międzynarodowe) – projekty partnerskie. 2) Organizacja integracji wyjazdowej dla liderów społecznych (wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe, wymiana doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego, międzykulturowego i międzypokoleniowego z partnerami spoza LSR oraz zagranicznymi) – projekty partnerskie. 3) Inne działania w zakresie włączenia społecznego. <u>Grupa docelowa:</u> mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby młode do 25 lat, seniorzy, partnerzy krajowi i zagraniczni.	Liczba projektów partnerskich międzynarodowych [szt.] Liczba projektów partnerskich krajowych [szt.] Liczba uczestników projektów partnerskich - osoby młode do 25 lat lub seniorzy [osoby]	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego [liczba osób]

Lp.	Przedsięwzięcie	Opis	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
		Warunki realizacji projektów zgodnie z PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) zostaną wskazane w Regulaminie naboru wniosków.		

Szczegółowe warunki realizacji projektów w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju będą zgodne z założeniami PS WPR oraz ze szczegółowymi wytycznymi dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) oraz będą zgodne z FEdP w obszarze celów polityki i celów szczegółowych/priorytetu/działania na rzecz realizacji lokalnych strategii rozwoju (w tym zgodne z SZOP FEdP 2021-2023) w zakresie:

- grupy docelowej;
- zakresu merytorycznego i zasad wsparcia;
- poziomu dofinansowania i alokacji poszczególnych funduszy przeznaczonych na wdrażanie i zarządzanie LSR;
- planowanych do osiągnięcia wskaźników.

6.4. Przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć oraz zgodności ze wskaźnikami dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR.

Wskaźniki produktów przypisano do przedsięwzięć, wskaźniki rezultatów przypisano do celów. Wykorzystano wszystkie obowiązkowe i adekwatne wskaźniki produktu i rezultatu z programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR. Przy wskaźnikach rezultatu z PS WPR oraz wskaźnikach produktu i rezultatu z EFRR i EFS+ pozostawiono ich symbole klasyfikacyjne.

W związku z tym, że dwa wskaźniki: RCO080 Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność [szt.], RCO074 Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego [osoby] dotyczą całej LSR nie przypisywano ich do poszczególnych przedsięwzięć, jedynie w tym miejscu wskazano, że przyjmują one wartości:

- RCO080 - Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność – 1 szt.,
- RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego - 63 578 osób (dane wg stanu na 31.12.2020 roku).

Wskaźniki są przypisane wg programów i funduszy. Ze względu na fakt, iż niektóre wskaźniki rezultatu dotyczą tylko wybranych przedsięwzięć, pozostawiono w tabeli w formularzu nr 2: Plan działania, oznaczenia umożliwiające identyfikację tych wskaźników w stosunku do przedsięwzięć. Dodatkowo na poziomie poszczególnych przedsięwzięć, LSR została uzupełniona wskaźnikami własnymi LGD.

W przypadku celów i przedsięwzięć wspieranych w ramach FEdP 2021-2027 (EFS+ i EFRR) wskaźniki przyjęte do monitorowania w ramach LSR odnoszą się do Priorytetów V, IX i X FEdP 2021-2027, w ramach których realizowane będą operacje przewidziane w LSR. Ich pomiar odbywać się będzie w oparciu o definicje i metodologię zawartą w dokumentach: *Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027, Listy Wskaźników Kluczowych EFRR i EFS+*.

W przypadku przedsięwzięć realizowanych z PS WPR określono wskaźniki własne produktów uwzględniając doświadczenie LGD, potrzeby mieszkańców i możliwości finansowe LSR oraz zgodnie z zasadą adekwatności wskaźników do operacji. W przypadku wskaźników rezultatu posłużono się obowiązkową listą wskaźników rezultatu dla PS WPR wynikającą z dokumentacji aplikacyjnej w ramach wyboru LSR.

Wskaźniki są mierzalne, przejrzyste, wskazano je narastająco, do każdego z nich podano termin osiągnięcia wartości wg poszczególnych lat. Harmonogram osiągania wskaźników produktu i rezultatu uwzględnia wymagane kamienie milowe związane z wydatkowaniem środków z poszczególnych programów oraz opóźnienie we wdrażaniu RLKS jako narzędzia terytorialnego. Z tego powodu, w roku 2024 założenia osiągnięcia wartości wskaźników są bardzo ostrożne. Aby osiągnąć kamienie milowe związane z wydatkowaniem środków, lata 2024 i 2025 będą bardzo intensywne w zakresie ogłaszania konkursów. Stąd też stosownie zaplanowane są wartości wskaźników produktu i rezultatu. Ze względu na ok. roczną inercję w osiąganiu rezultatów konkretnych projektów (po realizacji) intensywny wzrost wartości większości wskaźników rezultatów zaplanowano w drugiej połowie z okresu realizacji LSR.

Szczegółowe przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć opisano w podrozdziale poprzednim, aby nie powielać tabel, znajdują się one także w załączniku, w formularzu nr 2: Plan działania.

Rozdział VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze związłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia

Szczegółowe kwestie dotyczące oceny i wyboru operacji, uregulowane zostaną w dwóch procedurach: *Procedura oceny i wyboru operacji w ramach LSR* (projekty konkursowe) oraz *Procedura wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych*. Zostaną one zaktualizowane i dostosowane do obowiązujących wytycznych i przepisów prawa w terminie 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej.

Celem i założeniem procedur jest m.in. określenie zasad w zakresie przeprowadzania prawidłowego naboru, wyboru i oceny operacji w ramach LSR, przekazania dokumentacji do Zarządu Województwa. Procedury wyboru i oceny operacji w ramach nowej LSR będą uchwalone przez Zarząd LGD. Na każdym koniecznym etapie opracowania procedur będą one konsultowane z Zarządem Województwa (ZW).

Organem decyzyjnym odpowiedzialnym za wybór operacji oraz ustalenie kwoty wsparcia będzie Rada LGD licząca od 9 do 15 członków (obecnie jest to 11 osób), w której ani reprezentanci władz publicznych, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji (art.33 ust. 3 lit. b rozporządzenia UE 2021/1060). Skład i zadania Rady określa Statut i Regulamin Rady. Cały proces wyboru i oceny operacji będzie zgodny z art.33 ust. 3 Rozporządzenia 2021/1060.

Główne etapy w ramach procedury konkursowej: ustalenie wysokości dostępnych środków; przekazanie informacji do ZW o zamiarze ogłoszenia naboru wniosków o przyznanie pomocy w ramach konkursu; podanie do publicznej wiadomości informacji o naborze wniosków; nabór wniosków; ocena wniosków złożonych w naborze; informacja do wnioskodawców o wybraniu bądź niewybraniu projektów; przekazanie dokumentów do ZW; protest (wraz całą procedurą rozpatrzenia protestu i ewentualną ponowną oceną).

7.2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami

LGD FB deklaruje zachowanie zgodności z kryteriami wyboru projektów ustanowionych dla programu regionalnego (FEdP) w doniesieniu do danego typu projektu i właściwego funduszu (EFRR lub EFS+). Jednocześnie LGD oświadcza, że projekty wskazane w LSR będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla EFS+ i EFRR, a także iż promowane będą projekty wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus.

Kryteria wyboru operacji w ramach realizacji LSR zostaną ustanowione po podpisaniu umowy ramowej (w terminie do 60 dni), w drodze przeprowadzonych konsultacji społecznych, przy zastosowaniu następujących metod partycypacyjnych: spotkanie otwarte (spotkanie konsultacyjne), konsultacje on-line, zespół roboczy. Proces tworzenia kryteriów zostanie oparty o wypracowane podczas prac nad LSR założenia i propozycje kryteriów (wykorzystanie informacji z etapu opracowywania LSR, zgodnie z tab. 44 Planowane lokalne kryteria wyboru wg przedsięwzięć). Kryteria wyboru będą załącznikiem do Procedur wyboru i oceny operacji zatwierdzanych przez Zarząd LGD. Procedury z kryteriami zostaną udostępnione na stronie internetowej LGD.

Z inicjatywą zmian w lokalnych kryteriach wyboru może wystąpić: grupa minimum 3 członków Rady, Zarząd, Komisja Rewizyjna, grupa minimum 10 członków zwyczajnych lub

mieszkańców obszaru LSR (wniosek o zmianę kryteriów opiniowany będzie przez Radę) - inkluzywność. Przy sposobie ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zachowuje się zgodność z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR oraz uwzględnia się powiązanie kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami a także z wnioskami z konsultacji społecznych.

W LSR zostaną ustalone trzy rodzaje kryteriów, które będą stanowiły kryteria obligatoryjne wynikające z wymogów dla programów i w ramach których planowane jest dofinansowanie LSR oraz dodatkowych wymogów ZW, jeśli takie zostaną sformułowane, tj.:

- kryteria obligatoryjne w odniesieniu do naborów i realizowanych typów operacji ze środków EFRROW.
- kryteria obligatoryjne w odniesieniu do naborów ogłaszanych w zakresie operacji finansowanych ze środków EFRR.
- kryteria obligatoryjne w odniesieniu do naborów ogłaszanych w zakresie operacji finansowanych ze środków EFS+.

Czwarty rodzaj kryteriów stanowić będą kryteria wyboru operacji o charakterze premiującym (rankingującym), które będą uwzględniały wyniki diagnozy obszaru LSR, cele i wskaźniki i których zastosowanie zapewni najefektywniejszy wybór operacji najlepiej pasujących do zaplanowanych przedsięwzięć. LGD będzie mogła również zastosować kryteria dostępne (zawężające możliwość wsparcia), które pozwolą ukierunkować wsparcie na operacje najlepiej odpowiadające potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasujące do przedsięwzięć.

Na etapie przygotowania LSR, w trakcie obowiązkowych konsultacji stacjonarnych realizowanych w każdej z gmin, zasady wyboru operacji i kryteria oceny były przedmiotem wstępnych dyskusji.

Tabela 43. Wynik konsultacji kryteriów wyboru projektów

Proponowane zasady wyboru/ kryteria oceny operacji	Ilość gmin w których zaakceptowano kryterium
Innowacyjność.	2
Miejsca pracy.	11
Pozytywny wpływ na rozwój turystyki, rolnictwa.	8
Pozytywny wpływ na środowisko.	8
Pozytywny wpływ na rozwój produktów lokalnych.	11
Pozytywny wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego.	11
Integracja społeczna. Liczba uczestników zajęć, wydarzeń.	11
Wykorzystanie OZE.	11
Grupy znajdujące się w szczególnej sytuacji (seniorzy, bezrobotni, inni).	7
Wpływ na równouprawnienie wg płci, rasy, statusu społecznego, itp.	8
Wykorzystanie technologii komunikacyjnych.	6
Wpływ na hamowanie migracji.	11
Wzrost zarobków.	11

Źródło: opracowanie na podstawie spotkań konsultacyjnych.

Wyniki konsultacji wskazują, że kryteria wyboru powinny uwzględniać wpływ operacji na kluczowe problemy i potencjały obszaru LSR.

Uwzględniając wyniki konsultacji oraz wyniki diagnozy obszaru LSR zaproponowano wstępnie szereg kryteriów lokalnych premiujących wg planowanych do realizacji przedsięwzięć

(zgodnie z tab. 44 Planowane lokalne kryteria wyboru wg przedsięwzięć). Propozycje te zostaną poddane konsultacjom na etapie opracowywania lokalnych kryteriów.

7.3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie ich definicji i zasad oceny, a także lub operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR, o ile zostały przewidziane w LSR

W LSR zaproponowano następującą definicję innowacyjności w czterech zakresach:

- **„BUY and GO”** - *„rozwiązanie techniczno-organizacyjne umożliwiające realizację transakcji kupna-sprzedaży produktów lokalnych (żywnościowych i innych) bez konieczności przebywania w miejscu dokonywania transakcji jednocześnie klienta i sprzedającego”* (zastosowanie do przedsięwzięć: P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR), P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR);
- **„Biebrza I KNOW”** - *„udział we wdrożeniu aplikacji pełniącej funkcję informacyjną, promocyjną, integracyjną i aktywizującą, w której treść będzie przygotowywana przez mieszkańców LGD”* (zastosowanie do wszystkich przedsięwzięć);
- **„GREEN, GO and ENJOY”** - *„zastosowanie dowolnego rozwiązania w zakresie transportu, które nie będzie wykorzystywać bezpośrednio paliw kopalnych”* (zastosowanie do przedsięwzięć: P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR), P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR), P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR), P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR).
- **Zastosowanie perowskitów** (zastosowanie w przedsięwzięciu P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)).

Wprowadza się ograniczenie polegające na tym, że liczba punktów premiujących za wszystkie kryteria innowacji dla danej operacji nie może być niższa **od 10% wszystkich punktów premiujących**. W ten sposób zaplanowano silne wsparcie rozwiązań innowacyjnych.

Szczegółowe wyjaśnienie charakteru innowacji znajduje się w rozdz. 6.3 (w tym informacje o animowaniu do wdrożenia innowacji).

7.4. Realizacja projektów grantowych, w tym smart village oraz operacji w partnerstwie z partnerami spoza obszaru LSR.

Projekty grantowe dotyczące koncepcji inteligentnej wsi zaplanowano w ramach przedsięwzięcia P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR).

Dla tego projektu grantowego proponuje się szczególne premiujące kryteria lokalne: Liczba grup osób będących w niekorzystnej sytuacji uczestniczących w opracowaniu koncepcji smart village, Liczba narzędzi partycypacyjnych użytych w procesie opracowania koncepcji smart village, Liczba mieszkańców wsi objętych koncepcją smart village, Liczba rozwiązań komunikacyjno-informacyjnych deklarowanych do zastosowania w koncepcji smart village, Liczba ludzi młodych zaangażowanych w opracowanie koncepcji smart village, Liczba seniorów zaangażowanych w opracowanie koncepcji smart village.

Dodatkowo projekty grantowe zaplanowano w ramach przedsięwzięcia:

- P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR),
- P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR).

Dla projektów/ operacji realizowanych w formule grantowej wprowadzono ograniczenie dotyczące maksymalnego dofinansowania w wysokości:

- 4 000 zł/grant – dotyczy P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR) – wysokość kwoty wynika z zapisów PS WPR.
- 25 000 zł/grant – dotyczy P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR) i P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR) – ograniczenie wynika z dużych potrzeb na obszarze objętym LSR w zakresie wyposażenia obiektów i grup artystycznych, organizacji działań wspierających i promujących dziedzictwo i aktywność mieszkańców. Wzięto również pod uwagę doświadczenia wyniesione w ramach dotychczasowego wdrażania projektów grantowych.

W LSR w ramach przedsięwzięcia P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR) zaproponowano realizację **projektów partnerskich** polegających na:

- organizacji integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów (wycieczki krajowe i międzynarodowe) – projekty współpracy.
- organizacji integracji wyjazdowej dla liderów społecznych (wizyty studyjne i dobre praktyki krajowe i międzynarodowe, wymiana doświadczeń między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego, międzykulturowego i międzypokoleniowego z partnerami spoza LSR oraz zagranicznymi) – projekty współpracy.

Projekty/ operacje realizowane będą w formule konkursowej.

Zdecydowano o takim charakterze projektów partnerskich ze względu na wysokie oczekiwanie wyrażone w czasie konsultacji społecznych oraz badań mieszkańców co do integracji wyjazdowej dla młodzieży i seniorów oraz liderów społecznych. W czasie spotkań wyrażano opinie, że mieszkańcy obszaru LSR i ich liderzy powinni zobaczyć jakie rozwiązania pod względem rozwiązań organizacyjnych w zakresie kultury, turystyki, rekreacji są na innych obszarach kraju i w innych państwach. W projektach partnerskich zakłada się wyjazdy integracyjne mieszkańców obszaru LSR do partnera oraz rewizyty mieszkańców innych obszarów na terenie LSR. Ma to duże znaczenie także dla planowania rozwiązań nowych i innowacyjnych na obszarze LSR. Podstawowym celem takich projektów jest integracja oraz nawiązywanie kontaktów i dzielenie się wiedzą.

Dla tych projektów partnerskich proponuje kryteria lokalne z uwzględnieniem elementów dotyczących promocji partnerstwa.

Tabela 44. Planowane lokalne kryteria wyboru wg przedsięwzięć

Nr	Kryterium	Cel 1.			Cel 2.		Cel 3.		Cel 4.			Cel 5.			
		P.1.1	P.1.2	P.1.3	P.2.1	P.2.2	P.3.1	P.3.2	P.4.1	P.4.2	P.4.3	P.5.1	P.5.2	P.5.3	P.5.4
1	Pozytywny wpływ na utworzenie nowych miejsc pracy	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
2	Pozytywny wpływ na rozwój turystyki, rolnictwa, produktów lokalnych	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
3	Pozytywny wpływ na poprawę stanu środowiska naturalnego	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
4	Pozytywny wpływ na prawa podstawowe, zasady: równości kobiet i mężczyzn, szans i niedyskryminacji		X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
5	Pozytywny wpływ na ochronę dziedzictwa kulturowego	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
6	Projekty objęte oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
7	Projekty realizowane w partnerstwie lub partnerski	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
8	Wkład własny wnioskodawcy w finansowanie projektu ponad wymagane minimum	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
9	Pozytywny wpływ na aktywizację seniorów i/lub ludzi młodych do 25 roku życia	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
10	Pozytywny wpływ na osoby z co najmniej jednej z grup w niekorzystnej sytuacji	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
11	Wykazują komplementarność z innymi projektami, które zrealizowano ze środków poprzedniej LSR	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
12	Realizacja operacji w miejscowościach zamieszkałych przez mniej niż 5 tys. mieszkańców	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	
13	Zastosowanie innowacji („Biebrza I KNOW”)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14	Zastosowanie innowacji („BUY and GO”)						X	X							
15	Zastosowanie innowacji („GREEN, GO and ENJOY”)	X	X				X	X							
16	Zastosowanie innowacji („Zastosowanie perowskitów”)			X											
17	Pozytywny wpływ na aktywizację seniorów		X						X	X	X		X	X	X
18	Pozytywny wpływ na aktywizację ludzi młodych do 25 roku życia		X						X	X	X		X	X	X
19	Liczba grup osób w niekorzystnej sytuacji uczestniczących w opracowaniu koncepcji smart village											X			
20	Liczba narzędzi partycypacyjnych użytych w procesie opracowania koncepcji smart village											X			
21	Liczba mieszkańców wsi objętych koncepcją smart village											X			
22	Liczba rozwiązań komunik.-inform. deklarowanych do zastosowania w koncepcji smart village											X			
23	Liczba ludzi młodych zaangażowanych w opracowanie koncepcji smart village											X			
24	Liczba seniorów zaangażowanych w opracowanie koncepcji smart village											X			
25	Liczba zaangażowanych partnerów														X
26	Pozytywny wpływ na pozyskanie nowej wiedzy dla partnerów														X
27	Liczba uczestników wyjazdów														X

Źródło: opracowanie własne na podstawie spotkań konsultacyjnych i wewnętrznych dyskusji

Rozdział VIII. Plan działania

Harmonogram osiągnięcia poszczególnych celów odzwierciedlają wartości wskaźników rezultatów wskazujące lata osiągnięcia kluczowych efektów wdrażania LSR.

Są one powiązane z zakładanymi kamieniami milowymi:

- 30.06.2026 – min. 40% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR,
- 31.12.2027 – min. 80% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR,
- 31.12.2026 – min. 50% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach FE dP,
- 31.12.2028 – min. 95% zaplanowanego udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach FE dP.

Powiązanie z kamieniami milowymi określającymi poziom wydatkowania środków na wdrażanie z różnych programów wynika z przesunięcia osiągnięcia wskaźników rezultatu względem kamieni milowych – wskaźniki rezultatu są zazwyczaj przesunięte rok lub dwa lata względem terminów udzielonego wsparcia, zwłaszcza dotyczy to celów skoncentrowanych na efektach inwestycyjnych.

Cel 1. Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii – zakłada się że duże projekty rewitalizacyjne (EFRR) wymagają przygotowania, stąd wartości wskaźników pojawiają się w roku 2027. W przypadku mniejszych inwestycji związanych z infrastrukturą publiczną dla aktywnej integracji finansowanych w ramach PS WPR wskaźniki rezultatu będą osiągnięte wcześniej – od 2026 roku. Kluczowe efekty w ramach celu 1 zostaną osiągnięte w 2029 roku.

Cel 2. Wzrost jakości edukacji przedszkolnej oraz szkolnej zostanie osiągnięty w 2028 roku. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w ramach celu zaproponowano przedsięwzięcia „miękkie”, które można szybciej przygotować.

Osiągnięcie celu 3. Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze zostało określone przez kilka wskaźników. Realizacja osiągnięcia celu rozpoczyna się już w 2027 roku (pierwsze wartości wskaźników rezultatu). Najwyższa intensywność osiągania docelowych wartości wskaźników rezultatu zaplanowano na 2028 rok, docelowy rok osiągnięcia celu.

Cel 4. Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym - najwyższa intensywność osiągania docelowych wartości wskaźników rezultatu zaplanowano na 2028 rok, docelowy rok osiągnięcia celu – 2029.

Cel 5. Rozwój aktywności i integracji społecznej w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz inteligentne formy współpracy dotyczy działań w zakresie włączenia społecznego, integracji i współpracy, cel będzie osiągnięty stopniowo, wartości wskaźników rezultatów pojawiają się już w rok 2024, a intensywność osiągania celu (wskaźników rezultatów) jest proporcjonalnie rozłożona w okresie realizacji LSR.

Szczegółowy harmonogram znajduje się w załączniku, w formularzu nr 2: Plan działania.

Zaplanowano różnorodne metody aktywizujące społeczność lokalną adekwatne do zdiagnozowanych potrzeb podczas spotkań konsultacyjnych:

- projekty grantowe SmartVillage – w ramach Przedsięwzięcia P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR),

- inne projekty grantowe – w ramach Przedsięwzięcia P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR), Przedsięwzięcie P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR),
- operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR - w ramach Przedsięwzięcia P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR).
- projekty partnerskie - P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR).

Wyżej wymienione metody aktywizującej mają odzwierciedlenie we wskaźnikach przedsięwzięć ujętych w formularzu nr 2: Plan działania.

Dodatkowo w Planie działania (w formularzu nr 2) zostały uwzględnione przedsięwzięcia wspierające grupy osób w niekorzystnej sytuacji oraz seniorów i ludzi młodych opisane szczegółowo w rozdziale VI, IV i w Planie komunikacji.

Rozdział IX Plan finansowy LSR

LSR jest strategią wielofundusową, która będzie finansowana z PS WPR 2023-2027 (EFRROW) i FEEdP 2021-2027 (EFRR i EFS+) – to są bezpośrednie źródła finansowania LSR. Bezpośrednie źródła finansowania LSR:

1. Koszty wdrażania LSR:
 - a. EFRROW - 2 000 000,00 Euro (PS WPR);
 - b. EFRR - 3 066 816,43 Euro (FEEdP);
 - c. EFS+ - 1 966 235,87 Euro (FEEdP);
2. Koszty zarządzania LSR:
 - a. EFRROW - 462 500,00 Euro oraz
 - b. EFS+ - 503 305,23 Euro - jako 10% kosztów wdrażania finansowanych z FEEdP 2021-2027.

Konstruując budżet uwzględniono ograniczenia wynikające z dokumentacji aplikacyjnej na wybór LSR:

- 30% budżetu EFRR w LSR na wdrażanie operacji poświęconych wspieraniu energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności;
- maksymalnie 15% budżetu EFS+ w LSR na wdrażanie operacji poświęconych na przedsięwzięcia związane z wspieraniem edukacji (cel szczegółowy 4f), a pozostałe działania przewidziane w LSR będą poświęcone każdemu z celów szczegółowych (4h, 4k, 4l).

Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR zaprezentowano w rozdz. 6.2.

Źródła finansowania i plan działania w bezpośredni sposób są powiązane z celami i przedsięwzięciami, co zaprezentowano w załączonych formularzach nr 3: Budżet LSR i 4: Plan wykorzystania budżetu LSR.

W ramach LSR zaplanowano także korzystanie z innych środków niż środki instrumentu RLKS.

Jednym z planowanych dodatkowych źródeł dofinansowania jest Program Interreg Litwa – Polska 2021-2027. Wsparcie będzie tam udzielane beneficjentom w formie refundacji na poziomie 80% dofinansowania z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Program obejmuje swoim zasięgiem obszar LGD i LGD jako stowarzyszenie lub samorządy mogą być beneficjentem Programu.

Potencjalne źródła dofinansowania dotyczą Priorytetu 2: Promocja dobrego stanu zdrowia fizycznego i emocjonalnego oraz promocja dziedzictwa kulturowego, działania 2.2 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

Projekty z działania 2.2. mają ułatwić wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego dla rozwoju wspólnych produktów i usług kulturalnych i turystycznych, szczególnie tych związanych ze zrównoważoną turystyką, w tym tworzenia wspólnych szlaków turystycznych. Można realizować projekty wykorzystujące dziedzictwo nie tylko dla celów turystycznych, ale także dla innych celów wspólnotowych, takich jak cele społeczne, edukacyjne, ponieważ celem jest, aby wspierane obiekty łączyły potrzeby turystyczne i kulturalne z potrzebami społecznymi i edukacyjnymi społeczności lokalnych. Ogólnie rzecz biorąc założeniem działania 2.2. jest rozwój kultury i turystyki, który powinien zmniejszać sezonową zmienność branży, ułatwiać integrację społeczną i dążyć do innowacji społecznych. Wpisuje się to w cele LSR związane zarówno z rozwojem turystyki, jak i integracją społeczną. Dodatkowo ważnym argumentem przemawiającym za tym źródłem dotacji jest fakt, iż innowacje społeczne są wykluczone z

dofinansowania z EFS+ w ramach RLKS, a Program Interreg Litwa – Polska 2021-2027 daje taką możliwość.

Operacje są możliwe do realizacji w ramach przedsięwzięcia LSR P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR) i 5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR).

Drugim z planowanych dodatkowych źródeł finansowania przedsięwzięć LSR jest Rządowy Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030. W ramach Priorytetu 4. Wzmocnienie kompetencji organizacji obywatelskich mogą być realizowane projekty dotyczące poprawy zarządzania w organizacjach obywatelskich, budowania struktur, tworzenia i doskonalenia zasobów, tworzenia i rozwijania strategii działania organizacji, w tym strategii fundraisingowych, strategii finansowych, strategii związanych z komunikowaniem, strategii związanych z zarządzaniem zespołem, wypracowywania i wdrażania standardów działania organizacji, dotyczących np. zarządzania, oceny skuteczności działań organizacji, przejrzystości i otwartości, w tym upowszechniania w przystępny i przejrzysty sposób informacji o prowadzonych działaniach, kosztach i źródłach finansowania, kosztach pozyskiwania funduszy. W ramach Priorytetu 4. możliwe będzie wspieranie tworzenia i rozwijania porozumień, związków, federacji, konfederacji organizacji obywatelskich.

Na obszarze LSR jest zarejestrowana duża grupa organizacji pozarządowych, jednak wielu z nich nie posiada dużego potencjału organizacyjnego do realizacji większych projektów. W ramach LSR przedsięwzięcia P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR) zaplanowano szkolenia i wzmocnienie pozycji liderów społecznych. Projekty dotyczące wzmocnienia kompetencji organizacji obywatelskich będą bardzo dobrym uzupełnieniem projektów dofinansowanych bezpośrednio z LSR.

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

Prowadzenie monitoringu i ewaluacji realizacji LSR w całym okresie jej wdrażania jest procesem koniecznym dla sprawdzenia czy udaje się skutecznie osiągać cele zapisane w strategii. Wyniki procesów zaplanowanych w ramach monitoringu mogą skutkować koniecznością ewaluacji LSR. Ewaluacja ta może zmierzać w kierunku aktualizacji, lub zmiany planowanych w LSR działań i efektów. Istotą wdrażania strategii jest poprawa sytuacji mieszkańców obszaru, poprzez osiągnięcie celów poprzez realizację wskaźników. Dlatego proces ten będzie prowadzony w całym okresie przewidzianym na wdrażanie LSR, ale również po tym okresie w celu obserwowania efektów oddziaływania zrealizowanych operacji.

Lokalna Grupa Działania – Fundusz Biebrzański dzięki doświadczeniu, posiadanemu potencjałowi, zarówno na poziomie biura jak również osób zasiadających w organach Stowarzyszenia oraz członków LGD, wie jak istotną rolę jest bieżący monitoring i ewaluacja strategii i działań samego Stowarzyszenia. Wiemy, że szybka reakcja na niespodziewane okoliczności lub zmiany następujące na poziomie lokalnym lub krajowym, pozwala na wprowadzanie korekt lub interwencji, które pozwolą na osiągnięcie założonych celów w sposób sprawny i skuteczny. Posiadany potencjał, doświadczenie i założenia w zakresie zarządzania, monitoringu i ewaluacji gwarantują, iż LGD FB posiada zdolność do prawidłowej realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju.

Zadania w zakresie monitoringu i ewaluacji realizowane będą m.in. przez:

- zespół do spraw monitoringu i ewaluacji (zwany dalej Grupą monitorującą) - w skład którego wejdą: przedstawiciel Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz biura Stowarzyszenia;
- zarząd LGD;
- biuro LGD FB;

- niezależnych ekspertów – ewaluacja zewnętrzna.

Tabela 45. Procedura dokonywania monitoringu w LGD FB

Procedura dokonywania monitoringu				
Elementy podlegające monitoringowi	Kto to robi?	Sposób pozyskania danych	Czas i okres pomiaru	Analiza danych podlegających monitoringowi
Monitoring rzeczowy i finansowy wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju				
Harmonogram ogłaszania konkursów	biuro LGD	Rejestr ogłoszonych konkursów.	Na bieżąco	Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem konkursów.
Budżet LSR	biuro LGD	Rejestr zakontraktowanych, wypłaconych środków.	Na bieżąco	Stopień wykorzystania budżetu LSR, w tym w ramach poszczególnych celów oraz przedsięwzięć.
Wskaźniki LSR	biuro LGD	Porównanie wartości planowanej i osiągniętej, ankiety beneficjentów, dane IZ.	Na bieżąco	Stopień realizacji wskaźników i celów.
Zainteresowanie ogłaszanymi konkursami	biuro LGD	Ilość złożonych wniosków; ilość odwiedzin na stronie www.	Na bieżąco	Skuteczność przekazywania informacji o konkursach.

Źródło: opracowanie własne

MONITORING będzie miał charakter finansowy oraz rzeczowy. Monitorowanie wydatków pozwoli na bieżąco oceniać poziom wydatkowanych środków. Monitorowanie postępu rzeczowego obejmować będzie poziom osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu, jako efektów realizacji przedsięwzięć i celów.

Proces monitoringu będzie prowadzony na bieżąco, sukcesywnie po otrzymaniu danych monitoringowych tj. otrzymanie danych z systemu informatycznego, złożenie ankiety monitorującej, przygotowanie sprawozdania okresowego. Gromadzeniem danych zajmować się będzie wyznaczony pracownik, który będzie członkiem Zespołu do spraw monitoringu i ewaluacji.

EWALUACJA to systematyczne badanie wartości/cech strategii z punktu widzenia przyjętych kryteriów, w celu jej usprawnienia. Ewaluacja jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy nasze działania przyniosły efekty. Ze względu na moment, w którym będzie realizowana ewaluacja, planujemy:

- ewaluację on-going (w trakcie wdrażania LSR) - celem jest oszacowanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów w świetle wcześniej przeprowadzonej ewaluacji wstępnej (diagnozy), zwłaszcza pod względem dostarczonych produktów i osiągniętych rezultatów oraz
- ewaluację ex-post (po zakończeniu realizacji LSR) - celem jest określenie długotrwałych efektów, w tym wielkości zaangażowanych środków, skuteczności i efektywności zrealizowanych operacji.

Ewaluacja ex post dokonana zostanie po zakończeniu wdrażania LSR, natomiast ewaluacja on –going wynikać będzie z bieżących potrzeb i postępów wdrażania LSR. Ewaluacja będzie ściśle związana z monitoringiem wdrażania LSR.

Przyjęto następujące kryteria ewaluacji – (definicje formalne dla potrzeb LGD):

- 1. Trafność/adekwatność/odpowiedniość** – stopień, w jakim przyjęte cele projektu odpowiadają zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym projektem i/lub realnym potrzebom beneficjentów/ zgodność przyjętych celów z problemami, które wymagają interwencji lub potrzebami jakiejś grupy/beneficjentów. Ocena stopnia rozwiązywania problemów dzięki realizacji LSR.

Wskaźniki:

- stosowane procedury i kryteria wyboru operacji;
- wykorzystanie budżetu;
- jakość doradztwa świadczonego przez pracowników.

- 2. Efektywność/wydajność** – ocena poziomu „ekonomiczności” projektu, czyli stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych wyników i rezultatów, przy czym przez nakłady rozumie się zasoby finansowe, ludzkie i poświęcony czas.

Wskaźniki:

- efektywność pracy biura;
- zaangażowanie pracowników w powierzone zadania;
- szkolenia pracowników i członków Rady.

- 3. Skuteczność** – ocena stopnia, na ile cele i przedsięwzięcia, zdefiniowane na etapie programowania, zostały osiągnięte. Ocena rezultatów w stosunku do zakładanych celów LSR.

Wskaźniki:

- realizacja planu komunikacji;
- wskaźniki LSR;
- realizacja operacji wybranych.

- 4. Oddziaływanie/wpływ** – ocena związku pomiędzy celem samego projektu i celami ogólnymi czyli stopień, w jakim korzyści odniesione przez docelowych beneficjentów miały szerszy ogólny wpływ na większą liczbę ludzi w danym sektorze, regionie czy kraju. Ocena skutków realizacji LSR w szerszym otoczeniu społecznym.

Wskaźniki:

- efektywność współpracy między partnerami.

- 5. Trwałość** – ocena faktu, czy pozytywne efekty projektu na poziomie celu mogą trwać do zakończenia finansowania zewnętrznego oraz czy możliwe jest utrzymanie się wpływu tego projektu w dłuższym okresie na procesy rozwoju na poziomie sektora, regionu czy kraju. Ocena prawdopodobieństwa, że zmiany będą utrzymane.

Wskaźniki:

- zaangażowanie sektora prywatnego i społecznego.

W realizację procesu ewaluacji zaangażowani będą także beneficjenci, którzy z jednej strony mają obowiązek przekazać wszystkie niezbędne informacje, aby umożliwić ocenę i monitorowanie realizowanych operacji, z drugiej strony - pełnią istotną rolę jako odbiorcy wyników ewaluacji. W uzasadnionych przypadkach proces dokonywania ewaluacji może zostać poszerzony o przeprowadzenie ankiety, która umożliwi sformułowanie oceny społecznej dotyczącej oddziaływania inwestycji, współpracy z beneficjentami, itp. Wzmocnieniem danych pozyskanych od beneficjentów będą dane uzyskane z ankietyzacji przedstawicieli organów LGD i mieszkańców. W zależności od typu odbiorcy, dane te zostaną pozyskane w formie ankiety listowej, e-mailowej lub wywiadu telefonicznego.

Plan ewaluacji obejmuje prowadzenie oceny LGD FB systemem wewnętrznym i zewnętrznym. Dotyczyć będzie zarówno wdrażania zapisów LSR jak i funkcjonowania Stowarzyszenia.

Tabela 46. Procedura dokonywania ewaluacji (wewnętrznej) w LGD FB

Procedura dokonywania ewaluacji (wewnętrznej)				
Elementy podlegające ewaluacji	Kto to robi?	Sposób pozyskania danych	Czas i okres pomiaru	Analiza danych podlegających ewaluacji
Elementy wdrażania LSR podlegające ewaluacji				
Wykorzystanie budżetu	Grupa monitorująca, biuro LGD.	Rejestr zakontraktowanych, wypłaconych środków. Dane z systemów informatycznych.	Każdy kwartał. Okres objęty pomiarem: kwartał poprzedzający.	Stopień wykorzystania budżetu. Rekomendacje do celowej korekty zapisów LSR.
Wskaźniki LSR	Grupa monitorująca, biuro LGD.	Porównanie wartości planowanej i osiągniętej, ankiety beneficjentów, dane IZ.	Jak wyżej	Stopień realizacji wskaźników i celów.
Realizacja operacji wybranych	Grupa monitorująca, biuro LGD.	Rejestr zakontraktowanych, wypłaconych środków. Dane z systemów informatycznych.	Jak wyżej	Stopień realizacji wybranych operacji.
Stosowane procedury i kryteria wyboru operacji	Grupa monitorująca, biuro LGD.	Badania ankietowe wnioskodawców; Ocena członków Rady;	Ocena roczna dokonywana w I kwartale roku za rok poprzedni.	Funkcjonalność i trafność stosowanych procedur i kryteriów. Ewentualna modyfikacja.
Zaangażowanie sektora prywatnego i społecznego	Grupa monitorująca, biuro LGD.	Analiza składanych wniosków.	Jak wyżej	Udział przedstawicieli sektora prywatnego, społecznego w realizacji LSR.
Elementy funkcjonowania LGD FB podlegające ewaluacji				
Zaangażowanie pracowników w powierzone zadania	Dyrektor biura	Okresowa opinia pracownika	Ocena roczna dokonywana w I kwartale roku za rok poprzedni.	Wypełnianie zakresu obowiązków.
Szkolenia pracowników i członków Rady	Grupa monitorująca, biuro LGD.	Plany szkoleń	Ocena roczna dokonywana w I kwartale roku za rok poprzedni.	Udział w szkoleniach.
Jakość doradztwa świadczonego przez pracowników	Beneficjenci/ Dyrektor biura	Karta udzielonego doradztwa / Ankieta jakościowa dla beneficjentów doradztwa	Bezpośrednio po zakończonym doradztwie / ocena roczna.	Poziom zadowolenia z udzielonego doradztwa (kompetencje pracownika, sposób przekazania informacji)/ podpisane umowy

Realizacja planu komunikacji	Biuro LGD /odbiorcy działań informacyjnych, promocyjnych, aktywizujących	Ankieta monitorująca działania LGD/ licznik odwiedzin strony	Ocena roczna dokonywana w I kwartale roku za rok poprzedni.	Realizacja założeń planu na dany rok.
Efektywność pracy biura	Grupa monitorująca, biuro LGD	Badania ankietowe wśród wnioskodawców, opinie członków Stowarzyszenia i jego organów.	Ocena roczna dokonywana w I kwartale roku za rok poprzedni.	Realizacja LSR zgodnie z harmonogramem.
Efektywność współpracy między partnerami	Grupa monitorująca, biuro LGD	Ankieta monitorująca wśród podmiotów realizujących projekty w partnerstwie i projekty partnerskie.	Ocena roczna dokonywana w I kwartale roku za rok poprzedni.	Udział projektów w partnerstwie i partnerskich, efektywność podjętej współpracy.

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie uzyskane w wyniku ewaluacji informacje będą zebrane w *Rocznym raporcie ewaluacyjnym* i poddane szczegółowej analizie oraz zostaną wyciągnięte wnioski i opracowane rekomendacje. Każdy kolejny raport ewaluacyjny, oprócz informacji za dany rok kalendarzowy, będzie uwzględniał stopień wykonania założeń z lat poprzedzających. W efekcie raport dotyczący ostatniego roku wdrażania LSR i funkcjonowania LGD będzie raportem końcowym, zawierającym podsumowanie ogółu działań w ramach wdrażania LSR. Wszelkie rekomendacje ujęte w *Rocznym raporcie ewaluacyjnym* zostaną rozpatrzone przez Zarząd na pierwszym zebraniu zorganizowanym po przygotowaniu danego raportu.

Ewaluacja i analiza danych monitoringowych dostarczać będzie rzetelnych i użytecznych informacji, które będą podstawą do podejmowania działań w procesie decyzyjnym (m.in. w zakresie aktualizacji LSR lub realizacji koniecznych działań) oraz we współpracy partnerów zaangażowanych we wdrażanie strategii.

W proces informowania o wynikach ewaluacji będzie włączona jak największa liczba instytucji, organizacji pozarządowych, partnerów społeczno-gospodarczych, stowarzyszeń oraz JST. Rozpowszechnianie wiedzy i informacji na temat ewaluacji będzie realizowane głównie poprzez:

- publikowanie raportów na stronie internetowej,
- udostępnianie raportów w biurze,
- prezentowanie wyników ewaluacji na posiedzeniach Walnego Zebrania Członków,
- organizowanie spotkań poświęconych omówieniu kluczowych wyników ewaluacji (w miarę potrzeb).

Planowane terminy ewaluacji zewnętrznej: on-going: w 2025 roku / ex-post 2028 rok. Dotyczyć ona będzie zarówno wdrażania LSR jak i funkcjonowania Stowarzyszenia. Szczegółowy zakres ewaluacji zostanie dostosowany do aktualnych potrzeb, które pojawią się w trakcie wdrażania LSR.

Wykaz wykorzystanej literatury

- 1) Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027.
- 2) Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.
- 3) Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.
- 4) Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006;
- 5) Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej.
- 6) Koncepcja smart villages. Przykłady z Polski. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2021.
- 7) Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020 dla obszaru Lokalnej Grupy Działania - Fundusz Biebrzański.
- 8) Ewaluacja wsparcia podlaskich inteligentnych specjalizacji w dziedzinie innowacyjności oraz badań i rozwoju, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego
- 9) *Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027*
- 10) Baza danych: Bank Danych Lokalnych GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>.
- 11) Bazy danych Monitora Rozwoju Lokalnego: <https://monitorrozwoju.pl>.
- 12) Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030).
- 13) Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 (SRWP 2030).
- 14) Strategia Partnerstwa Augustowsko-Biebrzański Park Turystyczny (projekt), Związek Miast Polskich 2022. Projekt „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego”.
- 15) Dane przekazane przez gminy obszaru objętego LSR.
- 16) Dane z raportów i badań przeprowadzonych w ramach procesu przygotowania LSR.

Załączniki do LSR

1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1 (Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii)	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
2 146 771,50	P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR)	Mieszkańcy obszarów rewitalizacji zgodnie z gminnymi programami rewitalizacji, mieszkańcy obszaru LSR.	Konkurs
1 045 000,00	P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie; pozostałe grupy: seniorzy (60+), ludzie młodzi do 25 lat.	Konkurs
920 044,93	P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)	Mieszkańcy obszaru LSR.	Konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.2 (Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży)	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
243 000,00	P.2.1. Edukacja przedszkolna (EFS+)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice. Jako osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby młode do 25 r. (dzieci), osoby z niepełnosprawnością i ich opiekunowie, migranci (dzieci migrantów).	Konkurs
50 969,52	P.2.2. Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego (EFS+)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice. Jako osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby młode do 25 r. (dzieci, młodzież), osoby z niepełnosprawnością, migranci (dzieci migrantów).	Konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.3 (Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze)	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
400 000, 00	P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia.	Konkurs
125 000,00	P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia.	Konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.4 (Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym)	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
422 266,35	P.4.1. Aktywna integracja (EFS+)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: dzieci, młodzież, rodzice. Jako osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami, kobiety, pozostałe grupy: osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ludzie młodzi do 25 lat, seniorzy.	Konkurs

250 000,00	P.4.2. Aktywność społeczno-zawodowa (EFS+)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w niekorzystnej sytuacji: osoby poszukujące zatrudnienia.	Konkurs
1 000 000,00	P.4.3. Usługi opiekuńcze (EFS+)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnością i ich opiekunowie.	Konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.5 (Rozwój aktywności i integracji społecznej w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz inteligentne formy współpracy)	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
9 000,00	P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR.	Projekt grantowy
206 000,00	P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym; osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby młode do 25 lat, seniorzy, kobiety, osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, osoby poszukujące zatrudnienia.	Konkurs i projekt grantowy
165 000,00	P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby młode do 25 lat, seniorzy.	Konkurs i projekty grantowy
50 000,00	P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)	Mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby młode do 25 lat, seniorzy, partnerzy krajowi i zagraniczni.	Konkurs

2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.1.	Poprawa sfery infrastruktury, bezpieczeństwa przestrzeni publicznej i ekologii													
P.1.1. Rewitalizacja na poziomie lokalnym (EFRR)	PLRO146. Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]	0 ha	0,00%	0 ha	0,00%	0 ha	0,00%	0,7 ha	58,33%	1 ha	83,33%	1,2 ha	100,00%	FEdP
	PLRO148. Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	4 szt.	44,44%	8-szt.	88,89%	9 szt.	100,00%	
P.1.2. Infrastruktura publiczna dla aktywnej integracji (PS WPR)	Liczba inwestycji w lokalną infrastrukturę publiczną [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	6 szt.	54,54%	8 szt.	72,72%	11 szt.	100,00%	11 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności seniorów [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	3 szt.	60,00%	3 szt.	60,00%	5 szt.	100,00%	5 szt.	100,00%	
	Liczba wspartych obiektów lub przestrzeni dedykowanych aktywności osób młodych [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	3 szt.	60,00%	3 szt.	60,00%	5 szt.	100,00%	5 szt.	100,00%	
	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	
P.1.3. Odnawialne źródła energii (EFRR)	PLRO238. Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	25 szt.	36,76%	50 szt.	73,52%	68 szt.	100,00%	68 szt.	100,00%	FEdP
	FEFDP04. Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej [MWh]	0 MWh	0,00%	0 MWh	0,00%	0,17 MWh	36,17%	0,35 MWh	74,46%	0,47 MWh	100,00 %	0,47 MWh	100,00%	
	PLRO033 – Liczba jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej z OZE [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	25 szt.	100,00%	25 szt.	100,00%	25 szt.	100,00%	
Wskaźnik rezultatu W.1.1(1)	PLRR048. Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji [osoby]	0 os.		0 os.		0 os.		1000 os.		1550 os.		1850-os.		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.2(1)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR [liczba osób]	0 os.		0 os.		400 os.		800 os.		1200 os.		1500 os.		PS WPR

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
Wskaźnik rezultatu W.1.3(1)	PLRR110 – Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii [szt.]	0 szt.		0 szt.		25 szt.		50 szt.		68 szt.		68 szt.		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.3(2)	RCR031 – Wytworzona energia odnawialna ogółem (w tym: energia elektryczna, energia cieplna) [MWh/rok]	0 MWh/rok		0 MWh/rok		0 MWh/rok		0 MWh/rok		125 MWh/rok		125 MWh/rok		FEdP
C.2.	Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży													
P.2.1. Edukacja przedszkolna (EFS+)	PLFCO11. Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dostosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	50,00%	2 szt.	100,00%	2 szt.	100,00%	FEdP
	PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	100 os.	41,15%	150 os.	61,72%	243 os.	100,00%	243 os.	100,00%	
P.2.2. Wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego (EFS+)	PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem [podmiot]	0 podmiot	0,00%	0 podmiot	0,00%	1 podmiot	50,00%	2 podmiot	100,00%	2 podmiot	100,00%	2 podmiot	100,00%	FEdP
	PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	40 os.	50,00%	80 os.	100,00%	80 os.	100,00%	80 os.	100,00%	
Wskaźnik rezultatu W.2.2(1)	PLFCR01. Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu [osoby]	0 os.		0 os.		30 os.		60 os.		60 os.		60 os.		FEdP
C.3.	Rozwój ekonomiczny, w tym turystyki, w oparciu o potencjał rolnictwa i dziedzictwo przyrodnicze													
P.3.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LSR (PS WPR)	Liczba powstałych przedsiębiorstw okołoturystycznych [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	50,00%	2 szt.	100,00%	2 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba powstałych przedsiębiorstw innych niż w sektorze turystyki [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	2 szt.	50,00%	4 szt.	100,00%	4 szt.	100,00%	
	Liczba wspartych działających przedsiębiorstw [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	2 szt.	50,00%	4 szt.	100,00%	4 szt.	100,00%	
	Liczba osób którym udzielono wsparcia (kobiety) [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	1 os.	50,00%	2 os.	100,00%	2 os.	100,00%	
	Liczba operacji w których wykorzystano innowacje [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	
P.3.2. Rozwój pozarolniczych funkcji	Liczba utworzonych lub rozwiniętych kwater agroturystycznych [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	2 szt.	50,00%	4 szt.	100,00%	4 szt.	100,00%	PS WPR

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
małych gospodarstw rolnych (PS WPR)	Liczba utworzonych lub rozwiniętych zagród edukacyjnych [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	
	Liczba operacji w których wykorzystano innowacje [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	
	Liczba osób którym udzielono wsparcia (kobiety) [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	1 os.	50,00%	2 os.	100,00%	2 os.	100,00%	
Wskaźnik rezultatu W.3.1.(1)	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. Liczba utworzonych miejsc pracy [szt.]	0 szt.		0 szt.		0 szt.		5 szt.		10 szt.		10 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.3.2.(1)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR [liczba przedsiębiorstw]	0 liczba przedsiębiorstw		0 liczba przedsiębiorstw		0 liczba przedsiębiorstw		0 liczba przedsiębiorstw		4 liczba przedsiębiorstw		4 liczba przedsiębiorstw		PS WPR
C.4.	Poprawa materialnej i niematerialnej sfery życia w zakresie integracji społecznej i partycypacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym													
P.4.1. Aktywna integracja (EFS+)	EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	100 os.	47,61%	210 os.	100,00%	FEdP
P.4.2. Aktywność społeczno-zawodowa (EFS+)	EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	30 os.	42,86%	70 os.	100,00%	70 os.	100,00%	FEdP
P.4.3. Usługi opiekuńcze (EFS+)	PLKLC002. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	50 os.	28,24%	100 os.	56,49%	177 os.	100,00%	177 os.	100,00%	FEdP
Wskaźnik rezultatu W.4.1(1) + W.4.2(1)	PLHILCR01. Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu [osoby]	0 os.		0 os.		0 os.		12 os.		70 os.		110 os.		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.4.3(1)	PLKLCR02. Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej [szt.]	0 szt.		0 szt.		0 szt.		3 szt.		7 szt.		7 szt.		FEdP
C.5.	Rozwój aktywności i integracji społecznej w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz inteligentne formy współpracy													
P.5.1. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (PS WPR)	Liczba opracowanych koncepcji smartvillage [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	9 szt.	100,00%	9 szt.	100,00%	9 szt.	100,00%	9 szt.	100,00%	PS WPR
P.5.2. Wzmocnienie kapitału społecznego (PS WPR)	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla osób młodych do 25 r. ż. [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	50,00%	2 szt.	100,00%	2 szt.	100,00%	2 szt.	100,00%	PS WPR

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
	Liczba udzielonych grantów [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	11 szt.	100,00%	11 szt.	100,00%	11 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	3 szt.	37,50%	5 szt.	62,50%	5 szt.	62,50%	8 szt.	100,00%	
	Liczba operacji realizowanych w partnerstwie podmiotów z obszaru LSR [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	3 szt.	60,00%	5 szt.	100,00%	5 szt.	100,00%	5 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla seniorów [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	50,00%	2 szt.	100,00%	2 szt.	100,00%	2 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych wydarzeń animacyjnych do wdrożenia innowacji [szt.]	2 szt.	33,33%	4 szt.	66,67%	6 szt.	100,00%	6 szt.	100,00%	6 szt.	100,00%	6 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych wydarzeń integracyjnych lub aktywizujących dla osób z grup w niekorzystnej sytuacji zdiagnozowanych na obszarze LSR [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	7 szt.	100,00%	7 szt.	100,00%	7 szt.	100,00%	
P.5.3. Lokalne dziedzictwo kulturowe (PS WPR)	Liczba udzielonych grantów [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	11 szt.	100,00%	11 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba inicjatyw związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	3 szt.	42,86%	3 szt.	42,86%	11 szt.	100,00%	11 szt.	100,00%	
	Liczba zorganizowanych działań animacyjnych dla seniorów i/lub osób do 25 r.ż. [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	3 szt.	42,86%	3 szt.	42,86%	7 szt.	100,00%	7 szt.	100,00%	
P.5.4. Integracja i rozwój współpracy z partnerami spoza obszaru LSR (PS WPR)	Liczba projektów partnerskich międzynarodowych [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	PS WPR
	Liczba projektów partnerskich krajowych [szt.]	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	0 szt.	0,00%	1 szt.	100,00%	1 szt.	100,00%	
	Liczba uczestników projektów partnerskich - osoby młode do 25 lat lub seniorzy [osoby]	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	0 os.	0,00%	40 os.	100,00%	40 os.	100,00%	
Wskaźnik rezultatu W.5.1(1)	R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi [liczba strategii]	0 szt.		0 szt.		0 szt.		9 szt.		9 szt.		9 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.5.2(1) + W.5.3(1) + W.5.4(1)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego [liczba osób]	0 os.		0 os.		50 os.		100 os.		150 os.		220 os.		

3. Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	2 000 000,00	3 066 816,43	1 966 235,87	7 033 052,30
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	462 500,00	0,00	503 305,23	965 805,23
Razem	2 462 500,00	3 066 816,43	2 469 541,10	7 998 857,53
* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW. ** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.				

4. Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	2024-12-31		2025-12-31		2026-06-30		2026-12-31		2027-12-31		2028-12-31		2029-12-31	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFROW	100 000,00	5,00%	600 000,00	30,00%	800 000,00	40,00%	1 050 000,00	52,50%	1 700 000,00	85,00%	2 000 000,00	100,00%	2 000 000,00	100,00%
EFS+	0,00	0,00%	800 000,00	40,69%	900 000,00	45,77%	1 400 000,00	71,20%	1 966 235,87	100,00%	1 966 235,87	100,00%	1 966 235,87	100,00%
EFRR	0,00	0,00%	1 500 000,00	48,91%	1 700 000,00	55,43%	2 200 000,00	71,74%	2 700 000,00	88,04%	3 066 816,43	100,00%	3 066 816,43	100,00%
RAZEM	100 000,00	1,42%	2 900 000,00	41,23%	3 400 000,00	48,34%	4 650 000,00	66,12%	6 366 235,87	90,52%	7 033 052,30	100,00%	7 033 052,30	100,00%